

2556

ԿԱՐՄԻՐ ՊԵՏՐՈԳՐԱԴԻ
ՀԱՄԱՐ
ՄՂԱԾ ՄԱՐՏԵՐՈՒՄ

9(47)

4-29

24 JAN 2006

С ^{а р м - к}
2039

Գ. ԿԱՐԱՅԵՎ

9(47)

4-29

ԿԱՐՄԻՐ ՊԵՏՐՈԳՐԱԴԻ
ՀԱՄԱՐ
ՄՂԱԾ ՄԱՐՏԵՐՈՒՄ

21 MAY 2013

2556

Գ. ԿԱՐԱՅԵՎ: ԿԱՐՄԻՐ ԳԵՏՐՈԳՐԱԴԻ ՀԱՄԱՐ
ՄՂԱԾ ՄԱՐՏԵՐՈՒՄ. Այս գիրքը նվիրված է ԽՍՀՄ
մեջ Քաղաքացիական ձեռնարկի տմենա-
հիանալի եղբոր մեկին, այն է՝ 1919 թ. Կարմիր
Պիտերի հերոսական պաշտպանությանը, Վորն ան-
թղելիորեն կապված է ընկեր Ստալինի անվան հետ:
Գիրքը մասնաշաղկան ընթերցանության համար է:

60152-67

30 MAY 2011

ԹՇՆԱՄԻՆ ԿԱՐՄԻՐ ՊԻՏԵՐԻ ԴՌՆԵՐԻ ՄՈՏ

«Հասել ե սոցիալիստական հեղափոխութեան ամենակրօնական մոմենտներից մեկը, ամենայն հավանականութեամբ, նույնիսկ ամենակրթիկական մոմենտը: Շահագործողները, կալվածատերերը ու կապիտալիստները բուսական և ոտարերկրյա պաշտպանները (առաջին հերթին անգլիական և ֆրանսիական պաշտպանները) հուսահատական փորձ են անում վերականգնելու ժողովրդական աշխատանքի թալանիչները՝ կալվածատերերի ու շահագործողների իշխանութիւնը Ռուսաստանում, Վորպեսզի ամբաստանեն նրանց կործանվող իշխանութիւնն ամբողջ աշխարհում» (Համ Կ (բ) Կ Կենտկոմի անունից Վ. Ի. Լենինի գրած զինմամբից, ուղղված կուսակցական բոլոր կազմակերպութիւններին, 1919 թ. հուլիսին):

ՅԱՄԲՈՒՐԳԻ ՅԵՎ ՊՍԿՈՎԻ ԱՆԿՈՒՄԸ

Անմոռանալի տասնիններորդ տարին եր: Քաղաքացիական պատերազմի կըրակով բռնված Խորհուրդների Յերկրի վրա կախվել եր մահացու սպառնալիքը: Ինտերվենտների ու սպիտակ գվարդիականների հրոսակախմբերը կրակե ողակով շրջապատել եյին Խորհրդային հանրապետութիւնը, վորպեսզի վոչնչացնեն Հոկտեմբերյան սոցիալիստական հեղափոխութեան մեծ նվաճումները:

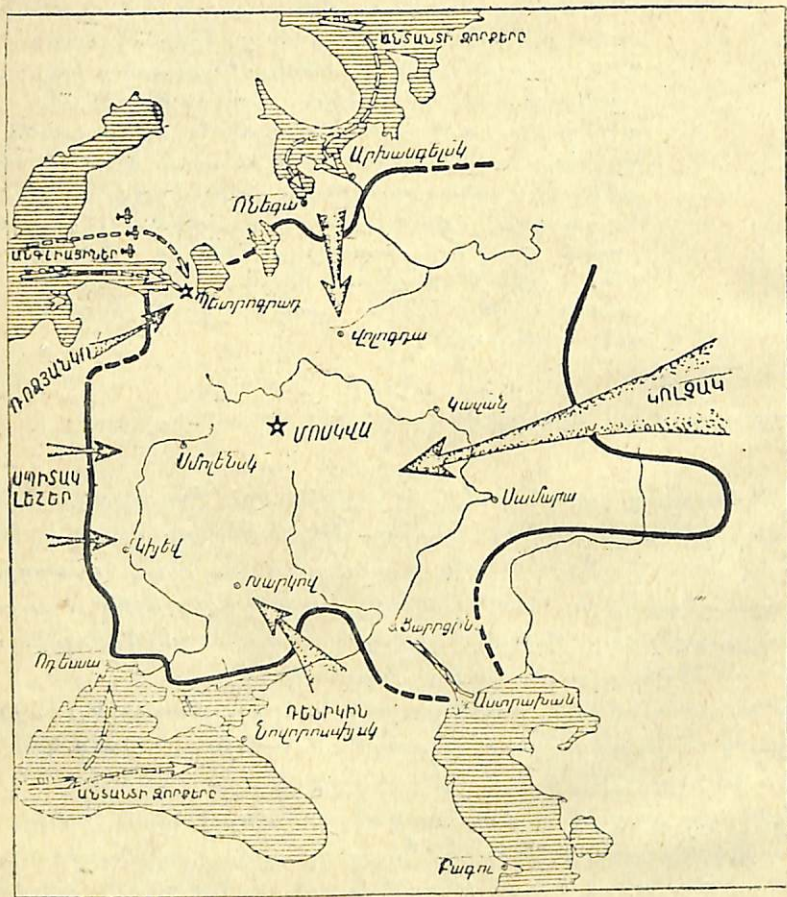
Արտասահմանյան բուրժուական ամբողջ մամուլն ու սպիտակ գվարդիական թերթուկները փող եյին փչում այն մասին, թե հաշըվված են խորհրդային իշխանութեան որերը:

«Խեղդել բոլշևիզմը մեկ հարվածով, զրկելով նրան իր կենսական կենտրոններից—Մոսկվայից և Պետրոգրադից»,—պահանջում եր Դենիկինից ժամանակավոր կառավարութեան նախկին զինվորական մինիստր սպիտակ գվարդիական Գուչկովը: «Գլխավորն ե՝ կանգ չառնել Վոլգայում, այլ խփել ավելի հեռու, բոլշևիզմի սրտին, Մոսկվային... Լենինն իրենց գործը կկատարեն. իսկ ինչ վերաբերում ե Յուգենիչին, նա պատրաստ ե և չի դանդաղի հարվածելու Պետրոգրադին» — իր հերթին գրում եր Դենիկինը Կոլչակին:

Անտանտը կազմակերպեց իր առաջին արշավը բանվորների և գյուղացիների իշխանութեան դեմ:

Կոլչակը գլխավոր հարվածը հասցնում եր Արևելքից, Սիբիրից. Դենիկինը հարձակվում եր հարավից. նրա բանակների աջ թևը պետք ե միանար Կոլչակի բանակների հետ Սպրատովի ռայոնում: Հյուսիսից, Վոլոգդայի և Վյատկայի ուղղութեամբ, շարժվում եր զենեքալ

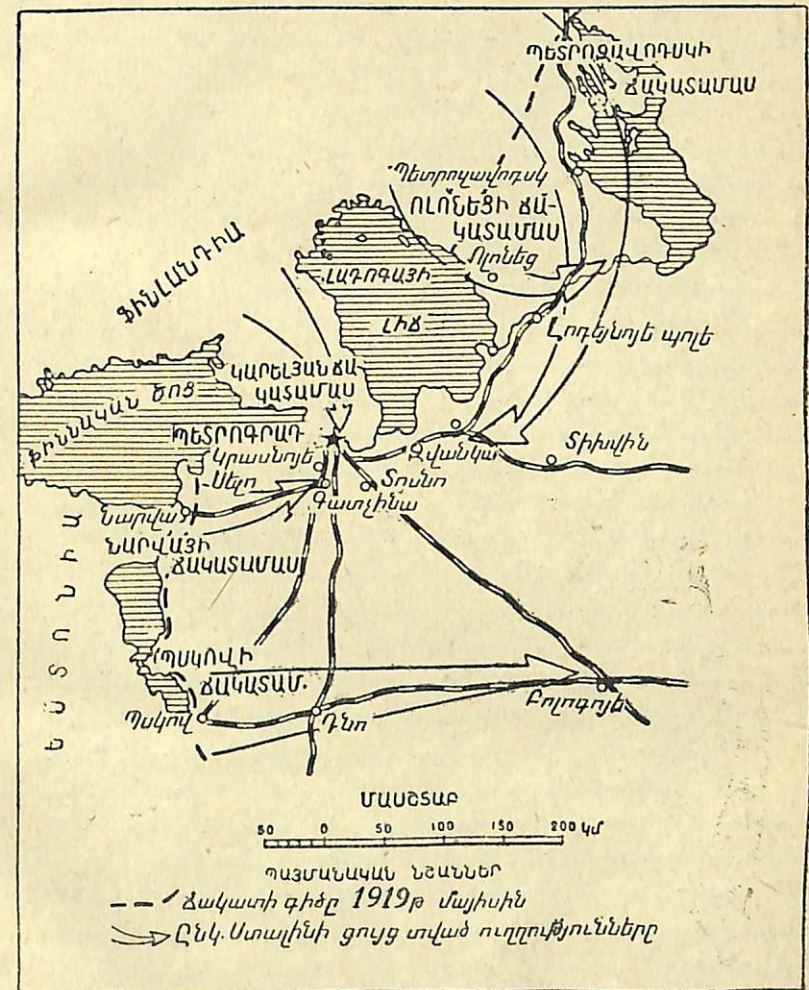
Պուլի անգլո-ամերիկական եքսպեդիցիոն կորպուսը: Արևմուտքից նեղում ելին սպիտակ լեհաստանի զորքերը (սխեմա 1):

Սխեմա 1. Անտանտի առաջին արշավը:

Սպիտակ գվարդիականությունը կողմից «համայն Ռուսաստանի գերագույն կառավարիչ» ճանաչված Կոլչակը գեներալներ Ռոձյան-կոյին և Յուզենիչին խնդիր առաջադրեց «տիրել Պետրոգրադին» և Արևելյան ձախառնից դեպի իրեն քաշել կարմիր բանակներին: Անտանտը, և առաջին հերթին իմպերիալիստական Անգլիան, այդ ժամանակ

ձգտում էր նստոնիալի ակտիվ մասնակցությունը հարձակվելու խորհրդային Ռուսաստանի վրա: Բուրժուական Նստոնիան դարձավ հակահեղափոխության բազա: Մայիս ամսի կեսերին գեներալ Ռոձյանկոն սպիտակ եստոնացիների, սպիտակ ֆինների և անգլիական նավատորմի ոգնությունը անսպասելի կերպով հարձակում սկսեց Պետրոգրադի վրա, իսկ Բուլակ-Բալախովիչի ջոկատը ուղղություն վերցրեց դեպի Պսկով:

Սխեմա 2. Պետրոգրադի մատույցները ընկեր Ստալինի գնահատությամբ:

Ընկեր Ստալինը Պետրոգրադի ձախառն յեկած ժամանակ, վերլուծելով պարագան և սպիտակ գվարդիականների կողմից Պետրոգրա-

դը զամթելու հնարավորութիւնները, ոպերատիվ հմտությամբ տվեց Պետրոգրադի հնարավոր մատուցների հիւանալի բնութագիրը (սխեմա 2)։ «Պետրոգրադի մատուցները,— գրում եր ընկեր Ստալինը,— դրանք այն կետերն են, վորտեղից հարձակվելով հակառակորդը, հաջողության դեպքում, կարող ե շրջապատել Պետրոգրադը, անջատել նրան Ռուսաստանից և, վերջապես, տիրել այն։ Այդ կետերն են՝ Պետրոգրադի ճակատամասը, վորն ուղղութիւն ունի դեպի Զվանկա, նպատակը՝ շրջապատել Պետրոգրադը արևելքից. Ուոնեցի ճակատամասը, Լոգեյնոյե Պոլե ուղղությամբ, նպատակը՝ անցնել Պետրոգրադի մեր զորքերի թիկունքը. Կարելիայի ճակատամասը, վորն ուղղութիւն ունի ուղիղ դեպի Պետրոգրադ, նպատակը՝ Պետրոգրադը գրավել հյուսիսից. Նարվայի ճակատամասը, Գատչինա և Կրասնոյե Սելո ուղղությամբ. նպատակը՝ Պետրոգրադը գրավել հարավ-արևմուտքից կամ, ծայրահեղ դեպքում, գրավել Գատչինա—Տոսնո գիծը և շրջապատել Պետրոգրադը հարավից. Պսկովի ճակատամասը, Դնո-Բոլոգոյե ուղղությամբ. նպատակը՝ Պետրոգրադը կտրել Մոսկովայից. վերջապես Ֆիննական ծոցը և Լադոգայի լիճը, վորոնք հակառա որդին հնարավորութիւն են տալիս զորքեր ամի հանել Պետրոգրադի արևմուտքից և արևելքից»¹։

1919 թվականի գարնանը հակառակորդը Պետրոգրադի վրա հարձակվելու համար ընտրեց Նարվի ճակատամասը։

Թշնամին հարձակում սկսեց սպիտակ գիշերներից մեկում, վորպիսի գիշերները լինում են Մերձբալթիկում մայիսի կեսերին։

Մեր 53-րդ հրաձգային գնդի պահապան ուղեկալները ճակատում բացազատված էյին մոտ 20 կիլոմետրի վրա, Պլյուսա գետի մյուս կողմում, Մարինսկայա ագարակից մինչև Գոստիցի գյուղը։ Խիտ անտառն ու քիչ մատչելի ճահիճները նրանց բաժանում էյին Նարվա գետից, վորի գծի վրա էյին դասավորվել սպիտակ եստոնական զորամասերը։ Մեր հետախուզութիւնն այնտեղ չեր անցնում։ Յերկար ժամանակ այս ճակատամասում հակառակորդի հետ ընդհարումներ չէյին յեղել, և զորամասերը սովորել էյին հանգիստ կյանքի։

Սպիտակ գվարդիականների շոկատներն ոգտվելով մեր ուղեկալների թմրած աչալըջութիւնից և նրանց բավականաչափ իրարից հեռու գտնվելուց, կարմիր բանակայինների հագուստ հագած, մայիսի 13-ի գիշերը ներխուժեցին 19-րդ հրաձգային գիվիդիայի 3-րդ բրիգադի թիկունքը և անսպասելի կերպով հարձակվեցին մեր զորամասերի վրա։ Անսպասելիութիւնն այնքան մեծ եր, վոր փոքրթիվ թշնամուն հաջողվեց քանդել յերկաթուղագիծը, գրավել Գավրիլով-

սկայայի մոտ Պլյուսա գետի կամուրջը և գրավել այնտեղ դասավորված մարտիցը (սխեմա 3)։ Սպիտակները միաժամանակ մի քանի տեղ կտրեցին լարերը և խափանեցին կապը մեր զորամասերի միջև։ Սպիտակ գվարդիական շոկատներից մեկը անտառային արահետներով հասավ Պոպկովա Գորա գյուղին և գրավեց այնտեղ դասավորված 19-րդ գիվիդիայի 3-րդ բրիգադի շտաբը։ Շտաբի հետ մեկտեղ գերի ընկավ նաև բրիգադի հրամանատար Նիկոլայեվը։

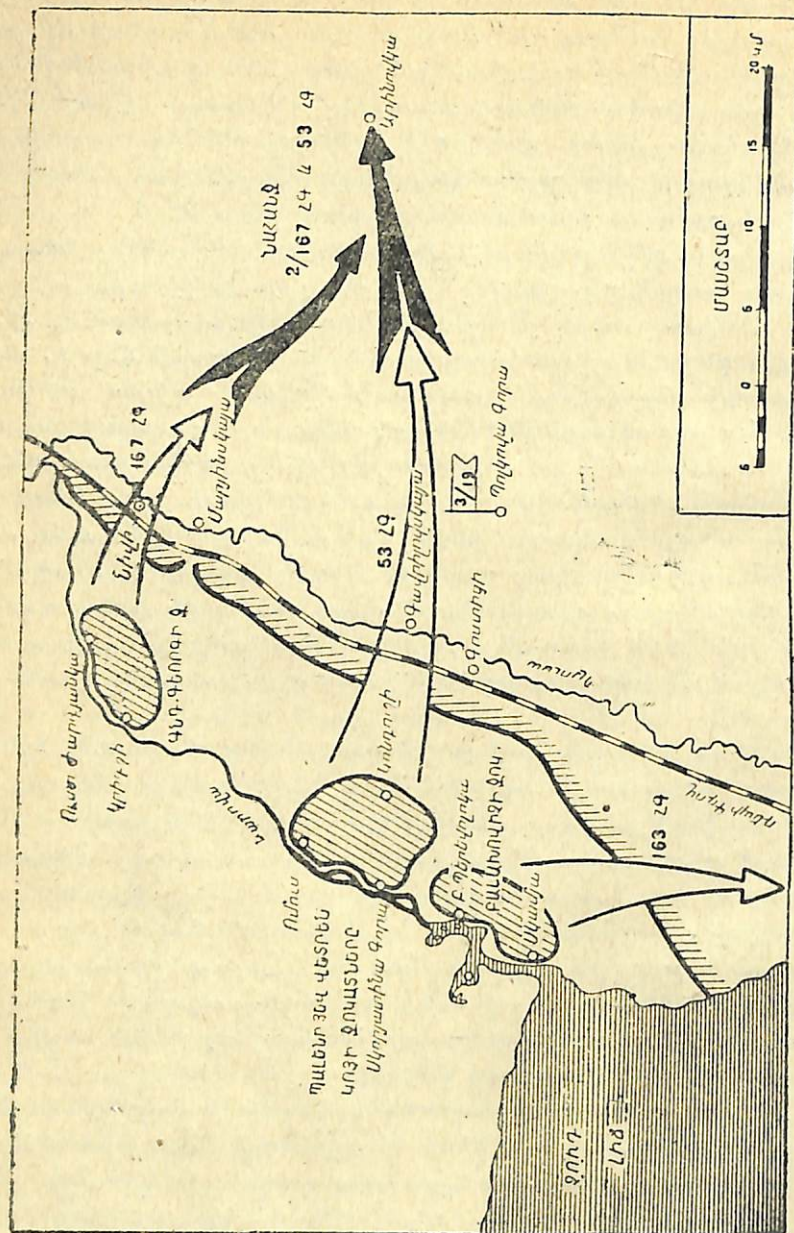
Այդ նույն գիշերը հարձակման անցան նաև գեներալներ Ռոձյանկոյի և Յուզենիչի գլխավոր ուժերը, վորոնք կենտրոնացել էյին Նարվա գետի աջ ափին։ Գեդապետ Գեորգի շոկատը գրոհեց 167-րդ հրաձգային գնդի 2-րդ գումարտակի վրա Նիդի գյուղի մոտ և, տիրելով Պլյուսայի գետանցին, հեշտությամբ ջախջախեց նրա ուղեկալներին, վորոնք ցրված էյին մեկմեկուց բավական հեռավորության վրա։ Խորտակվեց Նարվա—Դոմով գծի վրա յերթեկող յերկու զրահագնացը։ Միաժամանակ գնդապետներ Պալենի և Վետրենկոյի շոկատները հարձակվեցին 53-րդ հրաձգային գնդի վրա և ջախջախեցին այն։ 53-րդ հրաձգային գնդի հրամանատարն իր գնդին միացրեց 167-րդ հրաձգային գնդի 2-րդ գումարտակի մնացորդները և մի քանի տասնյակ մարտիկների հետ նահանջեց դեպի Արինովկա գյուղը։ Այդ նույն ժամանակում Բուլակ-Բալախովիչի շոկատը ստիպեց մեր զորամասերին նահանջել Դոմովի ուղղությամբ։

Այսպիսով՝ ճեղքվեց ճակատը Նարվայի տեղամասում։

Աչալըջութիւնը թուլացած եր վոչ միայն ուղեկալներում, այլև հրամանատարութիւն մեջ, մինչև իսկ 7-րդ բանակի շտաբում։ 6-րդ գիվիդիայի պետը սպիտակների կողմից կատարած այդ ճեղքվածքը գնահատեց վորպես պատահական հարձակում։ 7-րդ բանակի շտաբը չհետաքրքրվեց ճակատի վիճակով և Արևմտյան ճակատի հրամանատարութիւն հարցումին պատասխանեց գիվիդիայի պետի խոսքերով, թե «ուժեղացված ե պահպանութիւնը, և հակառակորդի հարձակման դեպքում յենթադրվում ե նրան հարված հասցնել թեից՝ ռեզերվի մի գումարտակով, Վտրոյա գյուղի կողմից»։

Մինչդեռ «ռեզերվի գումարտակի» հարվածի մասին խոսեցն անգամ ծիծաղելի յեր. սպիտակները շեշտակիորեն առաջ շարժվեցին և յերկու որից հետո գրավեցին Պլյուսա և Լուգա գետերի միջև ընկած ամբողջ շերտը։ Միայն մայիսի 15-ի որվա վերջին սթափվեց հրամանատարութիւնը և սկսեց ռեզերվները մոտեցնել Վեյմաուն կայարանին, նրանց միացնելով Վեյմաունական խմբավորման զորքերին։ Վատ էյին կազմակերպված այդ խմբի գործողութիւնները. զորամասերը գալիս էյին ուշացումով։ Առաջինը յեկավ 171-րդ հրաձգային գունդը, վորը գրավեց Սրեզնեյե Սելո, Դորկի, Կրյակովո և Բեսեդի

¹ «Պետրոգրադսկայա պրավդա» № 151, 1919 թ.

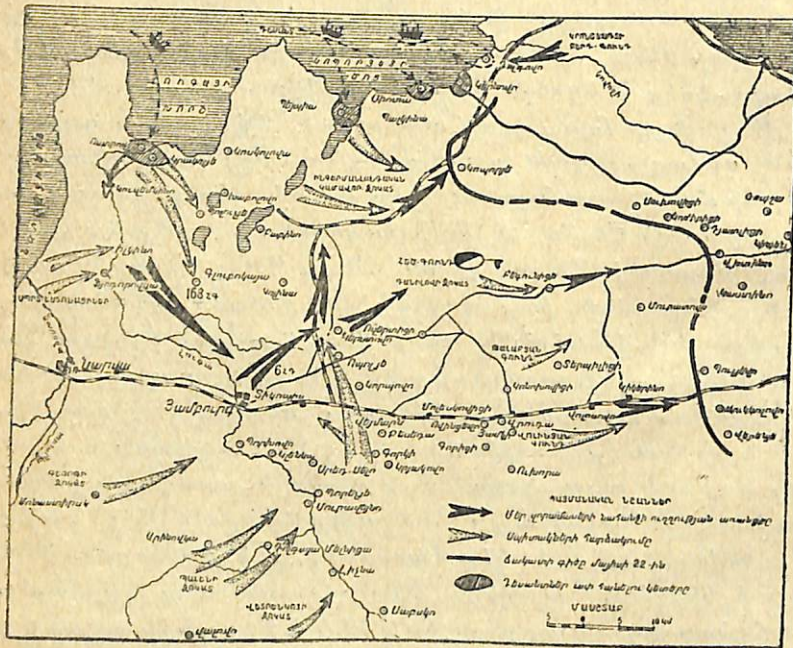
գյուղերը: Համարյա մինժամանակ 54-րդ հրաձգային գնդի զորամասերը գրավեցին Լուգայի աջ ափին ընկած Կլենա գյուղը: Լիչնայի մոտ գտնված գետանցին հասավ Ռեգեծիճի վոլոստի կոմունիստական

Ջովատուր: Վեյմանին մոտեցան Գառչինայից դիվիզիական զարոցը և զրահամեքենաների մի դասակ: Մոլոսկովիցի յեկավ Պետրոգրադյան 2-րդ հրաձգային գունդը, վորն շտապով տեղափոխվել էր Կարելյան ճակատամարտից: Սակայն կարգավորված չեւ այդ զորամասերի դեկավարութիւնը. զորամասերը համախմբված չէին, շտաբները ցուցաբերեցին անհանդուրժելի դանդաղկոտութիւն և ժամանակին չկազմակերպեցին զորքերի համագործակցութիւնը:

Այն ինչ՝ դեպքերը Հելին սպասում: Գնդապետ Պալենի ջոկատը, մայիսի 16-ի գիշերը, Մուրավյոնոյի մոտ անցնելով Լուգա գետը, հարձակվեց Սրեգնեյե Սելո—Գորկիի վրա և ջախջախեց 171-րդ հրաձգային գունդը: Ոգնության ուղարկված զինվորական դպրոցը հեքոսական դիմադրություն ցույց տվեց սպիտակ գվարդիականներին Մանուիլովի մոտ, բայց կորցնելով իր կազմի յերեք քառորդ մասը՝ յետ քաշվեց գետի Վեյմառն՝ հակառակորդի գերազանց ուժերի ճնշման տակ: Ուշացավ Մուրավյոյիցից 2-րդ Պետրոգրադյան գնդի ոգնությունը: Վեյմառնի խմբավորման պետը ժամի 18 անց 30 բուլենարկադրված յեղավ նահանջել գետի Ուլոյի գյուղը իր մոտ ֆացած մեկ զրահամեքենայով, չորս գնդացրով և հարյուրից պակաս մարտիկներով: Վեյմառն կայարանն անմիջապես զբաղեց գնդապետ Պալենի ջոկատը: Նրա հետևից անմիջապես յեկավ նաև գնդապետ Վետրենկոյի ջոկատը: Սպիտակ գվարդիականներն սկսեցին արագորեն բացազատվել արևմտյան և հյուսիսային ուղղություններով: Այդ նույն օրը նրանք գրավեցին Տիկոպիս կիսառաջարանը, իսկ յերեկոյան դեմ՝ Մալի, Կիլի և Կերստովի գյուղերը: Դրանով ավարտվեց Նարվայի մարտական ճակատամասի զորքերի ձախ թևի և թիկունքի շրջանցը, փակելով Բալթյան յերկաթուղագծի և Պետրոգրադյան խճուղու յերկայնությամբ բնկած ճանապարհները (սխեմա 4):

Նաբվայի ծոցում մայիսի 14-ին, նույնպես անսպասելի կերպով, հայտնվեցին թշնամու նավերը, վորոնք կրակ բաց արին առափնյա գյուղերի վրա: Մի քանի ականակիրների կրակով ավերվեց Ման-Գալ-լի պոստը, իսկ քիչ հետո յեկած թշնամու հածանավը իր աշտարակային հրանոթներով կրակ բաց արեց Ռուշայի և Կուզեմկինի վրա: Մայիսի 15-ին, մոտ ժամը 8-ին թշնամու նավերը մտան Լուգայի ծովա-խորշը և Լուգա գետը և զորքեր ավ հանեցին Ոստրով գյուղի մոտ: Այդ դեպքում յերեկոյան դեմ զրավեց Կրակոլյեն և սկսեց տարած-վել Բոլ. Կուզեմկինոյի և Պոլուշեյի ուղղությամբ: Հետևյալ ուրը հա-մառ մարտեր սկսվեցին Իլկինո—Ֆյոդորովկա ճակատամարտը զրաված 166-րդ հրաձգային դնդի և Գունգերբուրգից հարձակման անցած սպի-տակ եստոնական զորամասերի միջև: Ուրվա յերկրորդ կեսին հա-

առակորդը գրավեց Իլիկենը: Այդ ժամանակ Ոստրովի մոտ շարունակ-
վում էր նոր դեպքերի օրը հանելը: Նրանց դեմ ամբողջ ուր շարու-
նակվեց մարտը Կուզմեդինո գյուղի համար: Միաժամանակ սպիտակ-
ների հետախուզական ջոկատները հայտնվեցին Պոլուչյե և Գլուբոկայա
նայոնում, այդպիսով ցուցաբերելով ակնհայտի կերպով ձգտում
միանալ Պալենի ջոկատի հետ Կերատովոյի մոտ:

Սխեմա 4. Գործողությունները ճակատում 1919 թ. մայիսի 15-22:

Այդ գծվարին պայմաններում, մայիսի 17-ի գիշերն սկսվեց
Նարվայի մարտական ճակատամասի զորքերի նահանջը դեպի Կոսկո-
լավա—Սաբուլովո—Բաբինո—Կոլինա—Ոսլոյե—Կարպովո—Կրյակովո
գիծը: Կարճատև սպիտակ գիշերվա թույլ լույսի տակ տեղի ունեցավ
զորամասերի անցումը Լուգա գետով Յամբուրգի մոտ: Զուրը բարձր
էր կանգնած: Դժվար էր լաստանավերով գետանց կատարել: Դետանցն
ավարտվեց մայիսի 17-ին ժամի 5-ին: Առավոտյան սպիտակները
գրավեցին Յամբուրգը: Նրանց առաջավոր զորամասերը շարունակե-
ցին արագաթափ շարժվել դեպի արևելք, դեպի Պիտեր:

Պսկովի ուղղությամբ վրա պաշտպանությունն ավելի լավ չե-
ր կազմակերպված, քան Յամբուրգի տակ: Գլուբի ճակատամասի զորա-
մասերը, վորոնք շատ ելին յերկարաձգված Զուգի և Պսկովի լճերի
յերկայնքով (սխեմա 5), ի վիճակի չեղին լուրջ դիմադրություն ցույց

տալու սպիտակներին: Հենց առաջին օրը, մայիսի 13-ին, Բալախո-
վիչի ջոկատը, սպիտակ հստոնական լճային Ֆլոտիլիայի հրանոթների
կրակային աջակցությամբ, հարձակում ծավալեց Սկամյեյի ռայոնից:
Կարմիրների 163-րդ հրաձգային գնդի վաշտերը № 38 զրահաթուղիկի
հետ միասին յետ քաշվեցին Զերմա գետի մյուս կողմը՝ Յերմակովո
և Ուստյե գծի վրա: Մայիսի 14-ի ամբողջ օրը մարտ էր տեղի ունե-
նում Գլուբի համար: Հետեվյալ օրն արդեն պարզվեց, վոր Բալախո-
վիչը կարող է շրջանցնել մեր աջ թևը և զորքեր փոխանել լճի կող-
մից: Այս հանգամանքը հարկադրեց մեր զորքերին մայիսի 15-ին
մաքել Գլուբը և քաշվել Կուլեստո գետի մյուս կողմը, իսկ հետո, մա-
յիսի 18-ին, անցնել Զակրոպիլենկա և Կամենկա գծի վրա, ժյուլա
գետից դեպի հյուսիս:

Ճակատի գրությունը խստորեն բարդացավ նախկին սպաներից
մի շարք հրամանատարների, այլ և սպիտակների կողմից անցած առան-
ձին զորամասերի մատնություններով և դավաճանություններով:

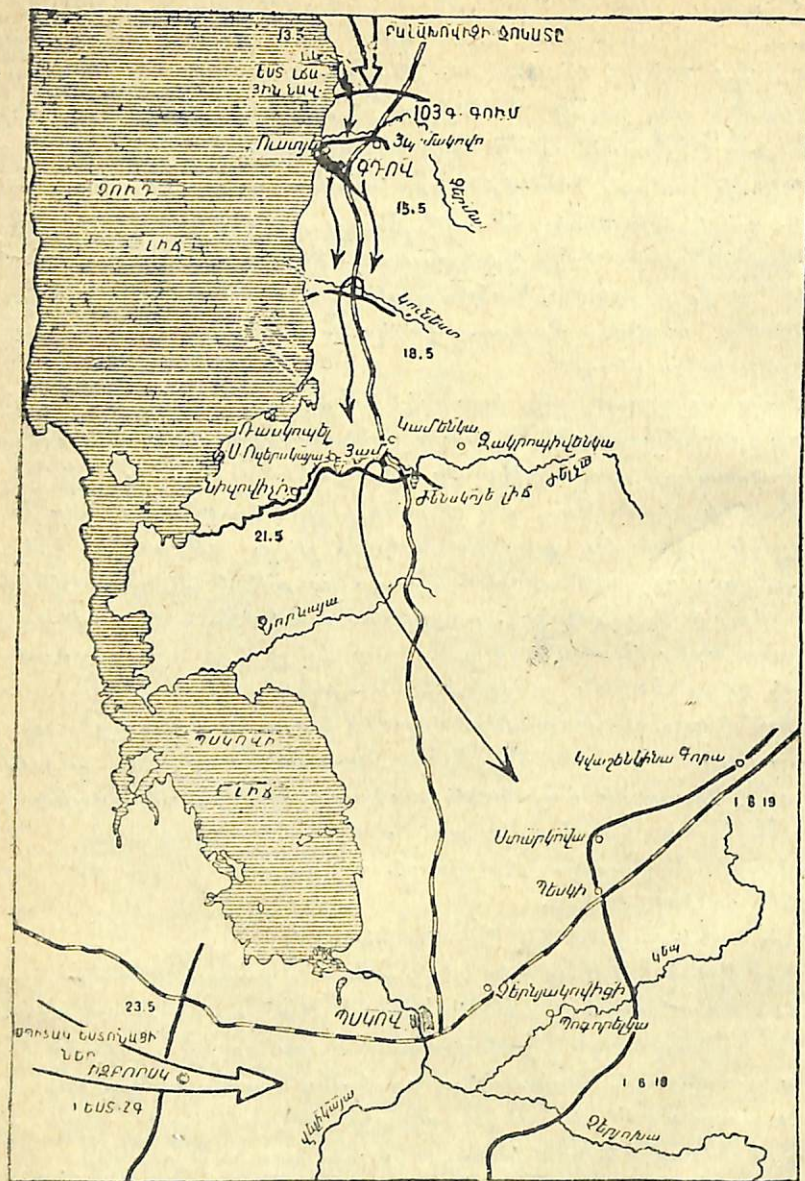
Մայիսի 20-ին Զուգ լճի Ֆլոտիլիային հրաման տրվեց Ռասկո-
պել գյուղի բաղայից անցնել Պսկովի լիճը: «Ուգա» և «Յերմակ»
նավերը, գույքով բարձած բեռնանավը բուքսիրի վերցրած մի կատե-
րի հետ դուրս յեկան Պսկով, բայց, հասնելով մինչև Ոստրովեց գյուղը,
կրակ բաց արին Ոստրովեցի և Պոդբորովյեյի վրա ու, բարձրացնելով
սպիտակ զվարդիական անդրեյվյան դրոշակ, ուղղություն վերցրին
դեպի Կուլեստո գետաբերանը, վորտեղ և հանձնվեցին սպիտակներին:

Մայիսի 23-ի առաջին գիշերը հրաձգային գունդը, վոր դիրքեր
էր գրավել Իզբորսկի ռայոնում, դավաճանորեն անցավ սպիտակների
կողմը: Սպիտակ հստոնացիներն անմիջապես հարձակման անցան
և գրավեցին Իզբորսկը: Այսպիսով, դուրս յեկավ, վոր մեր ճակատը
Պսկովի մոտ ճեղքված է:

Այդ կանխորոշում էր Պսկովի անկումը:

Քաղաքի եվակուացիան տեղի ունեցավ բացառիկ ծանր պայման-
ներում: Ոգտվելով ճակատում կրած մեր անհաջողություններից՝
սկսեցին խլրտալ հակահեղափոխական տարրերը թե քաղաքում և թե
շրջակա գյուղերում: Սպիտակ զվարդիական ագենտները հրդեհումներ
եյին կատարում: Տերտերա-կուլակային ագիտացիայի ազդեցությամբ
տակ գյուղերում բռնկվեցին կուլակային խռովություններ:

Պյուսոս—Ստրուգի (այժմ Կարմիր Ստրուգի) կայարանամիջում
պայթեցվեց յերկաթուղագիծը և կտրվեց հաղորդակցությունը Պետ-
րոգրադի հետ: Այնուհետև այդ նույն ճանապարհը կտրվեց՝ 72-րդ
վերստի վրա կամուրջը պայթեցնելով: Պսկով կայարանում ծագեց
հրդեհ, վորի հետեվանքով պայթեցին մի քանի պայթուցիկ ավաններ:
Դրանից հետո դասալիքները խռովություն բարձրացրին Սելեզնյովա
կայարանի ռայոնում: Այդ խռովության պատճառով դադարեց Պսկով—

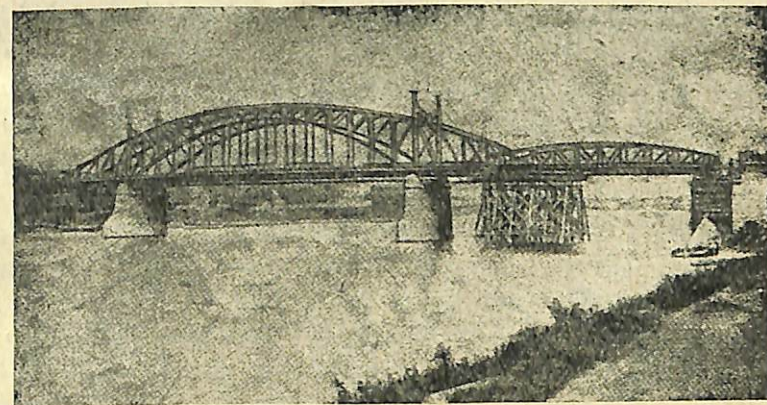

Սխեմա 5. Ռազմական գործողությունները Գեղով-Պակովյան ուղղության վրա.

Պոլոցկ գծով կատարվող հաղորդակցությունը, բայց շուտով այդ խռովությունը լիկվիդացիայի յենթարկեցին՝ այնտեղ ուղարկված զորքերը։ Մայիսի 23-ի յերեկոյան պայթեցվեց Պակով-Բոլոգոյե գիծը 14-րդ

վերստի վրա՝ ռազմա-սանիտարական գնացքն անցնելուց առաջ։ Գնացքը խորտակվեց, և ջարդված վագոնները խափանեցին ճանապարհը։ Այսպես՝ հարձակում գործող սպիտակ գվարդիականությունը յանհունում եր թիկունքում թագնված հակահեղափոխությունը։

Մեր զորամասերը դեռ քաղաքից չէին դուրս յեկել, յերբ Վելիկայա դետի ամիրն հայտնվեց սպիտակ եստոնական հետևակը։ Նա շարժվեց դեպի Ուգլինսկի կամուրջը (այժմ Կարմիր Բանակի կամուրջ) զրահավառի պաշտպանություն տալ։ Սկսվեց կրակային մարտը։ Այդ վճռական մոմենտին լսվեց ուժեղ պայթյունի ձայն։ Կամուրջը նստեց ջրի մեջ և արգելեց թշնամուն անցնել Վելիկայա դետի աջ ամր։ Այդ պայթյունը կատարեց տեղանա-պայթուցիկ վաշտի հրամանատար ընկ. Ս.

Կարմիր Բանակի կամուրջը (նախկին Ուգլինսկի) Պակովում։ Նկարում յերևում է այն մասի վերանորոգումը, յոր պայթեցվեց 1919 թ.։

Ա. Չեպուրինը, յորը հենց այդտեղ ել զոհվեց՝ յր մարտական պոտունում։ Դրանից հետո մեր զորամասերը մաքրեցին քաղաքը։

Ուգլինսկի և Ռիզաչի յերկաթուղային կամուրջները պայթեցնելուց հետո, սպիտակ եստոնացիները, վախենալով նոր պայթյուններից, այլև չհետապնդեցին նահանջողներին։ Ականատեսները պատմում են, յոր «Բաղաքում դեռ հազիվ շրջում եյին անհատ կարմիր բանակայինները, հյուժված ու հոգնած, իսկ յետ մնացած դավաճան սպաները, յորոնք առաջ Կարմիր Բանակում և հիմնարկություններում եյին ծառայում, արդեն ուսադիրներ եյին կպցրել, յթաններ եյին դրել ու թրեր կապել սպիտակների դիմավորելու համար։ Սկսվեց թալանը։ Բուրժուազիան յր տներն եր տեղափոխում փափուկ կահ-կարասիք, ույալներ ու դաշնամուրներ, տրյումֆներ։ Պետրոպավլով-

սկայա փողոցում շարժեցին մախրկայի, լուցկու, ծխախոտի, յուղի նավթի պահեստները: Սկսվեց մեծ ջարդը:

Մայիսի 26-ի առավոտյան սալտակ եստոնացիները գրավեցին քաղաքը: Մեր զորամասերն այդ ժամանակ նահանջեցին դեպի Ձերնյակովիցի և Պոգորելիա գիծը և այնուհետև Կեպ և Ձերյոխա գետի մյուս կողմը: Միաժամանակ Չուգի ճակատամասի այն զորամասերին, վորոնք գեռ շարունակում էին իրենց ձեռքում պահել ժյուլա գետի բնագիծը, հրաման տրվեց հեռանալ դեպի Կվաշնիկինա Գորա, Ստարկովա, Պեսկի գյուղերը և այդպիսով արևմուտքից պաշտպանել ճակատը Պետրոգրադի հետ կապող յերկաթուղագիծը:

ՍՊԵՏԱԿՆԵՐԻ ԳԱԶԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

«Սպիտակ զորքերը յեկել են ազատագրելու իրենց յեղբայրներին», — այսպես եր սկսվում գեներալ Ռոձյանկոյի մայիսի 15-ի հրամանը: Հրամանի հետևյալ պարագրաֆներում պարզապես մատնանշվում եր, թե սպիտակ հրամանատարությունը «յեղբայրներ» ասելով ում եր հասկանում: Հրամանում կախաղանի միջոցով մահվան պատիժ եր, հայտարարվում կոմունիստներին, խորհրդային իշխանությունը համակրողներին, խորհրդային հիմնարկությունների ծառայողներին և այլն, առանց բացառելու և կանանց: Սպիտակ լրագրերը բացարձակապես կոչ էյին անում հրեաներին շարժելու:

Սկզբնական շրջանում սպիտակները հայտարարեցին, վոր գյուղացիներին իրավունք են տալիս հավաքել իրենց գրաված հողերի բերքը: Սակայն հետո հայտարարվեց, վոր բոլոր հողերը պետք ե վերադարձնել իրենց նախկին տերերին և «հողերի վոչ մի ինքնակամ գրավում չի թույլատրվում»: «Դեմոկրատական» ճոճաճ ֆրազներով սպիտակներն իրենց գրաված վայրերում վերականգնում էյին կալվածատիրական իշխանությունը: Ամենուրեք կալվածատերերը վերադառնում էյին իրենց կալվածքները և իրենց հաշիվներն էյին մաքրում գյուղացիների հետ: Գյուղերում կատարվում էյին մասսայական խուզարկություններ, պատանդներ էյին վերցվում, մարդկանց ձերբակալում և գանակոծում էյին՝ խորհրդային իշխանությունը համակրելու մեջամեծ նաանջան կասկածանքի համար: Չէյին խնայում վճի կանանց, վճի ձեռունիներին:

Ահա թե ինչպես են նկարագրում ականատեսներն այդպիսի բռնություններից մեկը:

«Ֆալեյեվո գյուղում ընկեր Մարինա Գրիգորյևային ձերբակալեցին վոչպես խորհրդային իշխանության համակրողի: Յերբ նրան հարցրին, թե «Ո՞վ ես դու, կոմունիստ չե՞ս արդյոք», Մարինան խիստ վրդովված, համարձակ ու բացարձակ հայտարարեց. «Սպանելու լեք

յեկել, ճիվաղներ. սպանեք ելի, յեթե այդպես ե. յես կոմունիստ եմ»: Գյուղացիները բազմության ներկայությամբ նրան գլորեցին ցեխի մեջ և սկսեցին ծեծել: Սակայն նա մտրակի տակ ել բղավում եր. «Դահիճներ, մարդասպաններ, հոգեսպաններ»: Յերբ վերջացրին գանակոծել նրան, նա ընկած եր գետնին արյունաշաղախ, ամբողջովին ցեխի մեջ կորած, մերկացված մարմնով: «Դուք չեք կարող սպանել ինձ, հոգեսպաններ», — ասաց Մարինան՝ վեր կենալով: Նրան կըրկին գետին գլորեցին և նորից սկսեցին ծեծել... Այդ խռտանգուռներից հետո Մարինան հաշմանդամ մնաց իր ամբողջ կյանքում»:

Տեղական բնակչությունը լավ ե հիշում այն գազանային բռնությունները, ծաղրանքներն ու ծեծերը, վորոնցով սպիտակները հավերժացրին իրենց ներկայությունը: Համարյա գյուղ չկա, վորտեղ պահպանված չլինեն կոշմարային հիշողություններ սպիտակների տիրապետության մասին: Մովորաբար սպիտակների գալուստը ուղեկցվում եր նրանով, վոր տերտերներն ու կուլակները մատնում էյին գյուղական չքավորության ակտիվիստներին: Այդպես ձերբակալվեցին ու հետո գնդակահարվեցին չքավոր գյուղացիներ Անտիպ Ոստաշովը և Իվան Լուկաշովը Յամսկովիցի գյուղում, Իվան Կորոկովը և Յեգոր Յուրկինը Նովոստի գյուղում, չքավորության կոմիտեյի անդամ բատրակ Պոլիտը Ույուլի գյուղում և այլն:

Բուլակ-Բալախովիչի շտաբի ու պարետային վարչության գալուց հետո Պսկովում անմիջապես սկսվեցին մասսայական խուզարկություններն ու ձերբակալությունները: Մայիսի 28-ի գիշերը, Վելիկայա գետի ափին, նախկին պաշտոնատների շենքի յետևում տեղի ունեցավ խորհրդային ծառայողների խմբի առաջին գնդակահարությունը: Գնդակահարվածները թվում էյին Կոտլյարովը — սոցապահովագրության վարիչը, Պոդեմսկին — վորագրիչը, վորը շտամպներ ու կնիքներ եր պատրաստում խորհրդային հիմնարկությունների համար, Մարյա Բելոբոկովան — Պսկովի Արտակարգ հանձնաժողովում անձնագիր գրողը և մյուսները: Գնդակահարվածների գիակները նետվեցին Վելիկայա գետը և մի քանի որ հետո միայն յերևացին Պսկովայի գետաբերանում:

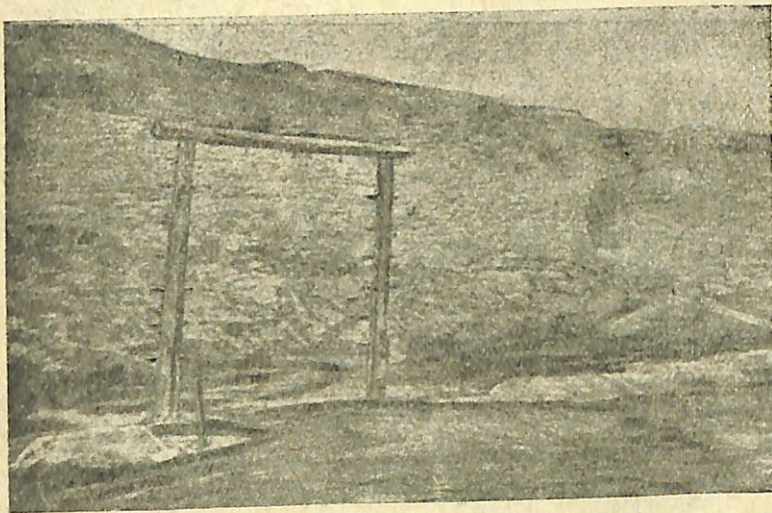
Բնակչությանը սարսափեցնելու համար 9 մարդու կախեցին կենտրոնական փողոցների լապտերների սյուներից: Քաղաքում անդադար գործում եր սպիտակ հակահետախուզությունը: Բանտերն անմիջապես լիքը լցվեցին բանտարկյալներով: Մշտական մահապատիժների տեղը Հեղափոխության զոհերի հրապարակն եր (նախկին Սեննայա): Այստեղ Բալախովիչի հրամանով կախաղան եր կանգնեցված: Ամեն շաբաթ՝ շաբաթ օրերին մահվան դատավճիռներ էյին կայացվում, իսկ

605267

էրրակի որն առաւօտոյան շուկա յեկած շրջակա բնակչութեանը «խը-
րատելու համար» մահապատիժներ եյին կատարում: Դատաւճիւրը կա-
տարում եր ինքը Բալախովիչը: Մահապատի յենթարկվածներին հենց
այդտեղ թաղում եյին հողի մեջ: Բացի դրանից, բազմաթիւ գնդակա-
հարութիւններ եյին կատարվում Դիմիտրովսկի գերեզմանատան ցան-
կապատի յետևում:

Տեղական բնակչուհի Վ. Վ. Անտիպովան պատմում ե. «Յերբ յես
Սովետսկայա փողոցը դուրս յեկա և տեսա լապտերների սյուներից
կախված դիակները, իսկույն ինձ վատ զգացի ու հենվեցի անկյունի

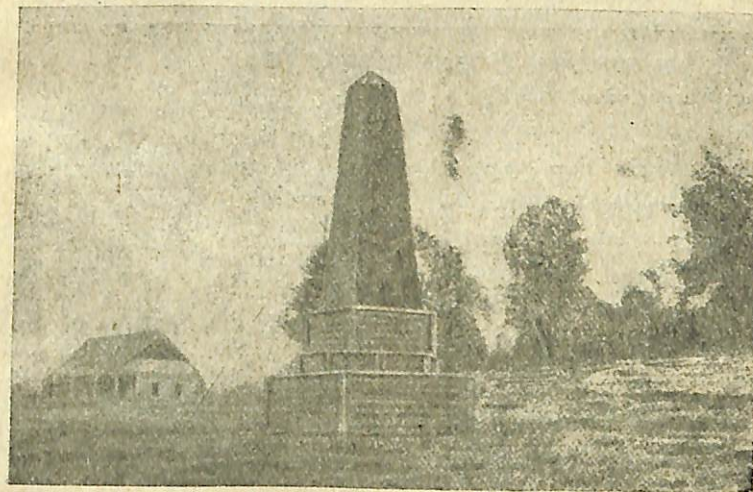
1919 թվին Բալախովիչի պատրաստած կախողանը Հեղափոխութեան զոհերի
(նախ. Սեննայա) հրապարակում, Պսկովում:

մետաղի սյուներն (այդ սյուներն այժմ ել կա, թեև անկյունի տունը
քանդել են): Քիչ հանգստանալով՝ յես նկատեցի, վոր ինչվոր մի բան
խփում ե իմ ուսերին: Ինչպես պարզվեց, այդ սյուներն նույնպես մարդ
եր կախված... Յես փախա դեպի Սովետսկայա հրապարակը: Սակայն
այնտեղ ես լապտերների սյուներից կախված եյին յերկու մարդ»:

Ապիտակներն այդպես գաժանորեն վարվեցին նաև Յամբուրգում:

Ապիտակները քաղաք մտան թե չե, սկսվեցին ձերբակալութիւն-
ներ: Կալանավորում եյին բոլոր նրանց, ովքեր թեկուզ աննշան չա-
փով կասկածանքի եյին յենթարկված խորհրդային իշխանութեանը
համակրելու մեջ: Կախողան բարձրացրին խորհրդային շատ ծառ-
այողներ: Կախում եյին քաղաքի զլխավոր փողոցում, կախում եյին
ծառերից զինվորական զորանոցների մոտ: Այստեղ կախողան բարձ-

րացրին հետաքննչական հանձնաժողովի նախագահ ընկեր Լոխեյին, արհ-
միւթեհական աշխատող ընկ. Բուստրովին և շատ ուրիշներ: Մահա-
պատի մշուս վայրը գտնվում եր կայարանից վոչ հեռու: Ներկայումս
այդ վայրը վոչ մի բանով չի նշված: Առաջ այստեղ սեմաֆոր կար, և տե-
ղական բնակիչները լալ եյին ճանաչում այդ վայրը: Այստեղ, անտառի
յեզրին, սպիտակները գնդակահարում եյին իրենց զոհերին: Մահապատ-
ի յենթարկվածներին կիսաթաղ եյին անում հողում: Յերբ մեր զորա-
մասերը վերագրավեցին Յամբուրգը, այդտեղ հայտաբերվեցին հողի տա-
կից դուրս ընկած սպիտակ գվարդիական տեղորի զոհերի ձեռքերն ու
վոտքերը:

Սպիտակ տեղորի զոհերի հուշարձանը Դիմիտրովյան գերեզմանոցի պատի
յետևում, Պսկովում:

Յամբուրգ եյին բշում տանում սպիտակներն իրենց դրաված
գյուղերից վերցրած բազմաթիւ պատանդներին: Դրանք չքավոր եյին:
Քիչ չեր նաև Նարվայից վերցրած բանվորների թիւը, մեծ մասամբ
Կրեմլումի մահուֆակտուրայից: Նրանց կալանքի տակ եյին առել
սպիտակ գվարդիականների թիկունքում կատարած ընդհատակայա հե-
ղափոխական աշխատանքի համար: Նրանց թվում եր նաև Նարվայի
կուսակազմակերպութեան ակտիւ աշխատող ընկ. Վիլբախը (կախողա-
նով մահապատի յենթարկված): Մարդկանց մեծ կուտակումների և
վատ սննդի հետևանքով կալանավորների մեջ սկսվեցին համաճարակ
հիվանդութիւններ:

Ապիտակներն առանձնապես անողոք դատաստան եյին տեսնում
գերիների հետ: Անխտիր կախում եյին բոլոր կոմունիստներին և

խորհրդային իշխանությանը համակրողներին: Մնացած մարդկանց առաջ հարց ելին դնում՝ անցնել իրենց մոտ՝ ծառայության, և հրաժարվելու դեպքում կախում կամ գնդակահարում ելին:

Սպիտակներն իրենց հարձակման սկզբին գերի վերցրին 19-րդ հրաձգային դիվիզիայի 3-րդ բրիգադի հրամանատարին, ցարական բանակի նախկին զեներալ Նիկոլայեվին: Նա մեկնեց Երևանի սպաներից, վորոնք առանց տատանումների, պրոլետարական հեղափոխության առաջին օրերից անցան խորհրդային իշխանության կողմը և իրենց գիտելիքներն ու փորձերը ադմիրալին նվիրեցին Բանվորա-Գյուղացիական Կարմիր Բանակի ստեղծման և ամրապնդման գործին:

Սպիտակներն առաջարկեցին ընկ. Նիկոլայեվին, վորպես նախկին սպայի, անցնել իրենց մոտ ծառայության: Ընկ. Նիկոլայեվը կտրականապես հրաժարվեց զբաղից: Մահապատժի սպառնալիքները չփոխեցին նրա վորոշումը: Այն ժամանակ սպիտակները նրան տարան Յամբուրգ և քաղաքի ու շրջակա գյուղերի ամբողջ բնակչությանը հայտնեցին ընկ. Նիկոլայեվի առաջիկա մահապատժի մասին: Առավոտից սկսած բոնի կերպով շուկայի հրապարակն ելին քշում ժողովրդին:

Քաղաքում այժմ ել ապրում են այդ մահապատժի շատ ականատեսներ, վորոնք յերիտասարդ սերնդին պատմում են քաջարի հրամանատարի մասին, թե ինչպես նա զոհվեց բանվոր դասակարգի գործի համար: Ահա ինչ են պատմում ականատեսներն այդ մահապատժի մասին:

Հրապարակում 1919 թ. սկզբից կանգնեցված եր Կարլ Մարքսի հուշարձանը: Սպիտակները, գրավելով քաղաքը, քանդեցին այդ հուշարձանը և նրա տեղը կախաղան կանգնեցրին: Այդ հենց այն տան զիմաց եր, վորտեղ գտնվում եր սպիտակ գվարդիական շտաբը: Պատըշ-

19-րդ հրաձգային դիվիզիայի 3-րդ բրիգադի հրամանատար Ա. Պ. Նիկոլայեվ, վորին սպիտակները գերի վերցրին և մահապատժի լինթարկեցին Յամբուրգում:

գամը, դուրս յեկավ զեներալ Ռոճյանկոն՝ համհարզներով շրջապատված: Ընկ. Նիկոլայեվին հրապարակ բերին պահակով շրջապատված: Նա իրեն շատ հանգիստ եր պահում: Քանի դեռ թմբուկ ելին հարում, նա կանգնած նայում եր իրեն շրջապատողներին: Յերը վերջացրին դատավճռի ընթերցումը, բուրի առաջ շարդեցին նրա «զեներալական սուրը»: Կախաղանի տակ տարուբետ եր գրված: Ընկ. Նիկոլայեվն ինքը բարձրացավ տարուբետի վրա, բացեց տուժուրկայի ոճիքը, ողն իր վիզը գցեց, ձգվեց ու ասաց. «Դուք խուճ եք ինձնից իմ կյանքը, բայց դուք չեք կարող խել ինձնից իմ հավատը մարդկանց գալիք յերջանկության նկատմամբ»: Յետեից մոտ վազեց դահիճը՝ յենթասպաներից մեկը, և վտարով խփեց տարուբետին, վորպեսզի այն դուրս գցի ընկ. Նիկոլայեվի վտաքերի տակից: Ինչվոր պատճառով այդ չհաջողվեց յենթասպային: Կողքին կանգնած սպան բղավեց նրա վրա. պարանը բռնած զինվորները ձիգ տվին այն դեպի վեր, իսկ դահիճը յերկրորդ հարվածով դեն շարտեց տարուբետը... Պարանը կապեցին յերկաթե սյունին, վոր կանգուն եր մնացել Կարլ Մարքսի քանդված հուշարձանի ցանկապատից:

Սպիտակ գվարդիական ավանտյուրան լիվիդացիայի յենթարկելուց հետո, ընկ. Նիկոլայեվի մարմինը կիսաթաղ վիճակում գտնվեց քաղաքային գերեզմանատանը, տեղափոխվեց Պետրոգրադ և թաղվեց այնտեղ: Տեղական բնակչությանն այդ ժամանակից շուկայի հրապարակն անվանեց Նիկոլայեվյան հրապարակ:

ՃԱԿԱՏԸ ՏԱՏԱՆՎԵՑ

Յամբուրգը հանձնելուց հետո մեր զորքերը յերկար զորասյունով ձգվեցին դեպի Կերստովո տանող անտառային ճանապարհի վրա: Նեղ ճանապարհը բռնված եր մարդկանց համատարած հոսանքով, հրանոթների, սայլերի հոսանքով: Տեղ-տեղ զորամասերն իրար ելին խառնվում: Վոչ վոք չեք մտածում հետախուզության և պահպանության միջոցների մասին: Մինչդեռ Կերստովո գյուղն արդեն գրավել ելին սպիտակ գվարդիականները:

Սպիտակները թույլ տվին, վոր մեր զորասյունը մոտենա Կերստովո գյուղին և կրակ բաց արին նրա վրա: Նահանջողների մի մասը նետվեց դեպի Կոտլի և Բուլ. Ոգերտիցի: Մյուս մասերը նեղն ընկան անտառում և կողմնակի ճանապարհով դուրս յեկան Կոպրյեյի մոտ: Ծանր հրետանին թաղվեց ճահճի մեջ: Հրանոթների մի մասը նետվեց Սուլկա գետի մեջ: Չկար դեկավարության միասնություն և կապ զորամասերի միջև: Զորամասերից մի քանիսը, ընդհանրապես, հետո յերկար ժամանակ վորոնում ելին իրար: Որինակ՝ 6-րդ հրաձգային դիվիզիայի 1-ին բրիգադի մնացորդներին դիվիզիայի շտաբը գտավ միայն մայիսի 19-ին Վիտինոյում: Ընգվորում, դիվիզիայի շտաբի գլխահատականով, «զորամասերն այնքան են քայքայված, վոր վոչ մի

լուրջ խնդիր չեն կարող կատարել և նրանց ոգտագործելու բոլոր փորձերը կարող են միայն վերջնականապես վոչնչացնել զնդերը»:

Այդ ժամանակ լավ չեր դրուժյունը նաև ձախ թևում, Վեյմառն կայսրանի ուսյոնում:

Մայիսի 18-ին, կեսօրին, սպիտակները, վրուզա կայսրանը պաշտպանող կարմիր զորամասերի խոր թիկունքը շրջանցնելով, հանկարծակի գրոհեցին նրանց վրա արևելքից: Հարվածն այնքան անսպասելի չեր, լուր կարմիրները համարյա առանց մարտի բռնվելու թողեցին կայսրանը, զրահազնացքը և պարենի բազան:

Այդ նույն օրը Կոպուրյեյի ծովախորշում հայտնվեցին թշնամու հրետանավ ու մեկ ականակիր, իսկ սրանց յետևից հայտնվեց 6 տրանսպորտային նավ՝ դեսանտով: Համարյա միաժամանակ դեսանտային ջոկատներ ափ հանվեցին Պեյալիա, Սիստա-Պալկինո և Դոլգովո գյուղերի մոտ: Թեև նրանցից մեկը Դոլգովոյի մոտ հաջողությամբ դուրսի յենթարկվեց Կրոնշտադտի բերդային զնդի կողմից և հետ շարավեց դեպի Սիստա-Պալկինո, մնացած յերկու ջոկատները Կոպուրյեյի ուղղությամբ վրա կատարած իրենց զործողութուններով ել ավելի դժվարացրին Նարվայի մարտական ճակատամասի զորամասերի նահանջը (սխեմա 4):

Կիսահալ ջրերից տակավին չչորացած ճանապարհներով ձգվել էյին զուսակները: Հոգնած ձիերը դժվարությամբ էյին դուրս քաշում սայլերի ու հրանոթային հրետասայլերի անիվները կաշուն կավահողից: Նրանց յետևից շարժվում եր հետևակը մարտիկների խիստ նոսրացած շարքերով:

Մեր զորամասերի նահանջը դեպի Պետրոգրադի մոտակա մատուցյները շարունակվեց մինչև մայիսի վերջը՝ առանց կանգ առնելու: Չեյին կատարվում հարձակման անցնելու վերաբերյալ զանազան ժամանակներում տրված հրամանները: Համալրումները գալիս էյին մեծ ուշացումներով, մանր զորամասերով և վատ էյին վարժված ու սպառնալիքով: Այդ պատճառով նրանք չեյին կարող բեկուտ առաջ բերել ճակատի մարտական գործողութունների մեջ: Հաճախակի էյին դարձել նախկին սպաներից կազմված հրամկազմի, նրանց հետ նաև ամբողջ ստորաբաժանումներով սպիտակների կողմն անցնելու դեպքերը: Ճակատն ակնհայտորեն կորցնում եր իր կայունութունը:

Այդ ժամանակ սպիտակների հարձակողական թափն սկսել եր սպառվել:

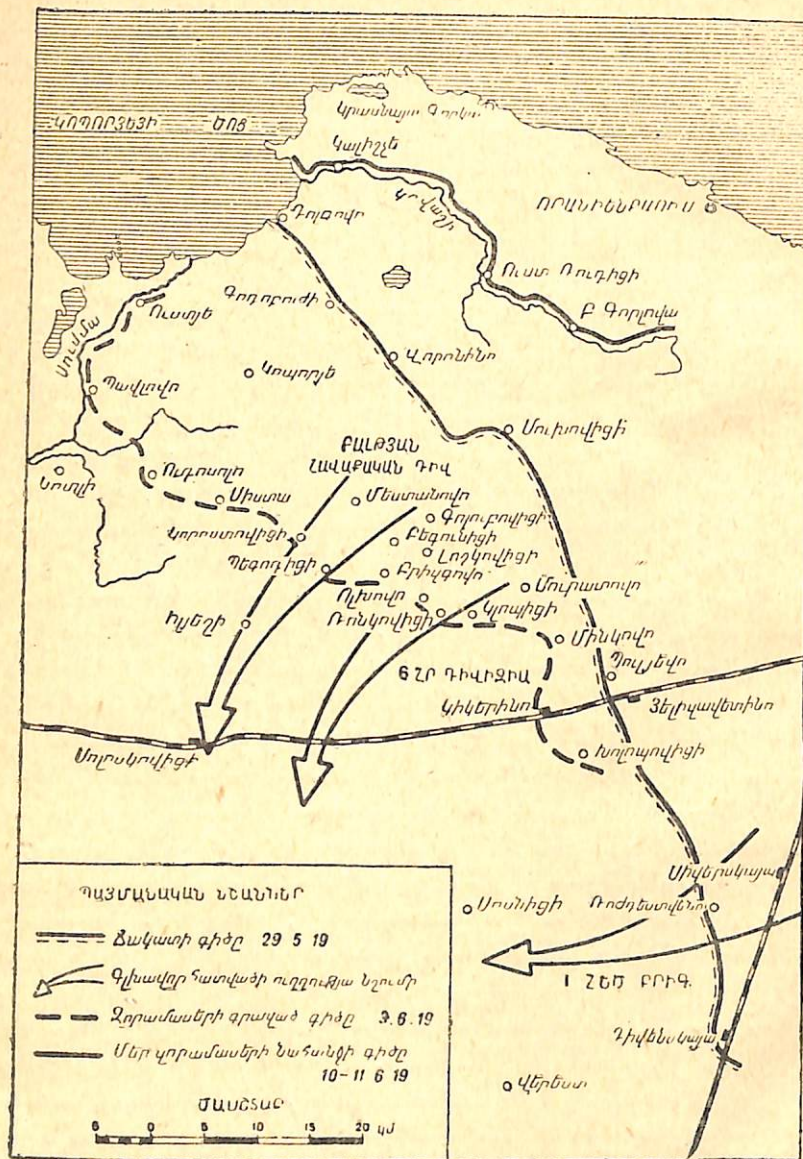
Սպիտակների հյուսիսային կորպուսի ուժերի սահմանափակ լինելը, 5-6 հազար մարդուց վոչ ավելի, ալև կապի միջոցների ու

կազմակերպված թիկունքի բացակայությունն ավելի և ավելի խնստորեն էյին դժվարացնում սպիտակ զվարդիականների հետագա առաջխաղացումը: Գնեկրալ Ռոճյանկոն հետագայում գրում եր իր հիշողություններում. «Այդ ամենը ձեզ համար վատ հետևանք կարող եր ունենալ: Վոչ իմ և վոչ մի ուրիշի մտքով անգամ չեր կարող անցնել զրավել Պետրոգրադն այնքան աննշան ուժերով. սակայն և յետ ալ արդեն բոլշևիկներից ազատագրված վայրը ցանկալի չեր»:

Սպիտակ գեներալը չի գրում այն պլանների մասին, վոր նա և նրա զործակիցները նշում էյին, չի գրում և այն ուժերի մասին, վորոնց վրա նրանք հույս էյին դնում: Ընկեր Ստալինը բացահայտեց այդ պլանների իսկական իմաստը և սպիտակ հրամանատարության հաշիվները:

«Բոլոր տվյալներով,—գրում եր ընկեր Ստալինը «Պետրոգրադսկայա պրավդայում» 1919 թ. հուլիսի 8-ին,—հակառակորդը հույս եր դնում վոչ միայն, կամ, ավելի ձիշտ, վոչ ալնքան իր սեփական ուժերի վրա, վորքան իր կողմնակիցների, այն ե՝ մեր զորքերի թիկունքում, Պետրոգրադում և ճակատներում սպիտակ զվարդիականների ուժի վրա: Ամենից առաջ Պիտերում սպրող բուրժուական պետությունների (ֆրանսիական, շվեյցարական, հունական, իտալական, հոլանդական, դանիական, ռումինական և այլն) այսպես կոչված դեսպանությունները, վորոնք, հոգուտ Յուգենիչի և անգլո-ֆրանս-ֆիննա-եստոնական բուրժուազիայի, զբաղված էյին սպիտակ զվարդիականներին ֆինանսավորելով ու լրտեսությամբ: Այդ պարոնները աջ ու ձախ առատորեն դրամներ էյին շույլում մեր բանակի թիկունքում կաշառելով այն ամենը, ինչ կարելի չեր կաշառել: Այնուհետև ռուս սպայության այն ծախված մասը, վորը մոռացել եր Ռուսաստանը, կորցրել եր պատիվը և պատրաստ եր անցնելու բանվորագյուղացիական Ռուսաստանի թշնամիներին կողմը: Վերջապես, Պետրոգրադի պրոլետարիատի կողմից վերավորանք ստացած նախկին մարդիկ, բուրժուան ու կալվածատերերը, վորոնք, ինչպես հետո պարզվեց, զենք էյին կուտակել և հարմար մոմենտին էյին սպասում մեր զորքերի թիկունքին հարված հասցնելու համար: Հենց այդ ուժերի վրա չեր հույս դրել հակառակորդը՝ հարձակվելով Պետրոգրադի վրա: Դրավել Կրասնայա Գորկան, Կրոնշտադտի այդ բանալին, և դրանով իսկ թուլացնել ամրացված ռալոնը, ապստամբություն բարձրացնել ամրոցներում և կրակ բանալ Պետրոգրադի վրա ալն հաշիվով, վոր, ընդհանուր խառնաշփոթության մոմենտին, ընդհանուր հարձակումը միացնելով ապստամբության հետ Պետրոգրադում, շրջապատի և զրավի պրոլետարական հեղափոխության ոյախը,—անս վորոնք եյին հակառակորդի հաշիվները»:

Մայիսի վերջին նահանջող կարմիր զորամասերի ճակատը հասավ Դոլգովո (Կոպորյեյի ծովախորշը) — Վորոնինո — Մեդուշի — Մուխոմի — Պուլյեվո — Դիվենսկայա գծին:

Սխեմա 6. Մեր զորամասերի հարձակման անցնելու փորձը՝ 1919 թ. մայիսի 29-ից մինչև հունիսի 11-ը:

Այդ ժամանակ սպիտակների ճնշումն այնքան թուլացավ, վոր 7-րդ բանակի հրամանատարութունը, վերջապես, իր մեջ այնքան ուժ գտավ, վոր փորձ արեց հարձակման անցնել կազմակերպված ձևով (սխեմա 6):

Մայիսի 27-ին 7-րդ բանակի հրամանատարութունը հրաման տվեց հարձակման անցնելու մայիսի 29-ի լուսադեմին: Նարվայի իրմբավորմանը խնդիր առաջադրվեց՝ ճեղքել սպիտակների ճակատը Յամբուրգի խճուղու ուղղությամբ և, մտնելով Թիկուսքը, ջախջախել նրանց գլխավոր խմբավորումը — զնդապետ Պալենի ջոկատը, — վորը Կիկերինոյից շարունակում էր հարձակումը Յելիզավետինոյի վրա:

19-րդ հրաձգային դիվիզիայի 2-րդ բրիգադից, 1-ին Կրոնշտադտի բերդային գնդից և 6-րդ բանակից նոր յեկած 77-րդ հրաձգային գնդից կազմված Բալթյան հավաքական դիվիզիան հարված պետք է հասցնեք Բեդուենիցի և Իլեշի ուղղությամբ և դուրս գար Լուգա գետի վրա:

Ա. Ս. Ռակով:

Միաժամանակ 6-րդ հրաձգային դիվիզիան պետք է հարձակման անցնեք Ուխովոյի և Կլուպիցի ճակատում և հետո դուրս գար Լուգա գետի ու Սամրո լճի վրա: Հեծյալ բրիգադին, վոր պետք է Սիվերսկայա կայարան գար, հրամայված էր շարժվել Սոսնիցիի և Վերեստ կայարանի միջով՝ դեպի Լոժգոլովոյի և Սամրո լճի ուսյունը, խնդիր ունենալով աջակցել 6-րդ հրաձգային դիվիզիայի հարձակմանը: Ռեզերվ էր նշանակված Գատչինոյում կանգնած 2-րդ Պետրոգրադյան հրաձգային գունդը: Գատչինոյին պետք է մոտենային 2-րդ հրա-

ձգային դիվիզիայի յերկու գունդ:

Ռազմական լրտեսութունն ու դավաճանութունները ցանցապատել ելին խորհրդային զորքերի շտաբներն ու շատ զորամասեր, վորի հետևանքով սպիտակներին հայտնի դարձան վոչ միայն Նարվայի զորամասերի կազմն ու խմբավորումը, այլ և նրանց առաջադրված խնդիրները և նույնիսկ նրանց արամադրութունները: Նախկին սպաներից հրամկազմի մեջ քիչ դավաճաններ չեղան, վորոնք կապված ելին սպիտակ հրամանատարության հետ: Սիվերսկայայի ուսյունում,

Ռոժդեստովենո գյուղում, դավաճանորեն սպիտակների կողմն անցավ Պետրոգրադից նոր լեկած 3-րդ Պետրոգրադյան գնդի 3-րդ գումարտակը։ Այդ գումարտակը կազմակերպված եր ցարական պահեստային Սեմյոնովյան գվարդիական գնդի ֆնացորդները և աղտոտված եր անհարազատ տարրերով՝ վաճառականների, նախկին տնատերերի և առևտրականների վորդիններով։ Սպիտակ գվարդիականները տեղեկանալով այդ գնդի տրամադրության մասին, Թալարյան գնդով հարձակում գործեցին նրա վրա և մայիսի 29-ի գիշերը մտան Վիրա գյուղը։ Գյուղում դասավորված 3-րդ գումարտակի խռովարարներն սպանեցին գնդի հրամանատար ընկ. Տավրինին, գնդի կոմիսար ընկ. Կուլպելյին և գնդի բոլոր գումարտակները կոմիսարներին։ Այդտեղ գտնված բրիգադի կոմիսար ընկ. Ա. Ս. Ռակովը, իմանալով դավաճանության մասին, դիրք մտնելով շտաբի շենքում՝ պաշտպանվեց սպիտակներից գնդացրով և նազանով մինչև վերջին փամփուռը։ Բոլոր փամփուռները ծախսելով ընկ. Ռակովը սպանեց իրեն վերջին գնդակով։ Կոմունիստների հետ դատաստան տեսնելուց հետո դավաճաններն անցան սպիտակների կողմը։ Հետագայում նրանց միացան նաև գնդի մյուս ստորաբաժանումները։

Այդ դավաճանությունն ոգնեց սպիտակ գվարդիականներին առաջ շարժվել մինչև Մեծնո և պայթեցնել Սիվերսկայա կայարանի մոտ գտնված լեռկաթուղային կամուրջը։ Բայց և այնպես Նարվայի խմբավորման ֆնացած ճակատում, առանձնապես աջ թևում, մեր զորամասերն անցան հարձակման և սկսեցին նեղել լայն ճակատով յերկարած գված սպիտակներին։

Մայիսի 31-ին Բալթյան դիվիզիայի ճակատի հանդեպ դասավորված սպիտակների գլխավոր ուժերը քշվեցին դեպի Կոտլի գյուղի ռայոնը։ 6-րդ հրաձգային դիվիզիայի աջ թևը տիրեց Բեգունիցի դուղին։ Հունիսի 3-ին Բալթյան դիվիզիայի աջ թևը դուրս յեկավ Սուամա գետի դժի վրա, Ուստյե և Պավլովո ճակատամասում։ Դիվիզիան յեկած պիտերյան կուրսանտների հավաքական ջոկատը վերցրեց Ուդոստո, Սիստա, Կորոստովիցի, Նեգոդիցի գյուղերը։ Այդ ժամանակ 6-րդ հրաձգային դիվիզիայի աջ թևում գործող 158-րդ հրաձգային գունդն առաջ շարժվեց դեպի Բերդգովո—Ուխովո—Ռոնկովիցի գիծը, իսկ դիվիզիայի այն զորամասերը, վորոնք հարձակվում էին Բալթյան յերկաթուղադժի յերկայնքով, մարտ մղելով դրավեցին Մինկովոն, Կիկերիվոն և Սոլովովիցին։

Սակայն հաջողությունը յերկար չտևեց։ Բոլոր հանգամանքները հարկադրում են յենթադրել, վոր այդ հարձակումը դիտավորյալ կերպով ձեռնարկվեց, առանց բավարար չափով կենտրոնացնելու հուսալի ուժերն աջ թևում—Բալթյան դիվիզիայի ճակատամասում—գլխավոր հարվածի ուղղության վրա։ Հարձակման համար ստեղծված չեյին նաև

անհրաժեշտ ռեզերվներ։ Ուրիշակ՝ 6-րդ հրաձգային դիվիզիայի դիվիզիական ռեզերվում փաստորեն կար միայն մի փոքրիկ ջոկատ՝ բաղկացած 80 մարդուց։ Ոգնության համար ուղարկված համալրումը տեղ չհասավ։ Վատ եր կազմակերպված նաև զորամասերին պարենի անհրաժեշտ տեսակներով մատակարարելու գործը։ Բալթյան դիվիզիան նույնիսկ թիկունք չուներ։ Այդ բոլորի հետևանքն արտահայտվեց շուտով. դրանով մի անգամ ևս ապացուցվեց՝ ինչպես այն ժամանակվա զինվորական ղեկավարության անընդունակությունը՝ կատարելու իր խնդիրներն այդ ժամանակ ճակատում ստեղծված պայմաններում, այնպես և մեր շտաբների աղտոտվածությունը՝ լեյտոներն իրենց քայքայիչ աշխատանքն անցկացնող դավաճաններով ու լրտեսներով։

Սպիտակները, տեղեկանալով մեր զորամասերի հարձակման պլանի մասին, Ոստրովյան և Ռեվելյան գնդերը կենտրոնացրին իրենց համար կարևոր Նեգոդիցի—Բեգունիցի ուղղության վրա և անցան հակահարձակման։ Այդ նույն օրը սպիտակները մեր զորամասերին հարկադրեցին նահանջել դեպի Մեստանովո, Գոլուբովիցի, Լոշկովիցի, Մուրատովո։ Տեղի ունեցան մարտեր փոփոխակի հաջողություններով։ Բեգունիցին ձեռքեծեք եր անցնում։ Սակայն ռեզերվներ չկային։ Ուշանում էին ոգնական ուժերը։ Փորձ արվեց ծավալել հարձակումը 6-րդ հրաձգային դիվիզիայի ճակատում, բայց այդ փորձն էյական արդյունքներ չտվեց։ Մարտավթերքներն սկսեցին ստացվել ընդհատումներով։ Սպիտակ գվարդիականները շարունակելով հարձակվել իրենց ձախ թևով, ստիպեցին 97-րդ հրաձգային գնդին, իսկ նրանից հետո և Բալթյան դիվիզիայի մյուս զորամասերին նահանջել դեպի Գոտորոժի—Վորոնինո գիծը, հունիսի 5-ի յերեկոյան դեմ։ Դիվիզիայի շտաբը ղեկուցում եր, վոր յեթե անմիջապես ոգնական ուժեր չուղարկվեն, նա հույս չուներ զորամասերի նահանջն այդ բնագծում կանգնեցնելու։ Սակայն չստացվեցին հարկավոր ոգնական ուժերը։ Ինչպես հարկն և չապահովված հարձակումը ստիպեց մեր զորքերին յետ քաշվել նախորդ նրանց կողմից գրաված ճակատի դժից և հետագայում վերածվեց նահանջի։ Յեվ իրոք, մեր զորամասերը հունիսի 11-ին նահանջեցին Կովալ գետի աջ ափը։ Այդ նույն օրը, ձախ թևում, Վերեստի ռայոնում, դավաճանորեն սպիտակների կողմն անցավ Պետրոգրադյան հեծյալ բրիգադի 2-րդ հեծյալ գունդը նախկին սպա հրամանատարների գլխավորութամբ։ Յերբ գնդի կոմիսարն ու կոմունիստները փորձեցին կանգնեցնել դավաճաններին, սպանվեցին նրանց ձեռքով։

Մարիցի գյուղի (Լուգա քաղաքի մոտ) կուլակների դավաճանության պատճառով գոնվեց 1-ին Լուգայան գումարտակի կոմիսար ընկ. Գալերգը։

Սպիտակները հարձակման համար այնպիսի ժամանակ ընտրեցին, յերբ ջոկատը, զենքը թողնելով՝ բնակարաններում, միտինգի չեր հավաքվել տեղական դպրոցը: Պահպանութուն չեր նշանակված: Ազատորեն գյուղ մտնելով՝ բանդիտները տներեց վերցրին հրացանները և, գինվելով նրանցով, հանկարծակի հարձակվեցին կարմիր բանակայինների վրա: Առաջ յեկավ խառնաշփոթութուն: Ընկ. Գալբերգը նետվեց դեպի գումարտակի շտաբը, բայց գումարտակն արդեն անձնատուր եր յեղել սպիտակներին: Ընկ. Գալբերգին շրջապատեցին և գերի վերցրին վերափոր: Նա սպանվեց զգվելի ծաղրանքներից հետո, իսկ նրա մարմինը ձգեցին գյուղի մոտից հոսող Վելիգեթա գետի ափը:

Մշտական անհաջողութունները ճակատում, նողկալի մատնութուններն ու դավաճանութունները, կուլակա-դասակների խնդուկութունները,—այս բոլորն անչափորեն քայքայում էին 7-րդ բանակի մարտունակութունը: «Շփոթմունք եր տիրում ամբողջ 7-րդ բանակում, ճակատը տատանվեց, թշնամին մոտենում եր Պետրոգրադին: Հարկավոր եր անմիջապես փրկել դրութունը»¹:

Ի. Վ. ՍՏԱԼԻՆԸ ՊԵՏՐՈԳՐԱԴԻ ՀԱԿԱՏՈՒՄ

ՊԻՏԵՐԻ ՀԱԿԱՏԸ, ՎՈՐՊԵՍ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՄԵՆԱԿԱՐԵՎՈՐ ՀԱԿԱՏԸ

Լենինյան կուսակցության Կենտրոնական կոմիտեն մի կոչով դիմեց Պետրոգրադի, Պսկովի, Նովոբորոդի և Պիտերին մոտակա մյուս նահանգների կուսակցական և խորհրդային կազմակերպութուններին:

«Կարմիր Պիտերը գտնվում է լուրջ սպառնալիքի տակ,—ասված եր այդ կոչում.—Պիտերի ճակատը դառնում է Հանրապետության ամենակարևոր ճակատներից մեկը:

Խորհրդային Ռուսաստանը չի կարող Պետրոգրադը հանձնել նույնիսկ ամենակարճ ժամանակով:

Պետրոգրադը պետք է պաշտպանել ինչ զնով ուղում է լինի: Չափազանց մեծ է այդ քաղաքի նշանակութունը. նա առաջինը բարձրացրեց ապստամբության դրոշմը բուրժուազիայի դեմ, և առաջինը նա տարավ վճռական հաղթանակը»:

Կենտրոնական կոմիտեն պահանջում եր լարել բոլոր ուժերը մոբիլիզացիայի յենթարկել և Պիտերին ոգնության ուղարկել բոլորին, ովքեր ընդունակ են զենք կրելու:

Միաժամանակ Կենտկոմը վորոշեց Կարմիր Պիտերի պաշտպանութունը կազմակերպելու համար այնտեղ ուղարկել ընկեր Ստալինին:

«1918—1920 թ.թ. ժամանակաշրջանում ընկեր Ստալինը հանդիսանում եր, թերևս, միակ մարդը, վորին Կենտրոնական Կոմիտեն մարտական մի ճակատից մյուսն եր գցում, ընտրելով հեղափոխության համար ամենից ավելի վտանգավոր, ամենից ավելի ահավոր վայրերը: Այնտեղ, վորտեղ համեմատաբար հանդիստ եր ու բարեհաջող, վորտեղ մենք հաջողութուններ եյինք ունենում,—այնտեղ Ստալինը չեր յերևում: Սակայն այնտեղ, վորտեղ ամբողջ մի շարք պատճառների ուժով կարմիր բանակներն եյին ճարձատում, վորտեղ հակահեղափոխական ուժերը, զարգացնելով իրենց հաջողութունները, սպառնում եյին խորհրդային իշխանության գոյությանն իսկ, վորտեղ շփոթութունն ու խուճապը կարող եյին ամեն բոլոր վերածվել անձարակության, կատաստրոֆի,—այնտեղ հայտնվում եր ընկեր Ստալինը:

¹ Կ. Յե. Վորոբիլով, «Ստալինը և Կարմիր Բանակը». Կուսերատ, 1935 թ., էջ 29 (ռուս.):

Նա գիշերները չէր քնում, նա կազմակերպում էր, նա իր հաստատուն ձեռքն էր վերցնում ղեկավարութունը, նա կոտրում էր, անողոք էր և—բեկում էր ստեղծում, առողջացնում էր պարագան: Ինքը ընկեր Ստալինն այդ մասին գրում էր 1919 թ. Կենտկոմին ուղղած նամակներից մեկում, ասելով, վոր իրեն «գարձնում են ուղղակի գերատեսչության ախոռները մաքրելու մասնագետ»¹:

1918 թ. ամառն ու աշնանը ընկեր Ստալինը կազմակերպեց Յարիցինի հերոսական պաշտպանությունը, նախորդ սպիտակ գվարդիական լրտեսներից մաքրելով Հյուսիսային Կովկասի ուղղակի 2րջանի շտաբներն ու թիկունքները: 1918—19 թ.թ. ձմեռը ընկեր Ստալինը Կենտրոնական Կոմիտեյի հանձնարարություններով, Ֆ. Ն. Ջեքինսկու հետ միասին վերացրեց Յ-րդ բանակի քայքայումը և կազմակերպեց Արևելյան ճակատի կարմիր բանակների հաղթական հարձակումը Կոլչակի դեմ:

Պիտեր ժամանելով՝ ընկեր Ստալինն այդտեղ Պետրոգրադի ճակատի շտաբներում և զորամասերում հանդիպեց չափազանց ծանր պայմանների, մատնությունների ու դավաճանությունների, լրտեսություն, հակահեղափոխական դավադրությունների, հանդիպեց 7-րդ բանակի ղեկավարության անճարակությունն ու լիակատար խառնաշփոթություն, ճակատի քայքայմանն ու Կարմիր Պիտերը սպիտակներից պաշտպանելու անընդունակություն. այս բոլորը դավաճանական նպատակներով մեր կուսակցություն մեջ սողոսկած Տրոցկու «ղեկավարություն» պատուհներն էին:

Ընկեր Ստալինը հենց առաջին օրերից անցավ յեռու գործունեություն: Նա իսկույն ևեթ իր ձեռքը վերցրեց ղեկավարությունը և կազմեց չափ ու սահմանն անցած թշնամուն կործանիչ հարված հասցնելու պլանը:

Ընկեր Ստալինի ստրատեգիական պլանն արմատապես տարբերվում էր այն պլաններից, վորոնք կազմվում էին ղինվորական մասնագետների կողմից մինչև նրա ժամանումը: Այդ մասնագետների պլաններում գլխավոր տեղը հատկացվում էր ուղեկան ուժեր ուղարկելուն (հաճախ առանց հաշվի առնելու նրանց վորակը), զորքերի վերախմբավորմանը և այլն: Ընկեր Ստալինն իր պլանում ամենից առաջ յեռնում էր այն բանից, վոր անհրաժեշտ է անխնա վոչնչացնել լրտեսական և դավաճանական սպիտակ գվարդիական բները, ինչպես Պետրոգրադի ճակատում գործող մեր զորամասերի թիկունքում, այնպես և այդ զորքերի ներսում: Նա մոբիլիզացիայի յենթարկեց Կարմիր

Պիտերի հերոսական պրոլետարիատի հեղափոխական յեռանդը նրան թշնամուց պաշտպանելու համար: Բացի գրանից, ընկեր Ստալինը նախատեսեց զորքերի մարտունակությունն ամրացնելու միջոցները՝ ղեկավարության սխտեմը վերակազմելու միջոցով, անհուսալի հրամանատարներին հեռացնելու և նրանց նոր հրամանատարներով փոխարինելու միջոցով, վորոնք անսահմանորեն նվիրված էին պրոլետարական հեղափոխության գործին, զնդերում կուսակցական և կոմյունիստական կորիզն ուժեղացնելու, մարտիկների մեջ քաղաշխատանքը ծավալելու միջոցով, վոր վերջին ժամանակ փաստորեն ընդհատվել էր նահանջելու պատճառով և այլն: Վերջապես, ընկեր Ստալինի պլանը նախատեսում էր այն, վոր հարկավոր է բավարար չափով ուժեր ու միջոցներ կուտակել լայնորեն մտածված վճռական հարձակման համար:

Ընկեր Ստալինն արտասովոր ներթափանցություններ հայտարարեց բոլոր խոցերը. անխնա վոչնչացնելով այն ամենը, ինչ վարակված էր ու փտած, նա առողջացրեց ճակատն ու թիկունքը և բանակային որդանիդմն ապահովեց անհրաժեշտ ուժերով ու միջոցներով՝ վճռական մոմենտին թշնամուն յետ մղելու համար, յերբ նա մոտենա Կարմիր Պիտերի մոտակա մատուցներին:

Ընկեր Ստալինը պրոլետարական հեղափոխության ամբողջ Պետրոգրադի վրա կախված մահացու վտանգի օրերին աշխատում էր առանց ձեռքերը ծալելու, շրջապատողներին ապշեցնելով իր անսպառ յեռանդով և ընդունված վորոշումները յերկաթե հաստատակամությամբ կենսադործելով: Ականատեսներն իրենց հիշողություններում նկարագրում են ընկեր Ստալինին, թե ինչպես նա ղեկուցումներ էր ընդունում շտաբային համեստ/վագոնում, վոր կանգնած էր Բալթյան յերկաթուղագծի պահեստի գծերից մեկի վրա, ինչպես նա ուշ գիշերներին գլուխը կուցրած աշխատում էր քարտեզի վրա, ինչպես խորհրդակցություններ էր անցկացնում ուղղված այն մասնագետների հետ և մերժում էր նրանց «խորհուրդները», թշնամու կրակի գոնայում ուղեւորացիաներն էր ղեկավարում ճակատում, յերույթներ էր ունենում միտինգներում... Վորտեղ էլ նա լիներ, ամենուրեք ստեղծագործական բոլշևիկյան թափ ու յեռանդ էր մտցնում, վոգևորելով շրջապատողներին՝ թշնամուն վոչնչացնելու աննկուն վճռականությամբ:

ՀԱՐՎԱԾ ԹԻԿՈՒՆՔԻ ՀԱԿԱՀՆՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆԸ

Բնութագրելով պարագան, վոր ստեղծվել էր այն ժամանակ Պետրոգրադի ճակատում, Լենինը բոլոր աշխատավորներին ուղղած դիմումի մեջ գրում էր.

«Սպիտակ գվարդիականների հարձակումը Պետերբուրգի վրա՝

¹ Կ. Յե. Վորոխով, «Ստալինը և Կարմիր Բանակը», Կուսհրատ, 1935 թ. 42 7—8:

ակնհայտորեն ապացուցեց, վոր ամբողջ ճակատամերձ շերտում, յուրաքանչյուր մեծ քաղաքում լայնորեն դարգացած են լրտեսության, դավաճանության կազմակերպությունները, կամուրջների պայթեցումները, թիկունքում ապստամբություններ կազմակերպելը, կոմունիստների և բանվորական կազմակերպությունների ակնառու անդամների սպանությունների կազմակերպումը...»

1919 թ. ամառվա դեմ Պետրոգրադի բնակիչների թիվը խիստ նվազեց՝ հասնելով մինչև 800 հազար մարդու։ Նրանցից ավելի քան 200 հազարը, այսինքն՝ բնակչության մեկ քառորդը կազմում էին բանվորներն իրենց ընտանիքներով։ Պիտերի պրոլետարների մասին Վլադիմիր Իլյիչ Լենինը բազմիցս հիացմունքով և արտահայտվել, վորպես Ռուսաստանի բանվոր դասակարգի ամենից լավագույն, առաջավոր, ամենից ավելի գիտակից շրջաններից մեկի մասին։ Պիտերի պրոլետարները յերբեք չէին յենթարկվում դատարկ ֆրազներին, բուրժուազիայի կողմից վախեցնելուն։

Պետք է նկատի ունենալ, վոր 1919 թ. ամառը Պետրոգրադում կային բավական թվով պրոլետարական դեկտատուրային թշնամի տարեր։ 1917 թ. հոկտեմբերին ջախջախված բուրժուազիան նորից գլուխ եր բարձրացնում Յուդենիչի հաջողությունների կապակցությամբ։ Բուրժուազիայի մի մասը, վոր առաջուց փախել եր Պիտերից, այժմ վերադառնում և պատրաստվում եր միանալու սպիտակ գվարդիական ճակատի հետ։ Սպիտակ գվարդիական գործակալներն ու ոտաբերկրյա հետախույզները բնակչության մեջ տաքնապալի, պրովոկացիոն լուրեր էին տարածում, սերտ համաձայնությամբ աշխատելով ոտաբերկրյա դեսպանությունների ու հյուպատոսությունների հետ։

Ընկեր Ստալինի ցուցումով ուժեղացվեցին պահպանության և հսկողության միջոցները, ինչպես ճակատամերձ շրջանում, այնպես և Պետրոգրադում։ Շուտով ՎՁԿ-ան հայտարարեց լրտեսական և հակահեղափոխական կազմակերպության Պետրոգրադի բաժանմունքը, վորը կոչվում եր «ազգային կենտրոն»։ Այդ կազմակերպությունը սերտորեն կապված եր Կոլչակի, Յուդենիչի և Դենիկինի հետ։

Այդ ստոր կազմակերպությունը հաջողվեց հայտարարել հետևյալ հանգամանքի շնորհիվ։ Լուդայի ուղղության վրա սպանվեց մի անհայտ մարդ, վորը փորձեց անցնել սպիտակների մոտ։ Կարմիր բանակայինները մանրամասն խուզարկության յենթարկելով սպանվածին, նրա մոտ գտնված գլանակներից մեկի խողովակում գտան մի տոմս, վորը հասցեագրված եր գեներալ Ռոձյանկոյին։ Այդ տոմսում իմիջի այլոց գրված եր.

«... Ձեզ հանձնված զորքերը Պետրոգրադի նահանգը մտնելիս

կարող են սխալներ լինել, և այն ժամանակ կուռժեն ոչն անձնավորությունները, վորոնք գաղտնաբար մեզ Հսիադանց խոշոր ոգուտ են տալիս (այստեղ առաջին հերթին նկատի էլին առնված սպիտակ գվարդիական դավաճանները, վորոնք գտնվում էին մեր զորքերի շարքերում։— Գ. Կ.)։ Այդպիսի սխալներից խուսափելու համար արդյոք հնարավոր չե՞ք գտնում նշանաբան (պարոլ) մշակել։ Առաջարկում ենք հետևյալը. յիթե մեկը վորեք ձևով կամ ֆրազով կասի այս խոսքերը՝ «ինչ գնով ուզում ե լինի» և «Վիկ» բառը, և միևնույն ժամանակ աջ ձեռքը դիպցնի աջ ականջին, նա հայտնի կլինի մեզ...»

Կարմիր բանակայինները տոմսը ներկայացրին վերադասության կարգով։ Մի քանի ուրից հետո ֆինլանդական սահմանի վրա բռնվեցին յերկու լրտես, վորոնք փորձում էին անցնել սահմանը։ Նրանց մոտ գտնվեցին Պետրոգրադի «ազգային կենտրոնի» ղեկավարների նամակները, ստորագրված «Վիկ» պայմանական նշանով։

Այդ դավադրության հանցագործ թեկերի ծայրը հասավ մինչև Պետրոգրադի մի խոշոր կապիտալիստ Շտեյնինգերի բնակարանը։ Խուզարկության ժամանակ նրա մոտ գտնված նամակների բաղդատումը և ձերբակալվածների ցուցմունքները հնարավորություն տվին հաստատելու, վոր Շտեյնինգերը յեղել և «ազգային կենտրոնի» Պետրոգրադի բաժանմունքի ղեկավարը և ճակատում կատարվող քայքայիչ հանցավոր աշխատանքի վոգելնշողներից մեկը։

«Ազգային կենտրոնի» հանցագործ թեկերը ձգվել էին դեպի Պետրոգրադում գտնված ոտաբերկրյա դեսպանություններն ու հյուպատոսությունները և այդ սպիտակ լրտեսական կազմակերպությունը սերտորեն կապում էին արտասահմանյան լրտեսության նշանավոր ներկայացուցիչներ Պոլ Դյուկսի, Կյուլրցի և մյուսների հետ։ Ինչպես հետաքննությունը պարզեց, դավաճանությանը մասնակցել են Դ-րդ բանակի շտաբից, Բալթյան տորմիդից և Պետրոգրադի ամրացված ռայոնի ամբողջ մի շարք աշխատողներ, այդ թվում նաև Պետրոգրադի ողային պաշտպանության պետ Լիշինը, բանակի ավտոտրանսպորտի պետ Լիխտերմանը, հրետանու տեսուչ Լեբեդևը, բանակային ռադիոկայաններից մեկի պետը և ուրիշները։ Դավադիրների մեջ աչքի ընկնող դեր եր կատարել հետբուհի Պետրովսկայան, վորի վորդին՝ Վիլչե-Վալին թափնվել եր կուսակցական տոմսով և պատասխանատու աշխատանքի յեր սողոսկել Դ-րդ բանակի քաղաքում։

Այդ դավադրության հայտարարումը ակնառու կերպով ցույց տվեց, վոր լրտեսությունն ու դավաճանությունը թափանցել են ամեն տեղ, վորտեղ բխացած և յեղել աշարջությունը, վորտեղ չի յեղել պատշաճ կարգապահություն, վորտեղ խախտվել են բոլոր կայան կուսակցության

և կառավարութեան ցուցումները, վորտեղ հանցագործ անհոգութեանն է թագաւորել:

Պետրոգրադի Արտակարգ հանձնաժողովի հաւաքած փաստական առատ նյութից յենեւով՝ վճռական միջոցներ ձեռք առնվեցին Պետրոգրադը բոլորովին մաքրելու հակահեղափոխական տարրերից: Քաղաքի բուրժուական թաղամասերը զլխովին յենթարկվեցին խուզարկութեան: Այդ խուզարկութեան հետեւնքով ձերբակալվեցին այն բոլոր անձնավորութեանները, վորոնք հրազեն ունեյին առանց համապատասխան թույլտվութեան, և այն բոլոր անձնավորութեանները, վորոնք յենթակա եյին կասկածանքի հակահեղափոխութեան, լրտեսութեան և սպեկուլյացիայի մեջ:

Այդ խուզարկութեանը նոր փաստական ամենահարուստ նյութ տվեց Պետրոգրադում հակահեղափոխական կազմակերպութեանները հայտաբերելու և նրանց կապը թշնամու հետ հաստատելու համար: Յրանսիական, իտալական, հունական, շվեյցարական, հոլանդական, գերմանական և ռումինական ղեսպանութեաններում հայտաբերվեցին գնդացրեր, հրացաններ և հրապաշարներ: Ռումինական ղեսպանութեան մեջ նույնիսկ թնդանոթ գտան: Խուզարկութեան ժամանակ ընդամենը վերցվեց 6626 հրացան, 142 հազար փամփուշտ, 644 ատրճանակ, հաստոցավոր գնդացրեր, մեծ քանակութեամբ նռնակներ, պիրոլսիլինի գլաններ պայթեցումների համար և այլն:

Մատնութեան և լրտեսութեան մեջ բռնվածները գնդակահարվեցին, մնացած կասկածանքի յենթակա անձինք աքսորվեցին:

Յերկաթե հետևողականութեամբ անցկացված ստալինյան միջոցառումներն ավելորդ անգամ ընդգծեցին ժողովրդի թշնամիներ, ներկայումս գնդակահարված Զինովյեվի ու Յեվդոկիմովի՝ Պետրոգրադի կազմակերպութեան այն ժամանակվա ղեկավարների սնանկութեանը վերահաս վտանգի դեմ պայքարելու գործում և նրանց դավաճանական դիրքավորումը: Ստալինյան միջոցառումները միանգամից առողջացրին մատնութեաններով ու դավաճանութեաններով թունավորված Պետրոգրադը և կրիտիկական մոմենտին ամբապնդեցին Պիտերի պրոլետարիատի շարքերը ճակատում և թիկունքում՝ դասակարգային թշնամու դեմ վճռական պայքար մղելու համար:

Պետրոգրադի ճակատում լրտեսութեան, գրիւնդիայի և դավաճանութեան դեմ մղած պայքարի փորձը լիովին հաստատում է ընկեր Ստալինի այն խոսքերը, վոր նա ասել է 1937 թ. բոլշևիկյան կուսակցութեան Կենտրոնական կոմիտեի Փետրվար-մարտյան պլենումում.

«Պատերազմի ժամանակ ճակատամարտը շահելու համար կարող է պահանջվել կարմիր բանակայինների միջանի կորստւ: Իսկ նրա համար, վորպեսզի ճակատում այդ շահումը ձախողվի, դրա համար

քաղաքի են միջանի լրտեսներ վորեւ տեղ բանակի շտաբում կամ նույնիսկ գրիւնդիայի շտաբում, վորոնք կարող են գողանալ ուղեւորութիւ պլանը և հանձնել այն հակառակորդին: Յերկաթուղային մեծ կամուրջ կառուցելու համար պահանջվում են հազարավոր մարդիկ: Սակայն այդ կամուրջը պայթեցնելու համար բավական է ընդամենը միջանի մարդ»:

1919 թ. Պետրոգրադի ճակատի դեպքերը ցույց տվին, վոր լայնորեն ճշդագործված լրտեսական-գրիւնդիայական թշնամական կազմակերպութեան լիվիդացիան համարժեք եր խոշոր ճակատամարտ շահելուն:

ԲՈՒՈՐԸ ԴԵՊԻ ՊԻՏԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ընկեր Ստալինի առաջարկութեամբ բոլշևիկյան կուսակցութեան Կենտրոնական կոմիտեն վորոշեց Պետրոգրադի ճակատը ճանաչել առաջինն իր կարևորութեամբ:

Այդ վորոշման համապատասխան, Կենտրոնական կոմիտեն նշեց և՛ ուժերի բաշխումը, աչսինքն, վորոշեց՝ Արևելյան ճակատից տեղափոխված գրիւնդիաներից յերկու յերրորդը տալ Պիտերին, մեկ յերրորդը Հարավային ճակատին:

Պետրոգրադին ոգնելու համար Սիմբիրսկից ուղարկվեց 4-րդ հրաձգային գրիւնդիայից 3 բրիգադ, Սամարայից՝ մեկ բրիգադ 2-րդ հրաձգային գրիւնդիայից մեկ հրետանական գրիւնդիային հետ միասին, Կոտեինիչից՝ 3 բրիգադ 10-րդ հրաձգային գրիւնդիայից, Կոստրոմայի, Ռիբինսկի, Իվանովո-Վոդնեսենսկի և Տվերի դասընթացների կուրսանտներից կազմված ջոկատը, քողարկման դպրոցը, Մոսկվայից՝ մեկ մարտկոց և յերկու պահակային վաշտ, Կադանից՝ մեկ հեծյալ բրիգադ և միջանի այլ զորամասեր:

Հունիս ամսի ընթացքում Պետրոգրադի ռազմական շրջանում մորելիդացիայի յենթարկվեց 21.168 բանվոր, իսկ հուլիսին՝ 11.929 բանվոր:

Կենտրոնական կոմիտեի գիմումին ի պատասխան՝ Պիտերին ժողովա նահանգների կուսակցական կազմակերպութեանների նահանգլիկներն ուղարկեցին զգալի քանակութեամբ կոմունիստներ համարման համար: Ամրացան զորամասերի կուսակցական կազմակերպութեանները: Կարմիր բանակայինների մեջ ծավալվեց կուսակցական—քաղաքական լայն աշխատանքը Կարմիր Պետրոգրադի պաշտպանութեան լոգուսգի կապակցութեամբ:

Բոլշևիկյան ագիտացիայի հրավառ խոսքը, կուսակցականների ու կոմյունիստականների բարձր ակտիվութեանն իրենց անմիջական ազդեցութեանն ունեցան մեր զորամասերի դրութեան վրա: Նահանջի

պատճառով հոսալքված զնդերում սկսեցին վերականգնել կարգապահությունն ու ներքին կարգը: Տեղական միջառնակցական կազմակերպություններ չբավականացան միայն կոմունիստներին ճակատ ուղարկելով: Պետրոգրադի նահանգի կուսակցական կազմակերպությունները, տեղական գործկոմների և արհմիությունների նախաձեռնությամբ սկսեցին կազմակերպել կամավորական ամբողջ ջոկատներ: Այդ ջոկատները, ճակատ դալուց հետո, մտնում էին այնտեղ գտնված զորամասերի կազմի մեջ կամ բանակային նոր կազմակերպված մասերի մեջ, և այնտեղ կազմում էին ամուր կորիզ: Այսպես, որինակ, այդ ժամանակ Գատչինայում կազմակերպվեց 1-ին համահավաք հրաձգային դուշը, վորը համալրվել եր Կալինինի, Նովոլադոգայի, Շլեսելբուրգի, Լուգայի և կուսակցական մյուս կազմակերպությունների կոմունիստներով: Այդպիսի շատ ջոկատներ ստացան ինքնուրույն նշանակում: Այդ ջոկատները մարտնչում էին արագ վրա տվող թշնամու դեմ՝ Կարմիր բանակի զնդերի հետ կողք-կողքի և ցուցաբերելով ինքնագործության և քաջագործության անզուգական որինակներ:

Ընկեր Ստալինը միջոցներ ձեռք առավ կարգավորելու այն զորքերի ղեկավարությունը, վորոնք նահանջից հետո քառասյին զրոթյան մեջ էին գտնվում: Ֆիննական ծոցի հարավային ափի (բացի Կրասնոգորսկի ամրացված ռայոնից) և մինչև Գոլովի դուգահեռը Պլյուսա գետի վերին հոսանքի միջև դասավորված զորամասերը մտան Նաբվայի խմբավորման մեջ: Այս խմբավորման մեջ մտան 6-րդ հրաձգային դիվիզիան, Բալթյան դիվիզիայի զորամասերը, Լուգայի հրաձգային բրիգադը և մի շարք ուրիշ մանր զորամասեր: Նաբվայի խմբավորման շտաբը գտնվում եր Գատչինայում:

Ընկեր Ստալինի հոգատարություն շնորհիվ բարելավվեց զորքերի բոլոր անհրաժեշտ մատակարարումը և առաջին հերթին մարտամթերքներով: Այդ նպատակով սահմանվեց նոր պաշտոն—Նաբվայի ճակատամասի թիկունքի պետի պաշտոնը: Այս միջոցառումը միանգամայն անհրաժեշտ եր, վորովհետև ձեր զորքերի թիկունքում գործում էին սպիտակ գվարդիական լրտեսներն ու դիվերսանտները, վորոնք մալիս, հունիս և հուլիս ամիսների ընթացքում կազմակերպեցին կուլակներին և դասալիքների մոտավորապես 30 յեղույթ: Այդ յեղույթները սերտորեն կապված էին ճակատի մարտական գործողությունների հետ և նրանց նպատակն եր ոգնել սպիտակ գվարդիականությունը: Նրանք շուտով լիկվիդացիայի յենթարկվեցին թիկունքի կազմակերպվածություն շնորհիվ:

Թիկունքի շտաբի խնդիրն եր՝ պահպանել հեղափոխական կարգը թիկունքում, հայտարարել դասալիքներին, Պետրոգրադի պաշտպանության կոմիտեի ուղարկված համալրումներից զնդեր կազմել թիկունքի

պահպանություն համար: Հետագայում ստալինյան այդ միջոցառման վործը հաջողություն կիրառվեց նաև մյուս ճակատներում:

* *

Քաղաքի կուսակցական կազմակերպությունները, արհմիությունները և Պետրոգրադում կազմակերպված ներքին պաշտպանություն շտաբը, անձամբ ընկեր Ստալինի ցուցումներով, յեռանդուն պատրաստություններ տեսան Պիտերը պաշտպանելու համար:

Պետրոգրադի Սորհուրդը, արհմիությունների խորհուրդը և բանվորների համաքաղաքային կոնֆերանսը մի դիմում ընդունեց, ուղղված աշխատավորներին, վորի մեջ ասված եր.

«Մի նոր Կորնիլով ե շարժվում մեր Կարմիր Պետերբուրգի վրա: Ցարական յերկու գեներալներ—Յուդենիչն ու Ռոձյանկոն, ցարական զնդապետ Բալախովիչի հետ միասին, կապիտալիստներից կաշառված, հավաքել են միջանի հազար սպիտակ գվարդիական սպաների և Պետերբուրգի վրա լեն գալիս, վորպեսզի թալանեն այն, կոտորեն բանվորներին ու բանվորուհիներին, կարմիր բանակայիններին ու նավաստիներին: Դրան կարող ե միայն մի պատասխան լինել, նույնպիսի պատասխան, ինչպիսի պատասխան իր ժամանակին մենք տվինք Կորնիլովին:

Մորիլիզացիայի յեն յենթարկվում բոլոր բանվորները, մորիլիզացիայի յեն յենթարկվում ամենապատասխանատու աշխատողները: Միջանի ուրով հետաձգվում ե ընթացիկ աշխատանքը, մինչև վոր մենք կքննք նորաբուս կորնիլովականներին: Սպառազինվում են բոլոր բանվորները:

Ձերբակալել դասալիքներին, արհամարհել յերկշտներին: Վոչընչացնել բոլոր նրանց, ովքեր կհամարձակվեն խանգարել քաղաքի հանգիստը:

Պետերբուրգը պաշտպանող կարմիր բանակայինները չեն համարձակվի նահանջել: Ամբողջ Սորհրդային Ռուսաստանն ե գալիս մեզ ոգնություն: Պետք ե մի անգամ ընդմիշտ վերջ տալ սպիտակ բանդաներին, վորոնք թրեում են Պետերբուրգի շրջակայքում: Պետք ե կոտրել ֆիննական ու եստոնական սպիտակ գվարդիականների ձրգտումները՝ Պետերբուրգի դեմ վոտնագություն անելու:

Կարմիր Պետերբուրգը հանգիստ ու վստահորեն հայտարարում ե. «Պետերբուրգը կպաշտպանի իրեն և կխրատի նրա վրա հարձակվող բոլոր լպիրշներին»:

Ամբողջ քաղաքում, բոլշևիկյան կուսակցության ռայոնական կոմիտեներում, գործարաններում ու ֆաբրիկաներում կազմակերպ-

վեցին կոմունիստական վաշտեր ու դասակներ, վորոնցից կազմվեց Պետրոգրադի կոմունիստական գումարտակը: Այդ գումարտակում նշանակված կուսակցութեան բոլոր անդամները պարտավոր ելին ռազմական ուսուցումն անցնել առանց կտրվելու իրենց ծառայութեան պարտականութիւնները կատարելուց:

Մարտիկները կուսակցական կոմիտեներէ որապահութիւնն ու պահպանութիւնն ելին կատարում, կատարում ելին ներքին պաշտպանութեան շտաբի, կուսակցական որգանների և Արտակարգ Հանձնաժողովի որգանների հանձնարարութիւնները:

Ընկեր Ստալինի ղեկավարութեամբ կազմակերպվեց քաղաքի ներքին պաշտպանութիւնը: Ներքին պաշտպանութեան շտաբը մշակեց մի պլան, վորով նախատեսվում եր Պետրոգրադի բոլոր մարտական առկա ուժերի ու միջոցների տակտիկապես նպատակահարմար բաշխումը:

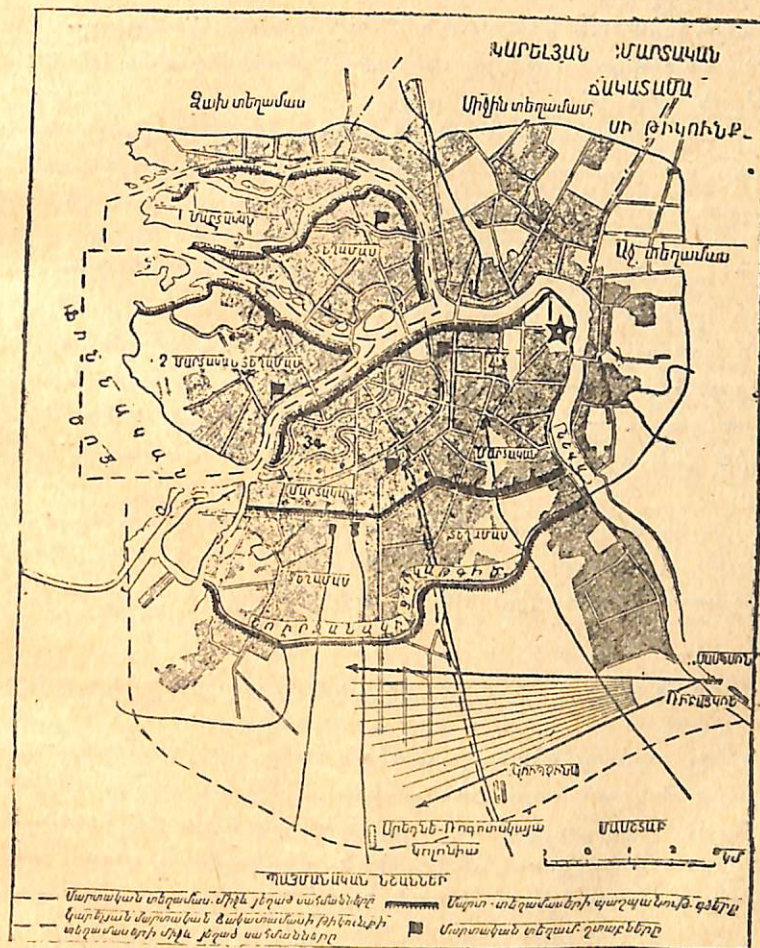
Ամբողջ քաղաքը բաժանված եր չորս մարտական ճակատամասի, ինչպես այդ ցույց ե տրված 7-րդ սխեմայում:

№ 1 ճակատամասն ուներ պաշտպանողական յերեք դիմ և պաշտպանում եր Պետրոգրադը հյուսիսից, ֆինլանդական սահմանի կողմից: Ճակատամասի պաշտպանութեան համար նշանակված եր 2 գումարտակ՝ դաշտային հրետանու յերկու հրանոթով: № 1 ճակատամասի հետ սերտ համագործակցութեան մեջ եր № 2 մարտական ճակատամասը պաշտպանողական յերկու գծով: Այդ ճակատամասի խնդիրն եր—արգելք հանդիսանալ հակառակորդի հնարավոր փորձերի՝ ծովի կողմից դեսանտ ափ հանելու. իսկ մյուս կողմից՝ պահպանել № 3 ճակատամասի թիկունքը «հնարավոր հարձակումներից, ինչպես հակահեղափոխական տարրերից, նույնպես և հակառակորդից»: № 2 ճակատամասի ուժերն ելին՝ 2¹/₂ գումարտակ յերկու հրանոթով և տասներկու գնդացրով: № 3 ճակատամասի վրա խնդիր եր գրվում՝ արգելափակել թշնամու դեսանտային գործողութիւնները ծովի կողմից: Յամաքային հակառակորդի դեմ մղած կռիվներում նա պետք ե սերտ տակտիկական համագործակցութեան մեջ լինել № 4 ճակատամասի հետ: Ճակատամասի ուժերն ելին՝ 7 գումարտակ և դաշտային 5 թնդանոթ: Վերջապես, № 4 ճակատամասը, վորի ուժերն ելին կազմում 5 գումարտակ, 4 հրանոթ և 36 գնդացիր, այս ճակատամասը պետք ե պաշտպանել քաղաքը հարավից և հարավ-արևելքից: Նրան պետք ե աջակցել ահանակիր «Սամոսնը», վոր կանգնած եր Նեայի նավաշինական գործարանի մոտ:

Պարետային անբողբոմում անընդհատ որապահութիւնն ելին տնում սովառնակները:

Հյուսիսից անմիջապես Պետրոգրադին կից ռայոնը հայտարարված

եր կարելյան մարտական ճակատամասի թիկունք: Այդ կողմից քաղաքի մարտական ճակատամասերին մոտենալուն արգելք ելին հանդիսանում ուժեղ խափանման ջոկատները, վորոնց կազմի մեջ ելին մտնում 1-ին (Ստարայա և Նովայա գյուղերը), 2-րդ (Սոսնովկա և Գրաժդանկա) և 3-րդ (Բոլշայա և Մալայա Ոխտա) կոմունիստական առանձին գումարտակները:

Սխեմա 7. Պետրոգրադի ներքին պաշտպանութեան պլանը 1919 թ. առաջին:

Միաժամանակ 17—45 տարեկան բոլոր բանվորների մորիլիզացիա հայտարարվեց: Զորակոչվածները համալրում ելին Պետրոգրադի նորերգի բանվորական գնդերը: Գնդերի դասակներն ու վաշտերը կազմակերպվում ելին այն հաշվով, վոր նրանց կազմի մեջ մասն են միևնույն

արհեստանոցի կամ ցեխի բանվորները: Այս միջոցառման հետևանքով ուժեղ կերպով բարձրացավ Պիտերի պրոլետարների կազմակերպված ծռվածությունը թշնամու դեմ մղած պայքարում: Գնդերի կազմի մեջ ելին նշանակվում միայն այն մարդիկ, վորոնք հայտնի էին վորպես ազնիվ և հուսալի մարդիկ, վորոնք ընդունում էին խորհրդային իշխանության պլատֆորմը: Առ 18-ը հունիսի պիտանի ճանաչվեց և գնդերը նշանակվեց 12.906 մարդ:

Պաշտպանողական գծերում ամբողջություններ կառուցելու համար հարկադրական կարգով մորիլիզացիայի յենթարկվեց մոտ 10.000 մարդ բնակչության անաշխատ տարրերից:

Այս բոլոր միջոցառումների շնորհիվ քաղաքն ապրում էր մարտական լարված կյանքով: Մինչև ուշ գիշեր հրապարակներում ռադմական ուսուցում էր անցկացվում կոմունիստական դոկտրինային և Պետրոգրադի խորհրդի բանվորական գնդերի հետ: Որ ու գիշեր չէր դադարում աշխատանքը ՌԿԿ(բ) ռալոնական կոմիտեներում և Աշխատանքի պալատում, վորտեղ տեղավորված էր արհմիությունների մարզային խորհուրդը: Քաղաքի ներքին պաշտպանության ռալոնական շտաբները ղեկավարում էին ամբողջություններ կառուցելու աշխատանքը: Փողոցներով շարունակ անցնում էին թարմ զորական մասերը, վորոնք գալիս էին Պետրոգրադը պաշտպանելու և ճակատ ուղարկվող համալրումները:

Հանձարեղ առաջնորդ ընկեր Ստալինի ղեկավարությամբ՝ ահա այսպես ելին պատրաստվում բանվորական Պիտերի ճակատն ու թիկունքը թշնամուն վճռական հակահարված տալու և ջախջախելու համար:

ԽՈՌՎՈՒԹՅԱՆ ԼԻԿՎԻԴԱՅԻԱՆ «ԿՐԱՍՆԱՅԱ ԳՈՐԿԱՅՈՒՄ»

Այնինչ, սպիտակների սկզբնական հաջողությունները ճակատում ու մեր միջանի ստորաբաժանումների թշնամու կողմն անցնելն ու մատնություն գեպքերը գլխապտուկտի բերին սպիտակ հրամանատարությունը: Յուզեմիչն ու Ռոձյանկոն ձեռնամուխ չեղան սպիտակ կորպուսի վերակազմությունը՝ ստեղծելով նրանից Հյուսիս-արևմտյան բանակ:

Գնդապետ Պալենի ջոկատը վերանվանվեց 1-ին կորպուս: Մրա կազմի մեջ ելին մտնում, յուրաքանչյուրը չորսական գնդերից բաղկացած, 2-րդ և 3-րդ դիվիզիաները և հեծյալ յեգերական գունդը: 2-րդ դիվիզիան կազմված էր Թալալյան, Սեմյոնովյան, Ոստրովյան և Ուրալյան գնդերից և Դանիլովի ջոկատից. 3-րդ դիվիզիան կազմված էր Վոլինյան, Ռեվելյան, Բալթյան և «Կրասնայա Գորկայի» գնդերից. վերջին գունդը յենթադրվում էր կազմակերպել «Կրասնայա Գորկայի»

մեր կազմերի կազմից, վորտեղ դավաճանները խռովություն ելին պատրաստել և ուղում ելին անցնել սպիտակների կողմը: 2-րդ կորպուսի կազմի մեջ ելին մտնում 1-ին դիվիզիան, վորը կազմված էր Գեորգեյան, Կոլիվանյան և Գեովյան գնդերից և Բալախովի ջոկատը, վորը նույնպես յենթադրվում էր դիվիզիայի վերածել:

Սպիտակները Պետրոգրադի համար մղած պայքարում նշում ելին տիրել Կրոնշտադտը անգլիական նավատորմի աջակցությամբ. իսկ մինչ այդ՝ նրանք պատրաստվում էին հակահեղափոխական խռովություն բարձրացնել «Կրասնայա Գորկա», «Սերայա Լոռա», «Ուրուչև» ամրոցներում:

«Կրասնայա Գորկա» ամրոցում խռովություն բարձրացրեց ամրոցի պարետ, ցարական ծառայության նախկին պորուչիկ Նեկլյուզովը, վորն իր շուրջն էր համախմբել նախկին սպաներից մի խումբ: Նեկլյուզովը, խռովություն նախապատրաստելով, գործում էր «ազգային կենտրոնի» ուղղակի ցուցումներով, իսկ վերջինս իր հերթին կատարում էր անգլիական լրտես Պոլ Դյուկաի առաջադրանքները: Դավադիրները ձգտում էին ապստամբեցնել «Կրասնայա Գորկայի» կազմերի մարտիկների անգլիական մասին, ընդդեմ կոմիսարների և կոմունիստների: Այդ նպատակին հասնելու համար դավաճանները դիմեցին դեմագոգիկ հանցագործ պրիոմների: Այսպես, որինակ, Նեկլյուզովը թույլ էր տալիս, վոր ամրոցում խախտվեն պահակային և ներքին ծառայության կոնոնադքային կանոնները: Այդ բացահայտորեն թուլացնում էր կարգապահությունը կազմերում: Յերը կոմունիստները դեմ դուրս յեկան այդ քայքայիչ գործողություններին, Նեկլյուզովը ու նրա արբանյակներն սկսեցին մեղադրել կոմունիստներին, վոր, իբր թե, նրանք ճնշում են գործ դնում և «կողմնակից են» հին ռեժիմին: Այդ կազմալուծիչ տակտիկան զրգում էր կարմիր բանակայինների ամենից ավելի հետաձևաց տարրերին կոմունիստների և խորհրդային իշխանության դեմ: Մարտիկների վրա էլ ավելի մեծ ազդեցություն ունենալու համար, վորոնց մեծ մասը մորիլիզացիայի յենթարկված շրջակա գյուղերից, Նեկլյուզովը, պրովոկացիայի յենթարկելով նրանց անբավականությունը, պարբերաբար հրետակոծություն էր յենթարկում այդ գյուղերը, հենվելով, իբր թե, իրեն տրված հրամանի վրա: Նման պրիոմներով դավաճաններին հաջողվեց իրենց կողմը գրավել խաբված մարտիկներին: Այդ խաբվածների մեջ էին ամրոցի գնդացրային խմբի կարմիր բանակայինները և 12 դոլմի մարտիկների հրետավորները:

Այս ամենը կատարվում էր «Կրասնայա Գորկայի» կազմերի կուսակցական կազմակերպության ղեկավարների աջքի առաջ, վորոնք ցուցաբերեցին հեղափոխական զգոնության լիակատար բացակայություն և հանցագործ անհոգություն: Այդ տեսակետից ցուցադրելի յենթարկվում էր կազմակերպության ղեկավարներին աջքի առաջ, վորոնք ցուցաբերեցին հեղափոխական զգոնության լիակատար բացակայություն և հանցագործ անհոգություն: Այդ տեսակետից ցուցադրելի յենթարկվում էր կազմակերպության ղեկավարներին աջքի առաջ, վորոնք ցուցաբերեցին հեղափոխական զգոնության լիակատար բացակայություն և հանցագործ անհոգություն: Այդ տեսակետից ցուցադրելի յենթարկվում էր կազմակերպության ղեկավարներին աջքի առաջ, վորոնք ցուցաբերեցին հեղափոխական զգոնության լիակատար բացակայություն և հանցագործ անհոգություն:

Պետրոգրադի պաշտպանութեան կոմիտեյին ներկայացրած Կրոնշտադտի ծովային բազայի կոմիտեի Էկեկուցը: Այդ ղեկուցը բազայի կոմիտեի կազմեց Կրոնշտադտի բերդի ամրոցների հետազոտման հիման վրա, կատարված ընկեր Ստալինի ցուցումով, ընկեր Ստալինի Պետրոգրադի ճակատ ժամանելու հենց առաջին որերին: Այդ ղեկուցում տրված է «Կրասնայա Գորկա» ամրոցի դրութեան ընթացիկը և ասված է բառացիորեն հետևյալը.

«Թե հրամանատարական կազմի և թե խմբի տրամադրութեանը միանգամայն բավարար եւ Բերդը կարող ե հուշս դնել ամրոցի վրա, վորպես միանգամայն հուշար հենարանի վրա... Վոչ մի տեղ չնկատվեցին դավաճանութեան մեջ կասկածանք հարուցող նշաններ»:

Այնինչ թշնամին մոտենում եր: Ամրոցի առաջավոր մասուցները պաշտպանող Կրոնշտադտի 1-ին և 2-րդ գնդերը և 105-րդ հրաձգային գունդը, իրենց գլուխն անցած նախկին սպաներից խարված, առանց մարտ մղելու անցան սպիտակներէ կողմը: Հունիսի 12-ին հակառակորդն արդեն հայտնվեց ամրոցից 7 կիլոմետրի վրա:

Այդ մատնութեաններն ու ամրոցի քաղաքական կազմի հեղափոխական զգոնութեան բացակայութեանը հնարավորութեան տվին դավաճաններին հունիսի 13-ի գիշերը ձերբակալելու ամրոցում գտնված բոլոր կոմունիստներին, մոտ 200 հոգու, և խաբէրայութեամբ զինաթափ անելու Կրոնշտադտից նոր յեկած կոմունիստական ջոկատին: Բոլոր ձերբակալվածները, ընդհանուր թվով մինչև 375 հոգի, բանտարկվեցին բետոնե կաղնեմատներում:

Դավաճաններն անմիջապես ռազիոգիր ուղարկեցին սպիտակ հրամանատարութեանը, վոր ամրոցը պատրաստ ե նրա հրամանները կատարելու: Այնուհետև Նեկյուզովը դիմեց մյուս ամրոցներին՝ միանալու խռովութեանը: Հակահեղափոխական տարրերը Կրոնշտադտում և ամրոցներում սկսեցին ծավալել տենդային գործունեութեան, սերմանելով խռոնակութեան և խուճապ: Հունիսի 13-ի ցերեկը խռովութեան իր արձագանքը գտավ նաև «Ուրուչե» և «Սերայա լոշադ» ամրոցներում, իսկ նույն օրը մոտ ժամի 15-ին Նեկյուզովը հեռախոսով դիմեց Կրոնշտադտին՝ անձնատուր լինելու ուղտիմատումով, հակառակ գեպըում սպառնում եր հրետակոծել Կրոնշտադտը ծանր հրանոթներով: Վորովհետև պատասխան չստացվեց, ամրոցի 12 դյուլմանոց մարտկոցը կրակ բաց արեց քաղաքի վրա: Ի պատասխան խռովարարներէ կողմից սկսած հրետանական կրակի, Բալթյան նավատորմի «Պետրոպավլովսկ» և «Անդրեյ Պերվոգլաննի» նավերը, վորոնք կանգնած եյին նավահանգիստում, սկսեցին հրետակոծել «Կրասնայա Գորկան»: Սակայն այդ հրետակոծումը վոչ մի վնաս չհասցրեց, վորովհետև արկերը չեցին հասնում նրան: Կրոնշտադտի բազայի պետը և ծովային մյուս «մասնագետները», վորոնք, ինչպես հետո պարզվեց, խռովարարների կողմնեյին և նախորդ համաձայնութեան եյին յեկել խռովարարների հետ,

նավերի ծով դուրս գալուն դեմ արտահայտվեցին, համարելով այդ «աննպատակահարմար», վորը հակասում ե ծովային տակտիկային: Կրոնշտադտի ընակչութեան մեջ խուճապ սկսվեց:

Շփոթութեան մեջ ընկան նաև ամրոցի շատ զինավորական աշխատողներ:

Դրութեանը փրկեց ընկեր Ստալինի յեռանդուն միջամտութեանը: Նա ինքը ճակատ դնաց և ղեկավարեց խռովարար ամրոցի դեմ կատարվող գործողութեանները: Ամենից առաջ նա փոխեց ծովային «մասնագետներին» կարգադրութեանը նավեր ծով դուրս չբերելու մասին:

«Պետրոպավլովսկ» և «Անդրեյ Պերվոգլաննի» գծանավերը ծով դուրս յեկան ամրոցին մոտիկ: Հունիսի 14-ին նրանց միացան «Ուրուչե» հաճախվը և եսկադրային ականակիրները: Ամրոցն սկսեցին հրետակոծել ուղղակի ճակատից: Այդ հրետակոծութեանը խռովարարներին զգալի կորուստներ հասցրեց: Ընդամենը ամրոցի վրա արձակվեց 12 դյուլմանոց յոթհարյուր յերեսունութ արկ «Պետրոպավլովսկ» և «Անդրեյ Պերվոգլաննի» գծանավերից, 130 միլիմետրանոց յոթհարյուր հիսուն արկ՝ «Ուրուչե» հաճախվից և 100 միլիմետրանոց հարյուր քառասունհին արկ՝ եսկադրային ականակիրներից:

Ամրոցում կալանավորված կոմունիստները հետագայում պատմում եյին. «Ծովից կրակը քանի գնում ուժեղանում եր: Նեկյուզովը պատասխանում եր ավելի ու ավելի թույլ: Ամրոցում ավելի ու ավելի հաճախ եյին պալթում արկերը: Սպիտակ գլարդիականները ջղայնանում եյին: Նեկյուզովը պատրաստվում եր փախչելու: Կալանավորներին կամ գնդակահարութեան եր սպասում կամ կործանում ամրոցի հետ միասին, վորը սպիտակները մտադիր ելին պալթեցնել: Կալանավորները, վճռելով, վոր հասել ե ժամանակը, նրանք սկսեցին ձիգերի ու պալթյունների դղրոցի տակ քանդել պատուհանների մեջ ամրացված ուսերը: Յեւքն ազատ եր, մնում եր միայն խաբել պահակին: Առաջին ընկերը, վոր դուրս թռավ պատուհանից, շփոթվեց և նկատվեց ժամապահի կողմից: Առաջին անհաջողութեանը տեսնելով և գտնելով, վոր դորձ տանուլ չի տրված, թռավ մյուս ընկերը, վորը մոտ վազեց ժամապահին և բղավեց. «Էյանքդ փրկիր, ամրոցը պալթեցնում են»: Դրանից հետո նա վազեց հողաթմբի վրա և նույնը հայտնեց նաև խրամատներում գտնվածներին:

Պահակն ու խրամատներում գտնվածները սկսեցին փախչել իրենց էյանքը փրկելու համար: Կալանավորներն ոգտվեցին այդ մոմենտից, և մոտ հիսուն ընկեր փախչելով ազատվեցին:

Մի քանի հազար մարդուց բաղկացած ամրոցի կայազորը, ռմբակոծման ազդեցութեան տակ սկսեց այս ու այն կողմ փախչել: Արդեն հունիսի 15-ի առավոտից մի քանի խմբեր յեկան Ուրանինբուրում,

Թողնելով այնտեղ յերկու սայլ անգլիական մահուդե հանդերձանք և մի քանի տասնյակ գնդացիք»:

Ընկեր Ստալինը, գտնվելով կրակի դոնայում, անձամբ ղեկավարում էր թե Առափնյա խմբավորման այդ հարձակումը և թե ծովի կողմից խռովարար ամրոցի ուժերի ճնշումը:

Նավաստիների շեշտակի հարձակման տակ խռովարարները նահանջում էին ամբողջ ճակատով: Հաճախակի դարձավ հակառակորդի զինվորների փախուստը մեր կողմը: Հունիսի 15-ի ուշ յերեկոյան խռովարարների ջոկատը, Նեկլյուգովի գլխավորությամբ, հեռացավ ամրոցից՝ իր հետ վերցնելով վորպես պատահյալներ ձերբակալված կոմունիստներին և խորհրդային իշխանությանը բոլոր համակրողներին:

Խրուստ ճահիճների միջով ձգված անտառային ճանապարհներով խռովարարները, իրենց միացած ինգերմանյան ղեկավարների հետ միասին հեռացան Կալիչչեյի ուղղությամբ: Ամեն մի կանգառման ժամանակ այս կամ այն գյուղում նրանք տասնյակներով գնդակահարում էին ձերբակալվածներին: Գնդակահարվածների մեջ կային և նրանց կանայք, վորոնք ճաշ էին բերել իրենց ամուսինների համար: Զոհվածների մեջ էր Կրոնշտադտի Խորհրդի նախագահ Մ. Մ. Մարտինովը, վորը Կրոնշտադտից ճակատ էր յեկել կոմունիստական այն ջոկատի հետ, վորին Նեկլյուգովը գերի վերցրեց խաբեբայական միջոցով:

Մ. Մ. Մարտինով, Կրոնշտադտի Խորհրդի նախագահը, վորը գազանաբար սպանվեց սպիտակների ձեռքով «Կրասնայա Գորկա» ամրոցում:

Փորձեցին վոչնչացնել ամրոցի ամբողջ հրետանին, բայց նրանց հաջողվեց փչացնել միայն 5 հրանոթ:

Կալիչչե, Կովաշի և մյուս գյուղերում մինչև որս ել պահպանվել են զոհված ընկերների գերեզմանները: Սպիտակ զվարդիականները ձերբակալվածների վերջին խմբին գնդակահարեցին գնդացրով Կերնովոյի մոտ, անտառի յեզրին: Մեր հարձակվող զորամասերն այստեղ գտան խոշտանգված դիակներ ամբողջ կույտեր:

Հունիսի 16-ին, գիշերվա ժամի 12 անց 30 ռուսերին «Կրասնայա Գորկա» ամրոցը գրավեցին Առափնյա խմբաորման զորամասերը: Այդ նույն ժամանակ ամրոցին մոտեցավ մեր զրահագնացքը: «Սերայա լոշադ» և «Ուրուչև» ամրոցները դեռևս ավելի շուտ զոջացին իրենց ձեռքը: Նահանջի ժամանակ սպիտակ զվարդիականները

«Կրասնայա Գորկա» ամրոցը վերցնելուց հետո ընկեր Ստալինը գրում էր Լենինին.

«Ծովային մասնագետները հավատացնում են, վոր «Կրասնայա Գորկայի» գրավումը ծովից՝ գլխավայր և բերում ամբողջ ծովային գիտությունը, ինչ մնում է միայն վողբալ այդպես կոչված գիտությունը: «Գորկայի» արագ գրավումը բացատրվում է իմ և ընդհանրապես վոչ զինվորականների կողմից ոպերատիվ գործերին ամենակոպիտ կերպով միջամտելով, վոր հասնում էր մինչև ծովի ու ցամաքի ուժերին տրված հրամանները փոխելուն և մեր սեփական հրամաններն ընդունել տալուն: Իմ պարտքն եմ համարում հայտնել, վոր յես այսուհետև նույնպես պետք է գործեմ այդ ձևով, չնայած գիտություն նկատմամբ իմ ունեցած ակնածությունը»:

ԿԱՐՄԻՐ ՆԱՎԱՍՏԻՆԵՐԻ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մեր զորքերն այնուհետև դուրս յեկան Կովաշի գետի, Կալիչչե և Լոմոնոսովո գծի վրա: Պետրոգրադից յեկած պետրոգրադյան բազայի նավաստիների ջոկատը և Կրոնշտադտից 97-րդ հրաձգային գունդը հարձակումը շարունակեցին Ուստ-Ռուդեիցի վրա (սխեմա 8):

«Հարկ չեղավ հարձակվել գիշերը դժվարին պայմաններում՝ ճահիճներով, յերբ տեղ-տեղ ընթանում էինք մինչև գոտիներս ջրի միջով, — պատմում են մասնակիցները, — նավաստիների յերկրորդ վաշտը հարձակվում էր Ուստ-Ռուդեիցի վրա գիշերը: Նրա հրամանատարն էր ջոկատի պետի ոգնական Ի. Լևաչևը: Գյուղին մոտեցանք լուսադեմին: Վաշտը պառկեց գետին. առաջ շարժվեց յերեք հոգուց բաղկացած հետախուզություն: Ճահճի կողմից անտառը ձգվում էր մինչև գյուղի բանջարանոցները: Հետախուզությունը մտավ բանջարանոցները և, վոչ վոքի չտեսնելով, սկսեց զգուշությամբ մոտենալ խրճիթներին: Հանկարծ կալերից մեկի մոտ հայտնվեց մարդկանց մի խումբ: Հետախուզները հազիվ կարողացան թաքնվել խրամում, վորը տանում էր ուղիղ դեպի անտառը. սպիտակները կրակ բաց արին և առաջ շարժվեցին: Սակայն սպիտակները գետինն պառկեցին, կորցնելով մեկ սպանված և մեկ վիրավոր հետախուզների կրակից: Սկսվեց անկարգ հրաձգություն: Նավաստիները, կրակելով խրամի միջով, սողալով անցան դեպի անտառը: Յեվ ահա հետախուզներից մեկին ծանր վիրավորեցին: Նա այլևս հեռու սողալ չէր կարող: Հետախուզներից մեկը սկսեց կապել վիրավոր ընկերոջ վերքը, իսկ մյուսը կրակելով պաշտպանվել մոտեցող սպիտակներից: Վիրավոր ընկերը տեսնելով, վոր քիչ փաժմուշտներ են մնացել, խնդրեց ընկերներին գնդակահարել իրեն

իսկ իրենք հեռանան: «Կմեռնենք բոլորս միասին և չենք թողնի մեր յեղբորը», — պատասխանեցին նրանք:

Ամենակրիտիկական մոմենտին, չերը մնացել եր միայն մի պահու- նակ փամփուշտ և ատրճառակը լցրած վեց փամփուշտով, լավեց միա- համուռ «ուռայի» ձայն: Այդ 2-րդ վաշտն եր՝ առաջից վազող ընկեր- Լեվաչևի հետ, վոր ներխուժեց դյուղը: Սպիտակները կարճատև դի- մադրուկությունից հետո փախան, թողնելով մեկ հրանոթ և լերթային խոհանոցներ: Մարտի ժամանակ սպանվեց ընկեր Լեաչևը:

Այդ հարվածից հետո սպիտակները կանգ առան վարեպետություն- սակայն նավաստիները վողեկորված Ուստ-Ռուդիգի մոտ տարած հաղ- թությամբ և վոգեչնչված ներխուժած թշնամուն Պետրոգրադից դուրս քշելու և ջախջախելու ցանկությամբ, կործանեցին սպիտակներին ի- րենց շեշտակի հարվածով:

Սպիտակները նահանջում էին ամբողջ ճակատով:

Բալթիական նավատորմը համառ մարտ մղեց ինտերվենտների դեմ վոչ միայն ցամաքում, այլև ծովում պահպանելով Պիտերին մո- տիկ ջրային մատույցները: Հունիսի յերկրորդ կեսից սկսած թշնամու- սավառնակները համարյա ամեն ուր թռիչքներ էին կատարում Կրոն- շտադտի վրա: «Գավրիլ» և «Ազարտ» ակառակիները գրոհի յեն- թարկվեցին անգլիական «55» սուզանավից, բայց վերջինս խորտակվեց նրանց կողմից: Հունիսի 18-ի գիշերը անգլիական կատերը, անցնելով մեր պահապան նավերի միջով, աննկատելի մոտեցավ «Ուլեզ» հածա- նավին և նրա վրա տորպեդ արձակեց: Հածանավը խորտակվեց:

Հարկ չեղավ ամբողջ ժամանակ պատրաստ լինել ամենափոքր անփութությունն անգամ աղետ եր սպառնում:

Յամբուրգը մեր զորամասերից գրավվելուց հետո՝ հակառակորդն առանձնահատուկ համառություն ցուցաբերեց Կրոնշտադտի նավա- հանգստում կանգնած մեր նավատորմը խորտակելու փորձերի մեջ: Սկսվեցին մութ գիշերներ: Ըստ յերևույթին, թշնամին վորոշեց հենց դրանից ել ոգտվել: Ոգոստոսի 18-ին, մոտ ժամի 3 անց 45 րոպեին, ուղում լավեց պրոպելլերների աղմուկը: Նավերին տրվեց տագնապի ազդանշան: Շուտով լավեց այն ուղմբերի պայթյունների խուլ հար- վածների ձայնը, վոր նետում եր հակառակորդը: Նավերի անձնակազ- մերը և մարտկոցների հրանոթային համարանքները կանգնեցին ծած- կարանների յետևը: Այդ ժամանակ սավառնակներից բացվեց գնդացրա- լին կրակ լուսատու գնդակներով: Բազմաթիվ լուսավոր աղեղներ ակո- սում էին յերկինքը հրթիռների նման: Հանկարծ լավեցին հրետանական ձիգերի ձայներ «Գավրիլ» պահապան ակառակիի վրայից: Այդ տեղի ունեցավ ժամի 4-ն անց 20 րոպեին: Պարզվեց, վոր «Գավրիլ» կրա- կում եր թշնամու յերկու կատերների վրա: «Գավրիլ» ակառակիը

ջրասույզ անելով նրանցից մեկը, սկսեց կրակ բանալ ևս յերկու կա- տերների վրա, վորոնք փորձում էին դուրս գալ նավահանգստից: Համարյա միաժամանակ լավեցին տորպեդների պայթյունի ձայներ: Ուղղակի մյուս նավերի նավաստիների աչքի առաջ թեքվեց ու արագ ջրասույզ յեղավ «Պամյատ Ազով» վարժական նավը: Ճեղքվածք ստացավ նաև «Անդրեյ Պրիվոլանին» գծային նավը: Հարձակմանը մասնակցող անգլիական յոթ կատերներից խորտակվեց յերեքը: Մար- տից հետո «Գավրիլ» գերի վեցընց ջրի վրայից 9 անգլիացի, վո- րոնցից յերեքը սպա էին:

Բալթյան նավատորմի քաջարի նավաստիների գործողությունները բարձր գնահատականի արժանացան ընկեր Ստալինի կողմից:

«Զի կարելի չի վողունել, — ասում եր նա, — վոր Բալթյան նավատորմը, վորը կործանված եր համարվում, վերածնվում ե ամենաիրական կեր- պով: Այս բանը խոստովանում են վոչ միայն բարեկամները, այլև հակառակորդները: Նույնքան ուրախալի յե և այն, վոր ռուսական սպայության յոցը — նրա ծախվածությունը — ամենից քիչ ե վնասել նավատորմի հրամանատարական կազմին. այնպես վոր գտնվեցին մարդիկ, վորոնք ի պատիվ իրենց, ավելի բարձր գնահատեցին Ռու- սաստանի արժանապատվությունն ու անկասկածյունը, բան անգլի- ական վոսկին: Ել ավելի մխիթարական ե այն, վոր Բալթյան նավա- տորմի նավաստիները կրկին գտան իրար և իրենց սխրագործություն- ներով վերականգնանադրին ռուսական հեղափոխական նավատորմի լա- վագույն տրադիցիաները: Առանց այդ պայմանների Պետրոգրադը պաշտպանված չեր լինի ամենավտանգավոր անակնկալներից՝ ծովի կողմից»:

Կարմիր Պիտերի համար մղած նավաստիների հերոսական պայ- քարը պայծառորեն արտացոլված ե «Մենք Կրոնշտադտից ենք» և «Բալթիկցիներ» հիանալի կինոնկարներում:

ԴԵՊԻ ՀԱՐՁԱԿՈՒՄ ԱՄԲՈՂՁ ՃԱԿԱՏՈՎ

Կովաշի գետի գծի վրա Առափնյա խմբավորման դուրս գալուց հետո, հունիսի 21-ին մեր զորամասերն անցան գետը և մի քանի ուր տևող կռիվներից հետո գրավեցին Դուգովուն, Լուժկին, Պետրովիցին, Գլորիցին: Չախ թևում կուրսանտների ջոկատը համառ կռիվներից հետո վերցրեց Տերենտևուն և Ստարոգլորին, վորից հետո մեր զոր- քերն առաջ շարժվեցին մինչև Վորոնինո, Մարտինովո, Սավուլին, Ս. Բուրյա, Ն. Դորրյանիցի: Հակառակորդը փորձեց հակահարձակման անցնել և վերադարձնել այս անգամ իր կորցրածը, բայց հաջողու- թյուն չունեցավ: Նույնիսկ Կասկովո — Ռոգովիցի — Լիսինո — Չապուլյե

ճակատում, Բալթիական յերկաթուղու յերկայնքով հարձակման ան-
ցած սպիտակ գվարդիական Թալարյան ու Վոլինյան լավագույն գըն-
դերն այս անգամ չկարողացան ձեղքել մեր ճակատը և հարկադրված
յեղան նահանջել:

Այդ որերին ընկեր Ստալինը գրում էր Լենինին.

«Մեր զորամասերում բեկումն սկսվել է: Մի շարաթվա ընթաց-
քում մեզանում չե յեղել մասնակի կամ խմբովին անցնելու վոչ մի
դեպք: Դասալիքները վերադառնում են հազարներով: Հաճախակի յեն
դարձել հակառակորդի բանակից մեր բանակն անցնելու դեպքերը:
Մի շարաթում մեր կողմն է անցել 400 մարդ, մեծ մասամբ զենքով:
Յերեկ ցերեկով սկսվեց մեր հարձակումը: Թեև խոստացված համա-
լրումը տակավին չի ստացվել, այնուամենայնիվ, այլևս չեր կարելի
կանգնած մնալ նույն գծի վրա, վորի վրա մենք կանգ եյինք առել—
չափազանց մոտ եր Պիտերին: Առայժմ հարձակումն ընթանում է հա-
ջողությամբ. սպիտակները փախչում են. այսօր մենք վերցրինք Կեր-
նովո—Վորոնինո—Սլեպինո—Կասկովո գիծը: Վերցրել ենք գերիներ,
2 կամ ավելի հրանթ, ավտոմատներ, փամփուշտներ: Թշնամու նա-
վերն այլևս չեն յերևում, ըստ յերևոյթին, վախենում են «Կրասնայա
Գորկայից», վորն այժմ լիովին մերն է: Շտապ կարգով ուղարկեցեք
իմ տնորինություն տակ 2 միլիոն փամփուշտ»:

Ընկեր Ստալինն անձամբ ղեկավարում էր այդ հարձակման բա-
ցագատումը: Վոչ մի բան չեր վրիպում նրա սեեուն ուշադրություն-
նից: Որինակ՝ յերբ «Կրասնայա Գորկայի» խուզումն էր ճնշելուց
հետո 7-րդ բանակի հրամանատարությունը հրաման տվեց կուրսանտ-
ների ջոկատին ճակատից վերադառնալու մասին, ընկեր Ստալինը
առաջինն եր, վոր դրանում նկատեց այն վտանգավոր սխալը, վոր
հենց սկզբում թուլացնում էր մեր զորքերի հարձակման հաջող զար-
գացումը: Այդ առթիվ նա իսկույն ևեթ հեռագրեց.

«Բանակի հրամանատարի հրամանը՝ կուրսանտներին յետ ու-
ղարկելու մասին, գտնում եմ անտեղի, գործի համար վնասակար
ստորակետ այդ հրամանը կատարման յենթակա չե վերջակետ Կոմիսար
Լեպսեյին հայտարարում եմ նկատողություն հեղափոխական զգոնու-
թյան բացակայության համար 230:

Պաշտպանության խորհրդի լիազորությամբ Ստալինն:

Այս հեռագիրը ճակատի գործողություններն ընկեր Ստալինի
կողմից կոնկրետ ղեկավարելու բազմաթիվ որինակներից մեկն է: Բացի
դրանից, այդ հեռագիրը ցույց է տալիս, թե ընկեր Ստալինը ինչպիսի
խռոք նշանակություն էր տալիս զինվորական կոմիսարի գերին: Բու-
շևիկյան զգոնությունն սուր սրած զենք, մշտական զգուշություն դեպի
թշնամու դավերը, անսահման նվիրվածություն և սեր դեպի իր հայ-

րենիքը, սերտ կապ մասսաների հետ, մշտական պատրաստակամու-
թյուն իր բոլոր ուժերը նվիրելու, իսկ յեթե հարկավոր լինի, նվիրե-
լու նաև իր կյանքը կուսակցության գլխավոր գծի համար մղած պալ-
քարում, — ահա ինչպիսի հատկություններ եր դաստիարակում ընկեր
Ստալինը, հոգատարությամբ աճեցնելով խորհրդային իշխանության
համար մարտնչողների հիանալի կազմեր:

Մեր հարձակումը շուտով ծավալվեց 7-րդ բանակի ամբողջ ճա-
կատով մեկ: Հյուսիսային խմբավորման զորամասերը, հաղթահարելով
սպիտակ գվարդիականների կատաղի դիմադրությունը, հուլիսի 5-ի
յերեկոյան դուրս յեկան Սիստա—Պալլինո—Կոպոլեյ—Մակլակովա—
Գոլուբովիցի—Բեզուեիցի—Կանարչինա—Ռոնկովիցի—Չերեպովիցի գծի
վրա: Մեր զորամասերը, հարձակվելով Բալթիական յերկաթուղագծի
յերկայնքով, նույն օրը համառ կովից հետո գրավեցին Վոլոսովո կա-
յարանը: Սպիտակ գվարդիականները նահանջելիս պայթեցրին կայա-
րանի շենքերը: Այդ մարտերով հաջողությունը հուսալիորեն ամրա-
պրնդվեց մեր զորամասերի ոգտին:

Նահանջի մասին այլևս վոչ վոք չեր մտածում:

Հուլիս ամսին մեր հարձակումը շարունակվեց ծավալվել: Այդ
առթիվ ընկեր Ստալինը գրում էր «Պետրոգրադսկայա պրավդայում».
«Սպիտակ ֆինները Ուոնեցի մոտ, ձգտելով գրավել Լոգեյնոյե Պոլեն,
յետ են մղված և քշված դեպի Ֆինլանդիայի սահմանները: Պետրո-
գավոգսկից մի քանի վերստի վրա կանգնած հակառակորդի Պետրո-
գավոգսկի խմբավորումն այժմ արագաթափ նահանջում է մեր զորա-
մասերի շեշտակի հարձակման տակ, վորոնք անցել են այդ խմբավոր-
ման թիկունքը: Հակառակորդի Պսկովի խմբավորումը ձեռքից բաց թո-
ղեց նախաձեռնությունը՝ կանգ առնելով միայն մի տեղում, իսկ տեղ-
տեղ նույնիսկ նահանջելով: Ինչ վերաբերում է հակառակորդի Նարվայի
խմբավորմանը, վորն ամենից ախտիվն է, վոչ միայն չհասավ իր նպա-
տակին, այլ ընդհակառակը, նահանջում է առանց կանգ առնելու մեր
զորքերի շեշտակի հարձակման տակ, քայքայվելով ու հետզհետե նվա-
գելով Կարմիր Բանակի հարվածների տակ, դեպի Յամբուրգ տանող
ճանապարհների վրա: Այդպիսով պարզվեց, վոր վաղաժամ եյին Ան-
տանտի ճիչերը հաղթության մասին: Զարդարացան Գուչկովի և Յու-
դենիչի ակնկալությունները...

Ռոձյանկովի և Յուդենիչի դժբախտությունն այն է, վոր նրանց
չի բավականացնում վոչ տարածությունը, վոչ մարդկային նյութը,
վոչ հացը: Ֆինլանդիան ու Եստլանդիան, իհարկե, վորոշ բազա կարող
են լինել ռուսական ռազմագերիներից սպիտակ գվարդիական զորա-
մասեր կազմակերպելու համար, սակայն նախ՝ վոր այդ ռազմագերի-
ները սպիտակ գվարդիական զորամասերի համար չեն կարող լինել

բավարար և միանգամայն հուսալի մատերիալ. չերկրորդ՝ հենց իրա-
զրությունը Ֆինլանդիայում և Նաույանդիայում, նկատի ունենալով
այնտեղ զարգացող հեղափոխական խմորումը, բարենաշնող պայմաններ
չի ներկայացնում սպիտակ զվարդիական զորամասեր կազմակերպելու
համար. յերրորդ՝ կամաց-կամաց և սխտեմատիկ կրճատվում է Ռո-
ձյանկոյի և Բալախովիչի զբաղած տերիտորիան (ընդամենը մոտ յերկու
գավառ) և տիրահոչակ «հյուսիս-արևմտյան բանակի» համար, յեթե
ընդհանրապես վիճակված է նրան ստեղծվել, շուտով տեղ չի ունենա
բացառապես և մանյովրելու: Վորովհետև, պետք է խոստովանել
այդ, վոչ Ֆինլանդիան, վոչ Նաուսիան, առայժմ գոնե Ռոձյանկո-
Բալախովիչ—Յուդենիչի համար չեն ներկայացնում «նրանց սեփական
տերիտորիան»: Բանակ առանց թիկունքի—այսպիսին է «հյուսիս-
արևմտյան բանակը»: Ի՞նչ խոսք, վոր այդպիսի «բանակը» չի կարող
յերկար ապրել, յեթե, իհարկե, դեպքերի շղթայի մեջ չնեխվածի վորևե
նոր, լուրջ, հակառակորդի համար բարենպաստ միջավայրին ընդթյան
հանգամանք, վորի վրա, բոլոր տվյալներով, հակառակորդը հույս դնե-
լու վոչ մի հիմք չունի:

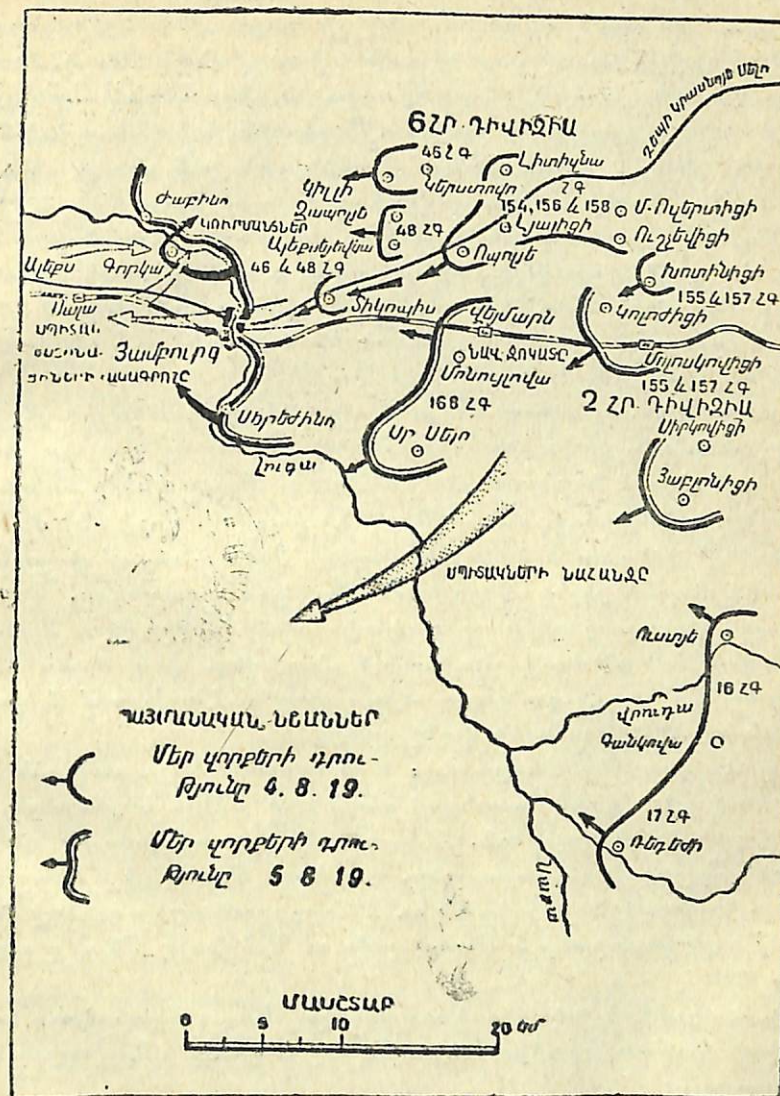
Կարմիր բանակը պետք է հաղթանակի Պետրոգրադի տակ:

ՍՊԵՏԱԿՆԵՐԻ ԶԱՆԶԱՆՈՒՄԸ 1919 ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՄԱՌԸ

Ոգոստոսի սկզբներին ճակատի գիծը հետդիտե մոտենում էր
Յամբուրգին, չնայած վոր սպիտակները բազմիցս կատաղի փորձե-
րին՝ մեր ձեռքից նախաձեռնությունը խլելու և հարձակման անցնե-
լու: Ոգոստոսի 4-ին 48-րդ հրաձգային գունդը և կուբանականների շո-
կատը մարտ մղելով անցան Սուլա գետի ճահճային հովիտը և տիրե-
ցին Զապոլյե և Ալեքսեյովկա գյուղերը, իսկ 46-րդ հրաձգային գունդը
զբաղեց Կերասովոն և Կիլին (սխեմա 9):

Մեր զորամասերն առանձնապես զժվարության հանդիպեցին Կիլ-
լի մոտ: Սկզբում 46-րդ հրաձգային գնդի հարձակումն այդ գյուղի
վրա յետ մղվեց սպիտակ զվարդիականների հրացանա-գնդացրային
ուժեղ կրակով, վորոնք ամրացել էին այդ գյուղի մատույցներում:
Գնդի ստորաբաժանները յետ քաշվեցին՝ մարտադաշտում թողնելով
սպանվածներ և վիրավորներ: Սակայն այդ ժամանակավոր անհաջո-
ղությունն էր: Հրամանատարներն ու կոմունիստները վերականգնեցին
կարգը գետինն պահած զորաշղթաների մեջ: Վաշտի հրամանատար
ընկ. Կալինինը հակառակորդի կրակի տակ իր յետևից դեպի նոր հար-
ձակում տարավ մարտիկներին: Մարտիկ-կոմունիստներ Լոշկինն ու
Բոգդանովը կարմիր բանակայինների խմբակով գործնում հայտա-
բերեցին սպիտակների դաշունային գնդացիրը, անցնելով նրա թիկուն-

քը, հանկարծակի սվինահար անելով՝ գրավեցին գնդացիրը և գերե-
վերցրին մի քանի սպիտակ զվարդիականների: Այդ տեղի ունեցավ

Սխեմա 9. Մարտի Յամբուրգի համար և նրա զբաղումը 1919 թ. ոգոստոսի 5-ին:

հենց այն մոմենտին, յերբ մեր շղթաները դեպի գրոհ էին շարժվում:
Առաջինը գյուղ ներխուժեց 3-րդ գումարտակը: Գումարտակը, գյուղի
ձալքում հակառակորդից մի գնդացիր վերցնելով, նույն տեղում մար-

առկան պատրաստութեան բերելով գնդացիները, խոշոր կորուստներ պատճառեց սպիտակ գվարդիականներին, յետ մղելով նրանց հակազդրոհն այդ գյուղի վրա:

Զնայած սպիտակ գվարդիականների բոլոր ջանքերին, նրանց չհաջողվեց կանդնեցնել մեր հարձակումը: Միաժամանակ 154-րդ, 156-րդ և 158-րդ գնդերը մասերը, 46-րդ հրաձգային գնդի հետ միասին գրավեցին Լիտվինան, Լյալիցին, Ուոլյեն, Ուշչևիցին, իսկ 155-րդ և 157-րդ հրաձգային գնդերը դուրս յեկան Խոտինիցիի գծի վրա և սկսեցին հարձակվել Կոլոժիցիի և Մոլոսկովիցի կայարանի վրա: Մեր հեծելազորը, ոգտվելով սպիտակների նահանջից, կուրսանտների վաշտի հետ միասին Ուոլյենից շարժվեց դեպի Տիկոպիս կիսակայարանը և գրավեց այն: Այդ ժամանակ 2-րդ հրաձգային ղեկավարի ձախ թևում 16-րդ և 17-րդ հրաձգային գնդերը հարկադրեցին սպիտակ գվարդիականներին թողնել Ուստյեն, Գանկովկան և Ռեդեփին:

Հետևյալ ուրը, ոգոստոսի 5-ին, 46-րդ և 48-րդ հրաձգային գնդերը, նեղելով Թշնամուն, կուրսանտների ջոկատի հետ միասին դուրս յեկան Լուգա գետի մոտ և ներխուժեցին Յամբուրգ: Սպիտակները հանդիպեցին նրանց հակազդրոհով, մոտ 600 սվինի կազմով, վորի մեջ մտնում էին Տուլայի ջոկատը և ծովային վաշտը: Տեղի ունեցավ փոփոխական մարտ: Այդ մարտի յեղը վորոշեցին մեր զբաղապատները, վորոնք ընթանալով՝ կրակ բաց արին սպիտակ գվարդիականների վրա: Սպիտակ գվարդիականների միմասը փախուստի մատնվեց, իսկ մյուս մասը շտապով նահանջեց Լուգա գետի մյուս կողմը: Ընդվորում ծովային վաշտը համարյա ամբողջովին վոչնչացվեց:

Այսպես գրավվեց Յամբուրգը: Մեր զորամասերը գրավեցին Լուգա գետի աջ ափը, գետի հոսանքով դեպի վեր՝ մինչև Սերեֆինոն, իսկ դեպի ներքև՝ մինչև Ժարինոն. 155-րդ և 157-րդ հրաձգային գնդերը գրավեցին Մոլոսկովիցի կայարանը, Կոլոժիցի, Սիրկովիցի և Յաբլոնիցի գյուղերը. նավաստիների ջոկատն ու 168-րդ հրաձգային գունդը վերցրին Վեյմարն կայարանը և Մանույլովի ու Սերգենյե Սելո գյուղերը (սխեմա 9):

Կուրսանտների ջոկատը, հետապնդելով Լուգա գետի մյուս կողմը նահանջած հակառակորդին, անցավ գետը և գրավեց Նովոպյատնիցկոյե գյուղը:

Ճակատի գիծը հիմնականում հաստատվեց Լուգա գետի յերկայնքի վրա և հետագայում չփոփոխվեց մինչև հոկտեմբեր ամիսը:

Սպիտակներն իրենց նահանջի ժամանակ զգալի ավերումներ կատարեցին Յամբուրգում: Նրանք, նահանջելով գետի մյուս կողմը և պայթեցնելով յերկաթուղային կամուրջը, շարունակեցին հրետակոծել քաղաքը: Դրանից խիստ վնասվեց ռազմործկոմի յերեք հարկանի շեն-

քը: Մի քանի տեղ հրդեհ ծագեց: Քանդվեցին քաղաքային ելեկտրակայանը և փոստի շենքը:

Քաղաքը վերցնելու ժամանակ մարտում ընկած մարտիկների մարմինները և զանազան տեղերում գտնված սպիտակ գվարդիական տեղորի բազմաթիվ զոհերը թաղվեցին քաղաքի կենտրոնում, Կարլ Մարքսի անվան պողոտայի պուրակում: Տեղական բնակչության խնդրանք իսկույն ևեթ կտրատվեցին պուրակը շրջապատող ծառերը, վորոնց վրա սպիտակ գվարդիականները կախել էին իրենց զոհերին:

*
*
*

Յամբուրգից հետո շուտով ազատագրվեց նաև Պսկովը:

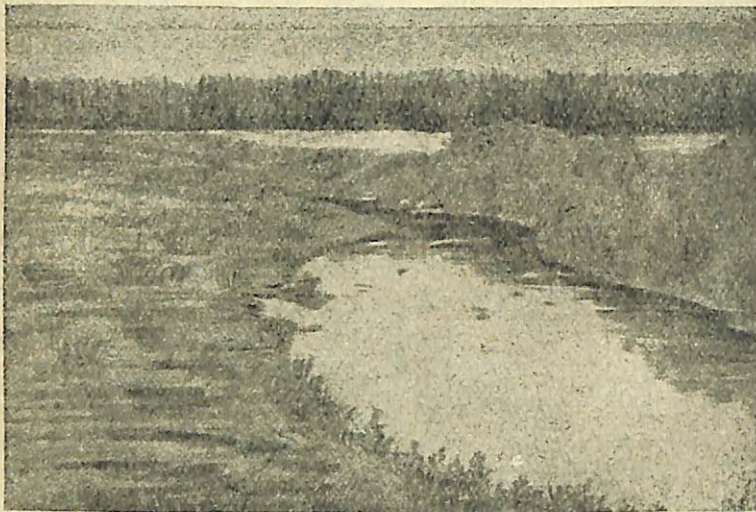
Հունիս և հուլիս ամիսներին կռիվները Պսկովի ճակատամարտում ընթանում էին փոփոխակի հաջողությամբ: Մեր զորամասերի հաճախակի փորձերը՝ հարձակման անցնելու և յետ վերցնելու Պսկովը, վերջանում էին անհաջողությամբ: Կեպ գետի անցարանները գրավելու համար մղած մարտերն աչքի էին ընկնում իրենց հատուկ համառությամբ: Դետանցները մի քանի անգամ ձեռքեձեռք անցան: Այդ մարտերին 10-րդ հրաձգային ղեկավարի հետ մասնակցում էր նաև Պսկովի կոմունիստական գումարտակը:

Ոգոստոսի կեսերին 10-րդ հրաձգային ղեկավարի զորամասերը գրավեցին Բորոտնոն, Լեֆնոն, Վերետյան, Տերեբուշինոն, Չակլինյեն, Ն. Բլյանիցին, Պոլյանան: Այդ նույն ժամանակ Նատոնական բրիգադը և 11-րդ հրաձգային ղեկավարն իրենց ձեռքում էին պահում Պոկան, Յերշին, Անիսկինոն, Գորոնչարովոն, Գրիբուլին (սխեմա 10):

Մեր զորամասերը, ոգտագործելով 11-րդ հրաձգային ղեկավարի ձախ թևի ձեռնառու դասավորությունը Պսկովի նկատմամբ, ոգոստոսի 15-ին յեռանդուն հարձակման անցան Գրիբուլիի ռալոնից դեպի Իզբորսկ և Նովոիզբորսկի ուղղությամբ, ալգպիսով իսկ սպառնալով Նատոնայից կտրել Պսկովի ռալոնում գտնված սպիտակ գվարդիական և սպիտակ հատոնական զորամասերին: Հաշիվը ճիշտ դուրս յեկավ: Յերբ մեր զորամասերն ոգոստոսի 19-ին առաջ խաղացին դեպի Շեպեց—Շախինցի—Վոլկովա—Ավդաշևո գիծը, սպիտակ գվարդիականները հարկադրված յեղան արագ կերպով ալստեղ փոխադրել 2-րդ սպիտակ հատոնական ղեկավարի ալն զորամասերը, վորոնք մինչ այդ գործում էին Վելիկայա գետի աջ ափին: Այդ թուլացրեց սպիտակների ալն ուժերին, վորոնք պաշտպանում էին Պսկովը հարավ-արևելքից: 11-րդ հրաձգային ղեկավարի հավաքական բրիգադը և Նատոնական բրիգադը ոգտագործեցին այդ բարենպաստ պարագան ու հարձակման անցան: Ոգոստոսի 22-ին նրանք մարտ մղելով հասան Ստանկի—Ռյուխա—Բուդնիկ—Գորկա—Վիդրա գծին:

Պետրոգրադի ճակատում ընկեր Ստալինի մատուցած պատմական ծառայությունները նշվեցին նրանով, վոր նա պարգևատրվեց Կարմիր զորշի շքանշանով: Ահա այդ պարգևատրման մասին լեզած վորոշման տեքստը.

«Մահացու վտանգի ընկնելիս, յերբ Խորհրդային իշխանությունը, չորս կողմից շրջապատված թշնամիների նեղ ողակով, յետ եր մղում թշնամու հարվածները, այն ընկնելիս, յերբ 1919 թ. հուլիսին Բանվորա-Գյուղացիական Հեղափոխության թշնամիները մոտենում էին Կրասնայա Գորկային, Խորհրդային Ռուսաստանի համար այդ ծանր ժա-

Կեպ գետը—1919 թ. ոգոստոսին գետաճեղների համար մղած մարտերի տեղամասը:

մին, Համառուսական Կենտգործկոմի նախագահության կողմից մարտական պոստում նշանակված Իոսիֆ Վիսարիոնովիչ Ստալինն իր լեռանգով ու անդուլ աշխատանքով կարողացավ միաձուլել Կարմիր Բանակի թափանցված շարքերը: Ինքը գտնվելով մարտական գծի ուղիքում, նա մարտական կրակի տակ, իր անձնական որինակով վրդեշտում եր Խորհրդային Հանրապետության համար մարտնչողների շարքերը: Պետրոգրադի պաշտպանության գործում նրա մատուցած բոլոր ծառայությունները հավերժացնելու համար, ինչպես և հետագայում Հարավային ճակատում նրա կատարած անձնվեր աշխատանքը հավերժացնելու համար, Համառուսական Կենտգործկոմը վորոշեց Ի. Վ. Ստալինին պարգևատրել Կարմիր զորշի շքանշանով:

ԱՀԱՐԿՈՒ ՈՐԵՐ (1919 թ. ԱՇՈՒՆ)

ՅՈՒԴԵՆԻՉԻ ՅԵՐԿՐՈՐԴ ԱՐՇԱՎԸ

Աշունը յեկավ:

Մռայլ ու գորշ յերկինքը ցածր կախվել եր Պրիբալթիկի մերկացած անտառների վրա: Ամբողջ որերով մաղում եր մանր անձրևը: Զուրը լցվել եր փոսերն ու ցածր տեղերը. անտառային մամռապատ կոճղերը ծծել էին ջուրը սպունգի նման, կպչուն ցեխով էին ծածկվել բանուկ ճանապարհները: Վաղուց չեւ յեղել այդպիսի «հոտած» աշուն:

Յամբուրգը համարյա յերկու ամիս ապրում եր ճակատամերձ քաղաքի կյանքով: Գետի վրա, առանձնապես մուլթ ու անլուսին գիշերներին, հաճախ եր բռնկվում հրաձգությունը սպիտակ գվարդիականների հետ, վորոնք գրավել էին հակառակ ափը: Բաղմիցս քաղաքը յենթարկվեց հրետանու շրայնելային արկակոծմանը: Փողոցներում շարժումը յերեկոներին շուտ եր դադարում: Լուզա գետի վերին ու ստորին հոսանքով պահապան էին կանգնած գյուղերի վրա բաժանված մեր պահապան ուղեկալները:

Ճակատային անհանգիստ կյանքը հաճախակի հրաձգություններով սովորական եր դարձել նույնիսկ քաղքենիների համար: Հետախուզությունն արդեն դադարել եր հետաքրքրվել հակառակորդի դոյությամբ, և մարտական շփումն արդեն նրա հետ համարյա մոռացված եր: Զորամասերի զգոնությունը բթացավ նաև նրանով, վոր որը-որին սպասում էին հաշտության պայմանագիր կնքելուն Եստոնիայի հետ:

Սեպտեմբերի 28-ին Յուդենիչը գեմոնստրատիվ հարված հասցրեց Պսկովի ճակատամասին և ճեղքեց մեր ճակատը: 7-րդ բանակի հրամանատարությունը սթափվեց և Յամբուրգի ճակատից ճեղքվածքի վայրն ուղարկեց բանակային բոլոր ռեզերվները: Յուդենիչն ել հենց դրան եր ձգտում:

Աշնանային մի մուլթ գիշեր, նա Մուրավյևոյի մոտ հանկարծակի անցավ Լուզա գետը և հոկտեմբերի 11-ի առավոտյան տիրեց Յամբուրգին: Հարվածն այնքան անակնկալ եր, վոր մեր զորամասերը կորցրին կապն իրար միջև և սկսեցին նահանջել արևելյան և հյուսիսարևելյան ուղղություններով:

Մեր նահանջը Յամբուրգից յերկաթուղագծի յերկայնքով պաշտպանում եր զրահադնացրը: Նա իր կրակով պաշտպանվում եր սպիտակ գվարդիականներից և կանգ առավ Տիկուպիս կիսակայարանի մոտ: Նրա դիպուկ կրակը կասեցրեց հակառակորդի դեպի առաջ անց-

նելու բոլոր փորձերը Այն ժամանակ սպիտակները Յամբուրգում վերցրած շոգեքարշերից մեկի մեքենավարին դուրս հանեցին շոգեքարշից, լցրին գոլորշիով, բացեցին ուղեւթատորը և շոգեքարշը լի-ընթաց բաց թողին մեր գրահագնացքի վրա: Մարտիկները չշփոթվեցին: Նրանք հրանոթով դիպուկ կրակ բաց արին արագասլաց շոգեքարշի վրա և հենց առաջին 3-4 ձիգերից արկերն ընկան շոգեքարշի վրա: Արկերից մեկը գիպավ կաթսային ու ծակեց այն: Գոլորշին դուրս յեկավ, և շոգեքարշը կանգ առավ:

Ոգտվելով մեր մի քանի շտաբների անգործությունից, վորտեղ կրկին ներսողոսկել էին դավաճանները նախկին սպաների թվից, սպիտակները լայնորեն սկսեցին շրջանցել ու թևանցել մեր նահանջող զորքերին:

Հոկտեմբերի 15-ին արդեն նրանք վերցրին Պլյուսա կայարանը, Սերբերյանկան և Լուգա քաղաքը:

Սպիտակ գվարդիականներն ամենուրեք վայրագորեն դատաստան էյին տեսնում տեղական բնակիչների հետ: Այսպես, որինակ, Սարուգի կայարանում (այժմ Կարմիր Սարուգի) տեղի ուսուցչուհուն ձերբակալեցին միայն այն պատճառով, վոր կասկածում էյին, թե նա կոմունիստուհի չէ: Նրան բռնաբարեցին և կախեցին: Այդ նույն կայարանում ձերբակալեցին 17 տարեկան Նինա Բոգդանովային: Սպիտակ սպան հրամայեց մտրակով նրան 25 հարված հասցնել նրա համազուգայեցիների ներկայությամբ: Նինա Բոգդանովան խիզախորեն հայտարարեց սպիտակ գվարդիականներին. «Յես ձեզ թույլ չեմ տա, ժողովրդի խաբեբաներ ու դահիճներ, վոր դուք ինձ ծաղրի յենթարկեք: Ավելի լավ է՝ կախեք ինձ: Մեկ կոմունիստուհի կպակսի աշխարհից, բայց կոմունիզմի գաղափարները դուք չեք սպանի»:

Նինա Բոգդանովային անմիջապես կախեցին:

Մեր զորամասերի նահանջի ժամանակ շատ հրամանատարներ, կարմիր բանակայիններ ու քաղաշխատողներ բարձր անձնագոհություն արինակներ ցույց տվին, ձգտելով կանգնեցնել թշնամու առաջխաղացումը: Նրանք հաճախ իրենց կյանքն էյին զոհում, վորպեսզի կատարեն իրենց պարտքը:

Կիպենով նահանջելու ժամանակ յերկու գնդակով վիրավորվեց սապյոր ընկ. Ֆյոդորովը: Չնայած վիրավորված լինելուն, յետ չեք ֆնում իր ընկերներից: Նա ընկնում եր, բարձրանում ու կրկին շարունակում իր ճանապարհը: Ճանապարհին տեսնելով վայր ընկած հրացան, նա վերցրեց այն և տարավ իր հետ: Հետագայում նա ասում եր. «Ինչպես կարող եյի յես թողնել հրացանը: Չէ՞ վոր նա յե, վոր պաշտպանում ե մեր իշխանությունը»: Այդ ժամանակ նահանջում եր պարետային խմբի կարմիր բանակային ընկ. Մարկելը: Սպիտակնե-

րից պաշտպանվելիս նա վիրավորվեց վոտքից: Ծանր եր վերքը. ընկ. Մարկելը քայլել չեր կարող. չցանկանալով գերի ընկնել սպիտակների ձեռքը, ինքնասպանություն գործեց:

Կիպենի տակ կովի ժամանակ զոհվեց նաև դիվիզիայի կոմիսար ընկ. Մադինը: Նահանջի դժնդակ ուրերին նա վոչ մի բուպե հանգիստ չեր առնում, անդադար շրջագայում եր զորամասերը, վոգևորում եր կարմիր բանակայիններին, ոգնում եր հրամակալմին, հրահանգում եր քաղաշխատողներին: Արհամարհելով վտանգը, նա Կիպենում մնաց մինչև վերջին բուպեն, սպիտակների ձեռքն ընկավ և գնդակահարվեց նրանց կողմից:

Մշինսկայա կայարանում քաղաշխատող ընկ. Գրուշինը, գերի ընկնելով, հրաժարվեց ցուցմունքներ տալ և հայտարարեց, վոր ինքը կոմունիստ ե, և վոր ժողովրդի շահերն իր համար բարձր են ամեն բանից:

Վ. Ո. Մադին:

բան, բայց վոչ մի բան չիմանալով նրանից, գնդակահարեցին:

Սպիտակ գվարդիականները հասան Կովաշի գետի մոտ, նույնանուն գյուղին կից: Գնդացրային դասակի հրամանատար ընկ. Իլինը, տեսնելով սպիտակներին, սայլապանի ոգնությունով սայլից իջեցրեց գնդացիները, ինքը պառկեց նրա յուտում և կրակ բացեց սպիտակների վրա: Ընկ. Իլինը յերկու ժամ շարունակ կասեցնում եր թշնամու հարձակումը: Սպիտակները սվինահար արին նրան, յերբ նա ծախսեց բոլոր փամփուշտները: Այդ ժամանակ վրա հասան մեր

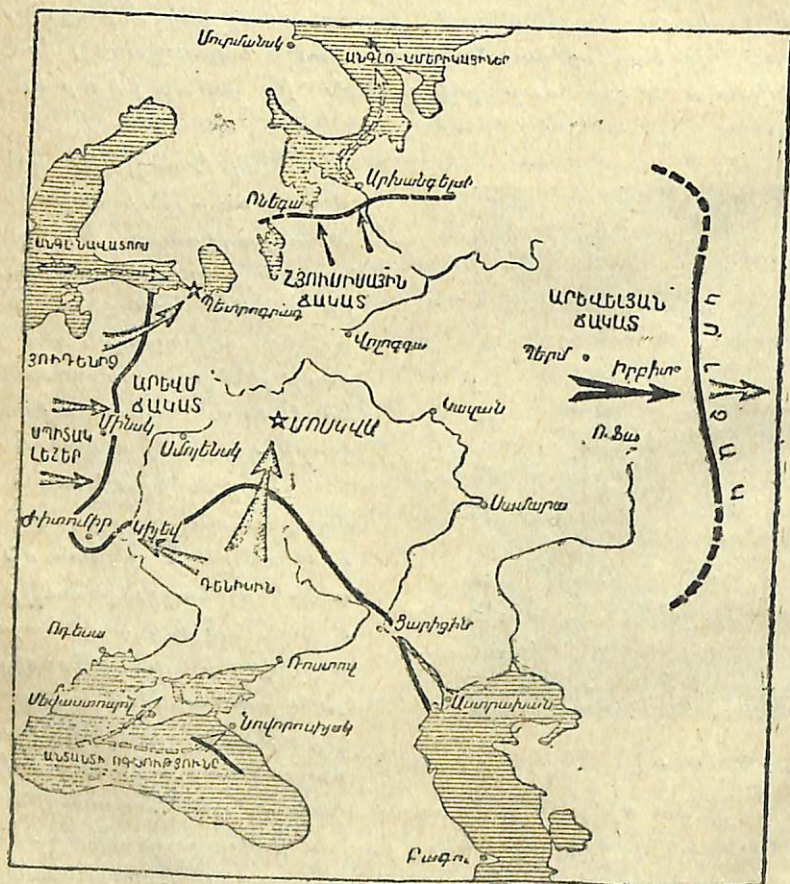
Ընկ. Գրուշինին կախեցին յերկաթուղային հողաթմբի մոտ, հեռազրասյունից: Մահից առաջ նա ասաց իր դահիճներին. «Յես իմ ամբողջ կյանքում յեղել եմ ազնիվ աշխատող և չեմ կարող ստոր լինել: Յես ուրախությունք եմ մեռնում հանուն այն դաղափարի, վորին միշտ ծառայել եմ»:

Բեգունիցիում սպիտակ զգվարդիական շտաբը բերին ճակատում գերի ընկած մի մարտիկ-կնոջ, Հարցաքննություն ժամանակ նա ուղղակի հայտարարեց, վոր ինքը կոմունիստուհի չե և հրաժարվում ե վորևե տեղեկություն տալ: Յերեք ու շարունակ հարցաքննում էյին նը-

գործածասերը: Սպիտակները հարկադրված յեղան նահանջել գետի մյուս ափը:

Կարելի չե բերել այդպիսի անձնագործության բազմաթիվ ուրինակներ:

Իրենց նահանջող զնդերն առանց ղեկավարութան թողած մեր մի շարք շտաբների դավաճանական անգործությունը քիչ չնպաստեց սպիտակ գվարդիականների հաջող հարձակմանը: Նրանց հարձակումն, իհարկե, կասեցնել չեյին կարող առանձին գործածասերի ու ջոկատների զատ-զատ գործողությունները: Դավաճանի հանցագործ ձեռքն ոգնում էր թշնամուն: Հոկտեմբերի 16-ին սպիտակները գրավեցին Կրասնոյե

Սխեմա 11. Անտանտի յերկրորդ արշավը:

Սելոն, իսկ հետեվյալ ուրը նույնը վիճակեց և Գատչինային: Հոկտեմբերի 19-ին սպիտակների 5-րդ զիվիզիան մոտեցավ Լիզովո կա-

յաբանին... Դրանք արդեն Կարմիր Պետրոգրադի մոտակա արվարձաններն էյին:

Պիտերի վրա կախվեց նոր սպառնալիք, վորը պակաս սարսափելի չեր, քան ամառվա սպառնալիքը: Պիտերի վրա այդ հարձակումը հանդիսանում էր թորհրդային հանրապետության վրա Անտանտի նոր արշավի մի բաղկացուցիչ մասը:

Համաշխարհային բուրժուազիան հաշտվել չեր կարող առաջին արշավի անհաջողության հետ. նա կազմակերպեց հակաթորհրդային յերկրորդ արշավը, ձգտելով արյան մեջ խեղդել բանվորների և գյուղացիների թորհուրդների յերկիրը: Նորանոր թնդանոթներ, տանկեր, բեռներով հանդերձանք ու զինասարք և այլն ափ հանվեցին նավահանգիստներում սպիտակ գվարդիականների համար: Եստոնիան հաշտության մասին բանակցություններ եր սկսել թորհրդային հանրապետության հետ, բայց Անտանտի ճնշման տակ ձգձգեց իր պատասխանը խորհրդային առաջարկություններին:

Անտանտի պլանի համաձայն, Մոսկվայի ուղղության վրա գլխավոր հարվածը պետք է հասցներ Դենիկինը: Յուգենիչը պետք է ոժանդակ հարված հասցներ և վերցներ Պետրոգրադը: Այդ արշավի գլխավոր կազմակերպիչներից մեկի, Անգլիայի ռազմական մինիստր Չերչիլի հաշիվներով, Պետրոգրադը պետք է վերցվեր սեպտեմբեր ամսին, իսկ Մոսկվան՝ դեկտեմբերին:

Ճիշտ է, Յուգենիչը թեև ուշ սկսեց իր հարձակումը, բայց նա չեռանգով իր սխալն ուղղեց, կատարելով իր տերերի կամքը:

Կապիտալիստական բոլոր յերկրների ռադիկալյաններն աղմուկ բարձրացրին Յուգենիչի «անորինակ հաղթանակների մասին»։ Թերթերն ու ժուռնալները գետեղում էյին նրա նկարը: Կատաղի սպեկուլյացիա սկսվեց սպիտակ գեներալի արշավի շուրջը... «Ճիննական ծոցի յերկու ափերում գլուխ բարձրացրին հարմար դեպքի սպասող զանազան սպեկուլյանտները,—գրում է Վ. Գոռնը, սպիտակների հյուսիս-արևմտյան կառավարության նախկին անդամը, իր հիշողություններում:—Նրանց տեսնելով, ալեկոծվեցին և քաղցրենինները: Իրենց կյանքում առևտրով չգրաված մարդիկ սկսեցին զանազան ապրանքներ գնել, վորոնք կարող էյին պետք գալ Պետրոգրադում, վերավաճառում էյին այդ ապրանքները յերկրորդ և յերրորդ անձանց: Սպեկուլյացիան բարձրացրեց գները նորմալից մի քանի անգամ: Հեղինդֆորսից ու Ռեկից այդ տեսգը վարակեց և Կոպենհագենի առևտրականներին:

Կառավարությանն ամեն կողմից ձանձրացնում էյին զանազան գործակալները, միջնորդները և ուղղակի «բարյացակամները», վորոնք, իրարից առաջ ընկնելով, առաջարկում էյին զանազան նախա-

գծեր, կոմբինացիաներ կամ ուղղակի առաջարկում եյին մթերքներ։ Ամենից ավելի անպատկառները, ընդդիմադրութուն ստանալով, զարտուղի ճանապարհով գնեցեալ Յուդենիի մոտ եյին հասնում, ձգտելով անմիջապէս նրա հետ պայմանագիր կնքել մատակարարման վերաբերյալ և այլն»։

Մի խոսքով՝ կապիտալիստական պարագիտները, ամբողջ սպիտակ զվարդիական վոհմակը հրճվում եր կանխավայելով Յուդենիի Հյուսիս-արևմտյան բանակի կողմից Պետրոգրադի շտապ գրավումը։

ԼԵՆԻՆԻ ԿՈՉՈՎ

Այդ անարկու որերին՝ Վ. Ի. Լենինը մի կոչով դիմեց Պետրոգրադի բանվորներին և գյուղացիներին.

«Ընկերներ, հասել ե վճռական մոմենտը։ Յարական գեներալները մի անգամ ել ստացան մթերքներ ու ռազմական մատակարարում Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Ամերիկայի կապիտալիստներից, մի անգամ ել կալվածատերերի վորդյակների բանդաների հետ փորձում են վերցնել Կարմիր Պիտերը։ Թշնամին հարձակվեց այն ժամին, յերբ մենք հաշտութեան ջուրջը բանակցութուններ եյինք վարում Նատլանդիայի հետ, նա հարձակվեց մեր կարմիր բանակայինների վրա, վորոնք հավատում եյին այդ բանակցութուններին։ Հարձակման այդ դավաճանական ընույթը մասամբ բացատրում ե թշնամու արագ հաջողութունները։ Վերցված են Կրասնոյե Սելոն, Գատչինան, Վիբիցան։ Դեպի Պիտերը կտրված ե յերկու յերկաթուղագիծ։ Թշնամին ձգտում ե կտրել յերրորդ յերկաթուղագիծը—Նիկոլայեվյան յերկաթուղագիծը, և չորրորդը՝ Վոլոգդյան յերկաթուղագիծը, վորպեսզի Պիտերը սովով վերցնի»։

Ընկերներ, դուք բոլորդ դիտեք և տեսնում եք, թե ինչպիսի վիթխարի սպառնալիք ե կախված Պետրոգրադի վրա։ Մի քանի օրում վճռվում ե Պետրոգրադի բախտը, վճռվում ե Ռուսաստանում Խորհրդային իշխանութեան ամբողջներից մեկի բախտը։

Յես հարկ չեմ համարում հիշեցնել Պետրոգրադի բանվորներին ու կարմիր բանակայիններին՝ նրանց պարտքի մասին։ Համայն աշխարհի բոլոր ժողովուրդի դեմ մղած անորինակ իր դժվարութուններով և անորինակ իր հաղթանակներով խորհրդային յերկամյա պայքարի ամբողջ պատմութունը մեզ ցույց տվեց Պիտերի բանվորների կողմից վոչ միայն պարտքի կատարման որինակ, այլև վեհագույն հերոսութեան, աշխարհում չտեսնված հեղափոխական խանդավառութեան և անձնփրկութեան որինակ։

Ընկերներ, վճռվում ե Պետրոգրադի բախտը։ Թշնամին ձգտում ե մեզ հանկարծակիի բերել։ Նրա ուժերը թույլ են, նույնիսկ աննշան, նա ուժեղ ե իր արագաշարժութեամբ, սպաների հանդգնութեամբ,

մատակարարման և սպառազինման տեխնիկայով։ Մոտ ե ոգնութունը Պիտերին։ Մենք շարժեցինք այդ ոգնութունը։ Մենք շատ ավելի ուժեղ ենք թշնամուց։ Մարտնչեցեք մինչև արյան վերջին կաթիլը, ընկերներ, կռուցեք յուրաքանչյուր թիզ հողին, կայուն յեղեք մինչև վերջ, հաղթանակը հեռու չե։ Հաղթանակը մերը կլինի»¹։

Ծանր փորձութունն առաջ բերեց վոչ թե վնասութուն, այլ վիթխարի խանդավառութուն քաղաք-գիղանտի ամբողջ աշխատավոր ընկնութեան մեջ։ Բոլոր նրանք, ում համար մոտիկ եր ու թանգ Հոկտեմբերյան պրոլետարական հեղափոխութունը, վոտքի յեղան մի մարդու պես, լիտիացած թշնամուց նրան պաշտպանելու համար։ Բոլշևիկների Պիտերյան կազմակերպութունը ճակատ ուղարկեց իր լավագույն զավակներին, վորպես շարքային մարտիկներ, հրամանատարներ ու կոմիսարներ։ Կուսակցութեան բաղժաթիվ անդամներ ճակատ ուղարկվեցին բանվորական մարտական ջոկատների կազմում, վորոնք կազմակերպվեցին քաղաքում և նրա շրջակայքում։ Բացի գրանից, Պետրոգրադում կազմակերպվեց և ճակատ ուղարկվեց յերկու կոմունիստական ջոկատ։

Պետրոգրադից չետ չմնացին Պետրոգրադի նահանգի տեղական կուսակցական կազմակերպութունները, վորոնք հոկտեմբերի 17-ից մինչև 22 ժամանակաշրջանում ճակատին տվին 1169 մարդ։ Այդ թիվն առանձին նշանակութուն ե ստանում, յեթե ուշադրութեան առնենք այն, վոր առ 5 սեպտեմբերի 1919 թ. Պետրոգրադի նահանգի կուսակցական կազմակերպութուններում ընդամենը հաշվվում եր կուսակցութեան 2060 անդամ. ընդվորում անհրաժեշտ ե հաշվի առնել, վոր այնպիսի կուսակցական կազմակերպութունների անդամները, ինչպես Յամբուրգինը, Լուգայինը և մյուսներինը, վորոնց տեքստորիաները գրավված եյին սպիտակ զվարդիականների կողմից, արդեն Կարմիր բանակի շարքերն եյին անցել դեռևս սպիտակների մոտենալու ժամանակ։

Պետրոգրադի քաղաքային ռայոնների պատասխանատու կազմակերպիչների ժողովում, 1919 թվականի հոկտեմբերի 29-ին, տեղերից յեկած բոլոր ղեկուցողները նշում եյին, վոր կոմունիստները գլխովին մեկնել են ճակատն ու քաղաքի ներքին պաշտպանութեան ռայոնական ջոկատները։ Գործարաններում մնացել եյին կուսակցականների փոքր խմբեր, վորոնք բոլորովին պիտանի չեյին զինվորական ծառայութեան համար իրենց առողջական դրութեան պատճառով։

Պետրոգրադը մենակ չմնաց այդ ծանր փորձութունների օրերին։ Հոկտեմբերի 21-ից մինչև նոյեմբերի 8-ը Պետրոգրադի ճակատն

¹ Վ. Ի. Լենին, Յերկեր, հատ. XXIV, էջ 488։

յեկան Ռուսաստանի զանազան վայրերից 794 կոմունիստ: Բացի դը-
րանից, հոկտեմբեր և նոյեմբեր ամիսներին Պետրոգրադ յեկավ Հան-
րապետութեան Բաղաքական վարչութեան միջոցով ուղարկված կու-
սակցութեան 668 անդամ:

Այդ պատասխանատու մոմենտին իրեն, վորպես բոլշևիկյան
կուսակցութեան արժանավոր դավակ, ցույց տվեց նաև կոմյերիտ-
միությունը: Կոմյերիտմիութեան Պետրոգրադի կոմիտեն մեծ խան-
դավառութեամբ անցկացրեց 16 տարեկան և բարձր տարիքի կոմյե-
րիտականների մոբիլիզացիան: Մոբիլիզացիան հենց առաջին 6 ժա-
մուսն ավելի մոտ 500 կոմյերիտական և 150 կոմյերիտուհի:

Կոմյերիտականները, վորպես կանոն, մտնում էին քաղաքում
կազմակերպված ջոկատների կազմի մեջ: Սակայն կային և ինքնու-
րույն կոմյերիտական ջոկատներ. որինակ՝ Նեայի քաղաքային ռայո-
նի կոմյերիտական ջոկատը, վորը գերազանցորեն մարտնչեց սպի-
տակ գվարդիականների դեմ Դետսկոյե Սելոյի մոտ. հեծանվորդները
կոմյերիտական վաշտը, վորը մասնակցեց Կրասնոյե Սելոյի մոտ տե-
ղի ունեցած ճակատամարտին և այլն:

Պիտերի կոմյերիտմիութեան որինակին հետեվեցին Դետսկոյե
Սելոյի, Շլիսսելբուրգի, Զվանկայի, Կրոնշտադտի, Նովոռադոպյի,
Գատչինայի, Սեստրոբեցկի, Պետերգոֆի և մյուս վայրերի կոմյերի-
տական կազմակերպութեանները, վորոնք իրենց ոգնութեանն ուղարկե-
ցին Կարմիր Պիտերին: Այդ կազմակերպութեաններից Պետերգոֆի,
Կրոնշտադտի և Կարլինի կազմակերպութեանները ղեկը թող մը-
տան լիակատար կազմով: Միաժամանակ կոմյերիտական ջոկատներ
յեկան Վյատկայից, Մոսկվայից, Չերեպովեցից և այլ վայրերից:

Լենինի կոչին արձագանքեցին հազարավոր բանվորներ: Մոսկ-
վայի, Վիտեբսկի, Սմոլենսկի, Կոստրոմայի, Պենզայի, Վոլոգդայի,
Վլադիմիրի, Վյատկայի, Յարոսլավլի պրովետարներն իրենց յեղբայ-
րական ոգնութեանն ուղարկեցին Պիտերին:

Յուգենիյի դեմ մարտերում մասնակցած Շլիսսելբուրգի բան-
վորներից մեկը պատմում է. «Յերեկոյան ժամի 9-ին մեր գրծարա-
նում լսվեց շփոխների տագնապի սուլոց, վոր բանվորներին արտա-
կարգ ժողովի յեր հրավիրում: Բոլորն իմացան, վոր Պետրոգրադին
վտանգ է սպառնում: Յես չեմ հիշում այդպիսի մեծ ժողով՝ Շլիսսել-
բուրգի վառոդային գործարանում իմ յեղած ժամանակ: Ժողովում
առաջինը յիլույթ ունեցավ բոլորի սիրելին՝ Բաղխորհրդի նախագահ
ընկ. Չեկալովը: Նրա ճառը մի բոցավառ կոչ էր ղեկը, մարտի դի-
մելու համար: Նա ինքը առաջին կամավորներից մեկը յեղավ: Նրա-
նից հետո, սկսեցին ցուցակագրվել բազմաթիվ բանվորներ, կազմե-
լով մեծ հերթ: Այդ յերեկո ցուցակագրվեց 400 մարդ: Հետեվյալ որը

վաղ առավոտից սկսեցին գալ նոր կամավորներ: Յերեկը, ժամի յեր-
կուսին ցուցակագրութեանը տվեց 550 մարդ, Բոլորն ստացան զենք
ու հանդերձանք, և հոկտեմբերի 17-ին գումարտակը պատրաստ ուղարկ-
վեց ճակատ»:

Պետրոգրադի և Պուլկովի խճուղիներով անվերջ հոսանքով դեպի
ճակատ էին շարժվում բանվորական բազմաքանակ ջոկատները:
Ամբողջ կայազորը, ներառյալ նաև միլիցիան, դաշտ էր դուրս բեր-
ված:

«Ճանապարհը հանկարծ կենդանացավ,—պատմում է Լիզովոյի
մոտ Ուլյանովյան մանկական դպրոցի ուսուցչուհի ընկ. Մ. Վ. Մի-
խայլովան,—ձոռում էին խճաքների վրայով անցնող գումակները,
գնում էին մարտկոցները, քայլում էին զորքերը... Շատ բանվոր-
ներ գնացին: Նրանք զանազան տարազներ էին հագած: Զանազան
ձևով էին կրում և հրացանները: Անցան և նավաստիները—սրանք
բոլորը սև տուժուկաներով: Յեղանակն անձրևային էր: Վաղուց
չվերանորոգված, քանդված խճուղին ծածկված էր ցեխով: Սակայն
ջոկատներն անցնում էին կուռ շարքերով: Զոկատներից մեկը գի-
շերելու համար կանգ առավ մեր դպրոցում: Մենք մեր մանուկներին
հետ ոգնեցինք բանվորներին՝ գիշերելու հարմարվել, մարագից ծղոտ
բերինք, թեյ պատրաստեցինք: Յերեկոյան բանվորներից մեկը կա-
ճատե գրույց ունեցավ մանուկների հետ, խոսեց առաջիկա մարտերի
նշանակութեան մասին և այն մասին, թե վորքան կարևոր է պաշտ-
պանել Պետրոգրադը սպիտակներից: Այդ գրույցը լսում էին վոչ
միայն մանուկները, այլև մենք, տարիքավորներս, և բանվորներից
շատերը:

Առավոտյան ջոկատը շարժվեց և ճանապարհ ընկավ: Իսկ զոր-
քերի ու գումակների շարժումը խճուղով շարունակվեց և դրանից
հետո»:

7-րդ բանակի համալրումը կոմունիստների, կոմյերիտական-
ների, բանվորների թաղմ ուժերով, կուսակցական կազմակերպու-
թյունների ամրացումը և զորամասերի կոմպլեկտավորումը քաղաքա-
տիրներով—անմիջապես իրենց ազդեցութեանն ունեցան զորամասե-
րի ընդհանուր զրույթյան վրա. բարձրացավ մարտիկների արամա-
դրութեանը, ամրապնդվեց վստահութեանը թշնամու դեմ հաղթանակ
տանելու նկատմամբ: Կոմունիստների ու քաղաքատիրների հոսանքն
անչափորեն բարձրացրեց քաղաքական դատարարական աշխա-
տանքը:

Միաժամանակ պայքար էր մղվում դասալիքների, մորթեպաշտ-
ների և յերկչոտների դեմ:

Կարմիր բանակային լայն մասսաների շարքերում քաղաքական

ազիտացիայի կարևորագույն զենքն եր հանդիսանում «Բոյեվայա պրավդա» թերթը, վոր հրատարակում եր 7-րդ բանակի քաղ-բաժինը:

Քաղաքական ամբողջ աշխատանքը ծավալված եր մեկ կենտրոնական լոգոնդի շուրջը, այն է՝ Պետրոգրադը, վորպես պրոլետարական հեղափոխության հենարանի, պաշտպանության լոգոնդի շուրջը:

ԳՈՐԾՈՒՄ ԵՆ ՍՏԱԼԻՆՅԱՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ

Ընկեր Ստալինն այդ ժամանակ գտնվում եր Հարավային ճակատում և բոլշևիկների կուսակցության կենտրոնական կոմիտեյի հանձնարարությամբ կազմակերպում եր Դենիկինի ջախջախումը: Սակայն ճակատի ու թիկունքի ամրացման ստալինյան մեթոդները ինչպես և Պետրոգրադի պաշտպանության ստալինյան պլանը, սպիտակ գվարդիականներին ամառը յետ մղելու ժամանակ կուտակված փորձը լայնորեն ոգտագործեց Պիտերի պրոլետարիատը՝ Յուգենիչի աշնանային արշավին կործանիչ հարված հասցնելու համար:

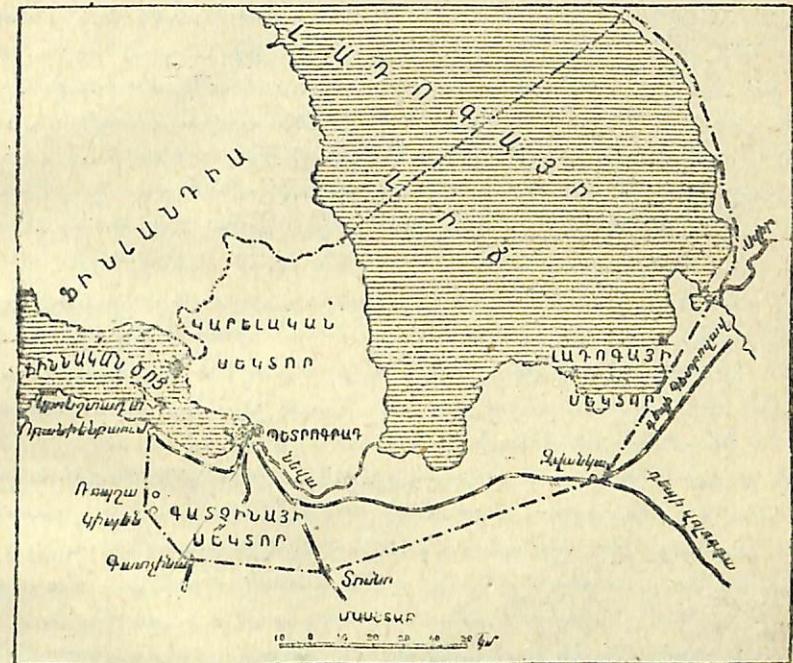
Ինչպես ամառը, վճռական միջոցներ ձեռք առնվեցին թիկունքն ամրացնելու և լրտեսական հակահեղափոխական կազմակերպություններից մաքրելու: Զորամասերում ծավալվեց լայն բացատրական աշխատանքը, վորի հետևանքով զգալապես բարձրացավ կարմիր բանակայինների զգոնությունը թե՛ ճակատում և թե՛ թիկունքում: Ահա այդ զգոնության օրինակներն էին:

Պետրոգրադ յեկավ համալրման մի վաշտ: Այդ վաշտի մարտիկներից մեկը փողոցով անցնելիս տեսավ, թե ինչպես առջևից զընացող կնոջից մի ծրար ընկավ: Մարտիկը վերցրեց ծրարը: Այդ ժամանակ յետ դարձավ կինը և, նկատելով, վոր ծրարը կարմիր բանակայինն է վերցրել, փորձեց թագնվել: Մարտիկի մեջ այդ կասկած հարուցեց: Նա հետեց անհայտ կնոջը ու կանգնեցրեց նրան: Ծրարն ու կինն իսկույն ուղարկվեցին Պետրոգրադի Արտակարգ հանձնաժողովը: Պարզվեց, վոր այդ կինը լրտես է, իսկ ծրարում գաղտնի տեղեկություններ էյին, վորոնք Յուգենիչին պետք է հանձնվեին:

Այդ լրտեսուհու ձերբակալությունը հնարավորություն տվեց Պետրոգրադի Արտակարգ հանձնաժողովին քաղաքում և ճակատամերձ շրջանում հալտաբերելու լրտեսական գիծերսին հակահեղափոխական մի խոշոր գավազրություն ուղղված խորհրդային իշխանության դեմ:

Պարզվեց, վոր այդ ստոր գավազրության կազմակերպիչներն են յեղել ռտարերկրյա, առաջին հերթին անգլիական և ֆրանսիական, կապիտալի ագենտները, կադետական կուսակցության ներկայացուցիչները և նախկին այն դավաճան սպաների հետ, վորոնք գտնվում

էյին Կարմիր Բանակի շարքերում: Սպասելով, վոր Յուգենիչը Պետրոգրադ է մտնելու, դավադիրները նույնիսկ ձեռնամուխ էյին յեղել կազմակերպելու իրենց «ժամանակավոր կառավարությունը», վորի կազմի մեջ պետք է մտնեյին նախկին պետական խորհրդական Բիկովը, ինժեներ Ալբրեխտը, ցարի ժամանակվա ֆինանսների մինիստրի ոգնական Վերբերը, նախկին ծովակալ Ռադլովովը, կադետ Կարտաշովը

Սխեմա 12. Պետրոգրադի ամրացված ուսյունը:

և մյուսները: Դավադրության թելերը հասնում էյին նաև 7-րդ բանակի շտաբը: Դավաճան Տրոյկու թեարկյալ շտաբի պետ Լյուդենկովիստը, գվարդիական այդ նախկին սպան, պարզվեց, վոր յեղել է այդ դավադրության ակտիվ մասնակիցը: Նա յեր կազմել ու Յուգենիչին ուղարկել Պետրոգրադի վրա հարձակվելու պլանը: Դավադրության մեջ էյին ընդգրկված նաև մի շարք զինվորական մասնագետներ, վորոնք գտնվում էյին Կարմիր Բանակի ծառայության մեջ:

Դեներալ Վլադիմիրսկու կողմից գլխավորված, Յուգենիչի հակահետախուզության պլանների լիովին համապատասխան, դավադիրները զինված ապստամբություն էյին նախապատրաստում Պետրոգրադի պաշտպանության կրիտիկական մոմենտին, յերը կօրվները կծավալվեյին նրա ծայրամասերի համար:

Դիվերսանտներն ու լրտեսներն խարդախ պլանը ձախողվեց։ Ինչպես ամառը, Պետրոգրադում լիովին ծավալվեց քաղաքի պաշտպանության նախապատրաստությունն այն դեպքի համար, յեթե սպիտակ գվարդիականներին հաջողվի ներխուժել այնտեղ։ Պետրոգրադի ամրացրած ռալոնի ռազմական խորհուրդը, բոլշևիկներին հուսակցություն քաղաքային կոմիտեյի և քաղխորհրդի հետ միասին, հոկտեմբերի 17-ին հետևյալ վորոշումն ընդունեցին.

«Պետրոգրադի կազմակերպությունն անմիջապես ձեռնամուխ է լինում ներքին պաշտպանության կազմակերպմանը։ Ներքին պաշտպանությունը գլխավորում է ներքին պաշտպանության պետը։

Ռալոններում նշանակվում են ներքին պաշտպանության ռալոնական պետեր։ Ռալոնները բաժանվում են սեկտորների...

Պետրոգրադի բանվորներից ու բանվորուհիներից կազմակերպվում են դրուժինաներ, խմբեր, ջոկատներ, վորոնց նպատակն է կենտրոնացված զեկավարությունը հրով ու սրով հանդիպել սպիտակ գվարդիականներին Պետրոգրադի փողոցներում ու հրապարակներում։

Այգլիսի դրուժինաները գինվում են հրացաններով, նազաններով, ձեռքի նռնակներով, գնդացիներով և զսավորվում են պաշտպանության հանգուցային կետերում ինժեներական պաշտպանության կազմակերպության համեմատ։

Յեթե նույնիսկ սպիտակ գվարդիականներին հաջողվի ներխուժել քաղաքը, ապա նրանք կգտնվեն իրենց համար ոտար պարագայում և հարկադրված կլինեն առանձին խմբերի բաժանվելու, և նրանց գրությունը կորստաբեր կլինի ներքին պաշտպանության մարտական կազմակերպման շնորհիվ։ Հաջող պաշտպանության պայմանն է հանդիսանում յերկաթե կարգապահությունը և անողորմ դատաստանն այն բոլոր մարդկանց նկատմամբ, վորոնք ուղղակի կամ անուղղակի հարվածում են ներքին պաշտպանության շահերին։ Բոլոր հիմնարկությունների, կազմակերպությունների և առանձին աշխատողների պարտականությունն է պայքարել զսավելներին, մորթեպաշաներին, խուճապային լուրեր տարածողներին դեմ»։

Բացի դրանից, 1919 թ. հոկտեմբերին Պետրոգրադի ամրացրած ռալոնի (սխեմա 12) սահմանները մնում էին նույնը, ինչպես ամառը, այդ ռալոնն ստեղծելու ժամանակ, յերբ ընկեր Ստալինը գտնվում էր Պետրոգրադի ճակատում։

Պետրոգրադի ամրացրած ռալոնի նախագծման և նրա սեկտորների բաժանելու աշխատանքում իրենց ուղղակի արտացոլումը գտան ընկեր Ստալինի ցուցումները։ Պետրոգրադի ամրացրած ռալոնի տերիտորիան բաժանվում էր յերեք սեկտորի. 1-ին՝ Կարելյան, վորը Պետրոգրադը ապահովում էր հյուսիսից, 2-րդ՝ Գատչինայի, վորն իր

մեջ էր ընդգրկում Յամբուրգի և Պսկովի կողմից դեպի այդ սեկտորը բերող ճանապարհները և 3-րդ՝ Լադոգայի, վոր քաղաքը պաշտպանում էր Լադոգա լճի և միջլճային տարածության կողմից, Կրոնշտադտ բերդը և Կրասնայա Գորկայի ամրացրած ռալոնը կալմում էին չորրորդ սեկտորը. բայց սրանք չէին մտնում Պետրոգրադի ամրացրած ռալոնի կազմի մեջ և անմիջապես յենթարկվում էին 7-րդ բանակի շեղ, Ուգոմ. խորհրդին։ Յուրաքանչյուրն այդ սեկտորներից, այգլիսով, իր մեջ էր ընդգրկում քաղաքի մոտիկ հենց այն մատուցները, վոր մատնանշել էր ամառը ընկեր Ստալինը։

Այս անգամ թշնամին ընդհուպ մոտեցել էր քաղաքին, և մարտական գործողությունները փոխադրվել էին Պետրոգրադի ամրացրած ռալոնի տերիտորիայի վրա (նրա 2-րդ սեկտորի վրա)։ Քաղաքի պաշտպանության կրիտիկական որերին դեպքերը ցույց տվին նրա մատուցներում զեկավարության կազմակերպական սխտեմի և նախապատրաստական բոլոր միջոցառումների լիակատար նպատակահարմարությունը։

ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՊԱՏՐԱՍՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՄԲ

Ինչպես և ամառը, քաղաքի ամրող ընակչությունն ակտիվորեն մասնակցում էր ճարտարագիտական ամրաշինական կառուցվածքներ պատրաստելուն։ Աշխատանքները զեկավարում էին պաշտպանություն շտաբները։ Այստեղ էին գալիս բազմաքանակ կամավորները՝ ճակատ ուղարկելու համար։ Այստեղ էին կազմակերպվում բանվորական ջոկատները, այստեղից էին տրվում քաղաքի ամրացման վերաբերյալ ցուցումները։ Պաշտպանության ռալոնական շտաբները գործարաններում ու ֆարրիկաներում զեկավարում էին բանվորական ջոկատների կազմակերպումը. նրանք քաղաքում ծավալեցին սանիտարական հիմնարկությունների, շտապ ոգնություն կայանները, թուղցիկ բուժոգնություն կետերը և հիվանդանոցները, նրանք բաց արին սննդակետեր, պաշտպանության ռալոնական շտաբների միջոցով կրկին անցկացվեց բանվորների մորելիդացիա բոլոր վայրերում 18-ից մինչև 40 տարեկան հասակը։

Տրամվայի բանվորները հանձն առան ժամանակին պարեն և զենք մատակարարել գորամասերի համար. բժշկական աշխատողները սանիտարական ջոկատներ կազմակերպեցին և շտապ կարգով սովորեցրին, թե ինչպես պետք է խնամել վիրավորներին. կարի արդյունաբերության միությունն ուղղակի փոքրի վրա կազմակերպեց շինելների ու տաք հագուստի արտագրությունը՝ կարմիր Բանակը գրանցով ապահովելու համար. սննդագործների մեջ յեռում էր հաց թխելու աշխատանքը. մետաղագործների միությունը հանձն առավ

կարգավորել արեւելի արտադրութիւնը. Պետրոգրադի համար այդ կրիտիկական որերին Պուտիլովի, Իժմորայի, Ուստիւսովի և մյուս գործարանները հսկայական աշխատանք կատարեցին:

Աշխատանքի պալատը, վորտեղ տեղավորված եր պրոֆեսիոնալ միութիւնների մարզային խորհուրդը, այդ որերին ապրում եր տենդային կյանքով:

Պետրոգրադի ֆաբրիկա-գործարանային ռայոններում չտեսնված աշխուժութիւն եր տիրում: Բոլոր բանվորները, բանվորուհիները և նույնիսկ պատանիները, առանց ձեռքերը ծակելու, աշխատում էին քաղաքն ամրացնելու վրա: Յերեկը գործարաններում ու ֆաբրիկաներում լարված աշխատանքը, քաղաքն ամրացնելու հողային աշխատանքը յերեկոները և նույնիսկ գիշերները, գործարաններում և պաշտպանութեան ռայոնական շտաբներին կից կազմակերպված բանվորական ջոկատների ռազմական ուսուցումը,—ահա ինչով եր անցնում էր մեր Պիտերի յուրաքանչյուր պրոլետարի որը, վորը պատրաստվում եր պայքարի, վոչ թե կյանքի, այլ մահվան պայքարի համար:

«Այդ որերին Պուտիլովյան գործարանում (այժմ Կիրովյան գործարան), վոր մոտ եր ճակատին,—պատմում ե այդ գործարանի բանվորներից մեկը,—կազմակերպվեց յեռակ: Կուսակցութեան ռայոնական կոմիտեյում տեղի ունեցավ արտակարգ նիստ, վորտեղ վորոշվեց ստեղծել պաշտպանութեան ռայոնական շտաբ, վոր պետք ե յենթարկվել ամրացված ռայոնի պետին:

Շուտով մենք տեսանք փախստականներին. գյուղացիները գալիս էին իրենց սայլերով, վորոնց կապված գնում էին կովերը. սայլերը բարձած էին հացի պարկերով: Մենք վորոշեցինք կանգնեցնել յեկող մարդկանց Պուտիլովյան գործարանի և Նարվայի ուղեկալի մոտ և թույլ չտալ նրանց քաղաք մտնել: Մենք կազմակերպեցինք յերեք խափանման ջոկատ: Յեկավ սապյորական մի վաշտ և ձեռնամուխ յեղավ ականելու Ստաշկաների փողոցի և Պետերգոֆի խճուղու կամուրջները: Միաժամանակ Պուտիլովյան գործարանից մենք ջոկատներ կազմակերպեցինք և ուղարկեցինք խրամատներ փորելու համար... Առավոտյան դեմ Սչաստլիվայա փողոցում արդեն պատրաստ էին խրամատները և, բացի դրանից, պատրաստված եր 4 զնդացրային բռն: Լուսաղեմին սկսեցին խրամատներ փորել ավելի հեռու: Կրասնոսելսկայա փողոցին մոտիկ: Այստեղ հարկավոր եր խրամատներ փորել և կառուցել լարափակոցներ: Վոմանք խրամատներ էին փորում, վոմանք ձողեր էին բերում, վոմանք հող էին փորում նրանց համար. մի որից հետո այստեղ ևս պատրաստ էին խրամատները...»:

Այստեղ պուտիլովյաններին միացան և մյուս ֆաբրիկաների ու գործարանների բանվորները:

«Պետրոգրադի գործարաններից մեկում (նախկին Ռեչկինի գործարան),—հիշում ե մասնակիցներից մեկը,—այն մասում, վորն ավելի մոտ եր Պուտիլովյան յերկաթգծին, հատուկ բաց վագոններ պատրաստեցին, վորոնց վրա պետք ե հաստեյին թեթև հրանոթներ: Վիթխարի աշխատանք կատարվեց զանազան պաշտպանողական ամրութիւններ կառուցելու համար: Կանայք հող էին կրում: Պատանիներն ոգնում էին նրանց ցցեր դնելու և ալլն: Վերջին հաշվով մենք ունեցանք լիակատար պատրաստ ամրաշինական կառուցվածքներ ընդհուպ մինչև լարափակոցները»:

«Պաշտպանութեան մեր շտաբը, կուսակցութեան ռայոնական կոմիտեյի հետ միասին, աշխատում եր անընդհատ: Բոլոր պուտիլովյաններին մոբիլիզացիայի յենթարկեցինք խրամատներ փորելու համար,—պատմում ե մյուս մասնակիցը, վոր այդ որերին գտնվում եր Նարվայի ռայոնի պաշտպանութեան շտաբի կազմում:—Գործարանում աշխատանքն ավարտելուց հետո ճաշում էինք ճաշարանում: Ճաշից հետո կազմակերպված կերպով գնում էինք խրամատներ փորելու: Խրամատները փորելուց հետո, մենք չէինք ցրվում, այլ մնում էինք մարտական պատրաստականութեամբ գորանոցային դրութեան մեջ: Այսպիսով՝ ամբողջ որվա ընթացքում պուտիլովյանները աշխատանքի ժամերին դենք էին պատրաստում պաշտպանութեան համար, իսկ աշխատանքից հետո խրամատներ էին փորում»:

«Թնդանոթները չէին բավականացնում,—հիշում ե «Սկորոխոդ» գործարանի բանվորներից մեկը:—Այն ժամանակ մենք պատրաստեցինք շարժական թնդանոթ: Դրա համար մենք հարթակը հարմարեցրինք և նրա վրա ամրացրինք 3-գլուխանոց զենիթային թնդանոթ: Գործարանի փոքրիկ շոգեքարշի միջոցով թնդանոթը շարժվում եր սրամվաչի դժով և կարելի յեր տեղափոխել հարկ յեղած տեղը»:

Այն ժամանակ Կիրովյան գործարանի մոտ այնպիսի բարձր շենքեր չկային, ինչպես այժմ: Այն ինչ «հարկավոր եր գտնել ռազմական դիտակետ,—պատմում ե պուտիլովյաններից մեկը:—Դրա համար մենք ընտրեցինք պուտիլովյան յեկեղեցու հենց այն գանգակատունը, վորտեղից Նիկոլայ Ուի ոպրիչնիկները փետրվարյան հեղափոխութեան ժամանակ կրակում էին պուտիլովյան բանվորների վրա: Այդ յեկեղեցին մեզ համար ծառայեց վորպես դիտակետ թե ոգային պաշտպանութեան և թե թշնամու ցամաքային զորքերի հայտնեղվելը դիտելու համար: Հենց այդ զանգակատնից ել մենք ընտրեցինք առանձին կետեր, վորտեղ կարելի յեր դասավորել խրամատները և փորել զնդացրային բներ: Հենց այդտեղ մենք հեռախոս դրինք

խրամատներն ու մեր ռալոնի պաշտպանութեան շտաբի հետ կապ պահպանելու համար»:

Նույն լարվածութեամբ ելին պատրաստվում պաշտպանելու իրենց հարազատ քաղաքը նաև մյուս գործարանների բանվորները: Ճակատն ու թիկունքը դարձել էին մի անբաժանելի, անհաղթելի ամրոցված թյուն: Ընդամենը մի քանի որվա մեջ, տառաքիլներն բոլորի աչքի առաջ, քաղաքը բոլորովին կերպարանափոխվեց:

Փայտերի դարսակներից ու առձեռն նյութից խրամատներ ու բարիկադներ կառուցվեցին փողոցներում, հրապարակներում, առափնյա տեղերում: Պաշտպանութեան համար հարմարացրած շենքերի պատուհաններում ու խրամատներում հրակնատներ կառուցվեցին հողով լցրած պարկերից: Փողոցների խաչմերուկներում ու հրապարակներում բարձրացան ահավոր զրահավորված աշտարակներ զնդացիների ու դաշտային թնդանոթների համար: Այդ բոլոր աշխատանքների արդյունքն այն յեղավ, վոր քաղաքը վերածվեց մի ուժեղ ամրացված դոնայի: Յեթե թշնամուն հաջողվեք քաղաք ներխուժել, ապա նա, բաժանված լինելով քաղաքային թաղամասերով մեկմեկուց առանձնացված ջոկատների, կընկներ հրացան-գնդացրային և հրետանական խաչաձև կրակի տակ և մատնված կլինեք պարտութեան:

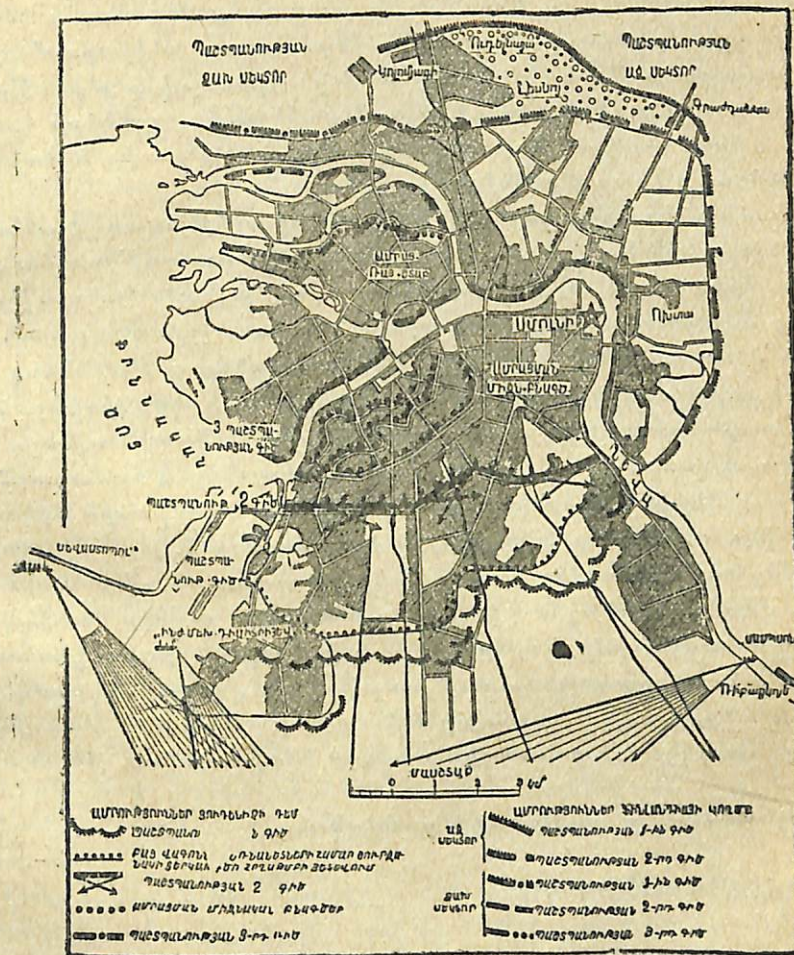
Պաշտպանութեան առաջին գիծը կազմակերպված էր քաղաքի այն ժամանակվա հարավային ծալրամասի յերկայնքով և անցնում էր հիմնականում շուրջանակի յերկաթուղազմի յերկայնքով: Այստեղ խրամատներ էին փորված, վորոնք ուժեղացված էին փշալարից պատրաստած փակոցներով: Թևերից այդ պաշտպանողական գիծն իրենց կրակով պաշտպանում էին «Սևաստոպոլ» գծանավը, վոր խաբիս էր գցել ծովային ջրանցքի սկզբին, և «Սամսոն» ափանակիրը, վոր յեկել էր Նևայի հոսանքն ի վեր գտնվող Ռիբացկի գյուղի մոտ:

Պաշտպանութեան յերկրորդ գիծն անցնում էր Ուլովոնի ջրանցքի յերկայնքով: Ջրանցքի և նրան կից փողոցների յերկայնքով պատրաստված էր գնդացրերի տողահար և խաչաձև կրակ: Ուլովոնի ջրանցքի և Նևայի միջև յեղած տարածութեան վրա պատրաստված էին մի շարք միջնական պաշտպանողական բնագծեր: Բազմաթիվ շենքեր հարմարեցված էին շուրջանակի պաշտպանութեան համար: Պաշտպանութեան յերրորդ գիծը կազմակերպված էր Նևայի աջ ափում (հյուսիսային): Ջրային այդ ընդարձակ արդիլքը (կամուրջները նախապատրաստված էին վոչնչացման) և հրանոթների ու գընդացիների խաչաձև կրակը այդ բնագիծը դարձրել էին ամենալուրջ արդիլքը թշնամու համար:

Ընդամենը քաղաքի հրապարակներում ու ամենազլխավոր փողոցներում, առավելապես նրա հարավային և հարավ-արևմտյան մասերում, դրված էր մոտ 60 հրանոթ:

Քաղաքային տերրիտորիա կանգնած էին որպես սավառակներ:

Հատարված էին աշխատանքներ քաղաքի հյուսիսային ծայրա-

Սխեմա 13. Պետրոգրադի ներքին պաշտպանությունը:

մասը և նրան կից թաղամասերն ու ջրային բնագծերն ամրացնելու ուղղությամբ, այն դեպքի համար, յեթե Ֆինլանդիայի կողմից զինված հարձակում լինեք: Քաղաքի ամբողջ հյուսիսային ծայրամասը

բաժանված եր յերկու սեկտորի վրա—աջ և ձախ: Նրանց միջև վոր-
պես սահման եր ծառայում Թինլանդական յերկաթուղու գիծը: Աջ
(արևելյան) սեկտորում նշված եր ամրացնել պաշտպանության յեր-
կու գիծ. 1-նը՝ Լեսնայա ծայրամասի յերկայնքով դեպի Պոլիտեխ-
նիկական ինստիտուտը, Պոլիտեխնայա սարը Ոգերկովի մոտ և 2-րդը՝
շուրջանակի յերկաթուղագիծը: Ձախ (արևմտյան) սեկտորում նշված
էյին պաշտպանության յերեք գիծ. 1-ը—Պրիմորյայի յերկաթուղու
գիծը, 2-րդը—Յելագինի, Կամեննի և Ապտեկարսկի կղզիների հյուսի-
սային ափը և 3-րդը—Պետրովսկ կղզու հյուսիսային ափը և Կարպով-
կա գետի ձախ (հարավային) ափը:

Ժամ առ ժամ Պետրոգրադը դառնում եր ավելի ու ավելի անառիկ:
Ինչպես տեսնում ենք, Պետրոգրադի պաշտպանության հիմքում
գրված էյին նույն միջոցառումները, վոր այնպես հաջողությամբ
այստեղ գործադրեց ընկեր Ստալինը: Ինչպես և այն ժամանակ, մի-
ջոցներ ձեռք առնվեցին կուսակցական կազմակերպությունները նա-
հանջած գործառնություն ամրացնելու, ղեկավար կազմը փոխելու, բո-
լոր տեսակի մատակարարումը բարելավելու, ճակատին ոգնելու հա-
մար թարմ զորամասեր, բանվորական ջոկատներ և համալրում ու-
ղարկելու: Ինչպես և այն ժամանակ, ճակատի հետ միասին թիկունքն
ամրացվեց և մաքրվեց խորհրդային իշխանությանը թշնամի տարրե-
րից: Վերջապես, մտցվեց քաղաքի ներքին պաշտպանության սխեմա,
վորին մասնակցում էյին ինչպես ցամաքային ուժերը, նույնպես և
Բալթյան նավատորմի նավերը: Պիտերի պրոլետարիատը լիակատար
մարտական պատրաստականությամբ եր դիմավորում թշնամու նոր
հարձակմանը, լիովին ոգտագործելով ընկեր Ստալինի ղեկավարու-
թյամբ Յուգենիչի ամառային արշավի ջախջախման հերոսական
փորձը:

Դրանումն եր հաղթանակի գրավականը:

ՎՃՌԱԿԱՆ ՄԱՐՏԵՐ

Հոկտեմբերի 17-ին գեներալ Յուգենիչը հրաման տվեց գեներալ
Վետրենկովի ղեկիղիային գրավել Տոսնոն և այդպիսով դադարեցնել
Նիկոլայեվյան յերկաթուղով կարմիր ոգնական ուժերի տեղափոխումը
դեպի Պետրոգրադ, իսկ հետեվյալ ուրը, հոկտեմբերի 18-ին, նա հրա-
մայեց Հյուսիս-արևմտյան բանակի 1-ին կորպուսին տիրել Պուլկո-
վյան բարձրունքներին և ներխուժել Պետրոգրադ:

Հասան Պիտերի համար մղվող պայքարի վճռական օրերը:

7-րդ բանակի զորամասերը, ամրացված ու հայթայթված բոլոր
անհրաժեշտ միջոցներով, նույնպես ավարտում եր իր վերախմբա-

վորումը հակահարձակման անցնելու համար ներխուժած թշնամու
դեմ: Հարկավոր եր, ինչպես նաև ուղղում ե լինի, ևս քիչ ժամանակ շա-
հել սպիտակների հիմնական խմբավորման ճակատներում բավարար
ուժեր կենտրոնացնելու համար: Սակայն դեպքերը չէյին սպասում:

Յուգենիչը գլխավոր հարվածն ուղղեց Պուլկովոյի վրա: 2-րդ
հրաձգային ղեկիղիայի զորամասերը, մարտ մղելով յետ քաղվեցին և
հոկտեմբերի 20-ին մոտեցան Պուլկովոյին: Մալ. և Բոլ. Պիկլո—Վենո-
րյազի—Տոյպոլա—Նովայա Սուզի—Ռեդկ. Կուզմինո և Ալեսանդրով-
կա գծի վրա համառ մարտեր ծավալվեցին վրա թափված թշնամու
դեմ (սխեմա 14):

Անվերջ տեղացող անձրևների տակ, թրջված շինեղներով, հողի
ու ցեխի մեջ կորած՝ մաքտնչում էյին Յամբուրգից նահանջած գնդե-
րը և նրանց ոգնություն հասած բանվորական ջոկատներն ու կուրսան-
տական գումարտակները:

Մեր մարտկոցները, սարի տակ կրակային դիրք գրավելով, մի
քանի օր շարունակ մրկկային կրակ էյին թափում սպիտակ գվար-
դիականների վրա: Սպիտակ գվարդիականները շատ անգամ կրկնեցին
գրոհները գետնին պռկած մեր շղթաների վրա, սակայն ամեն ան-
գամ յետ էյին մղվում: Հրետանու կրակից հրդեհներ էյին առաջա-
նում: Համարյա ամբողջությամբ այրվեցին Վենեյրյազի գյուղն ու
առանձին տներ Ռեխկոլա, Տույպոլա գյուղերում և Ալեքսանդրովկա
կայարանում:

7-րդ բանակի որամասերին հոկտեմբերի 20-ին ժամի 23-ին
հրաման տրվեց հարձակման անցնելու: Հրամանում ազդարարվում եր.

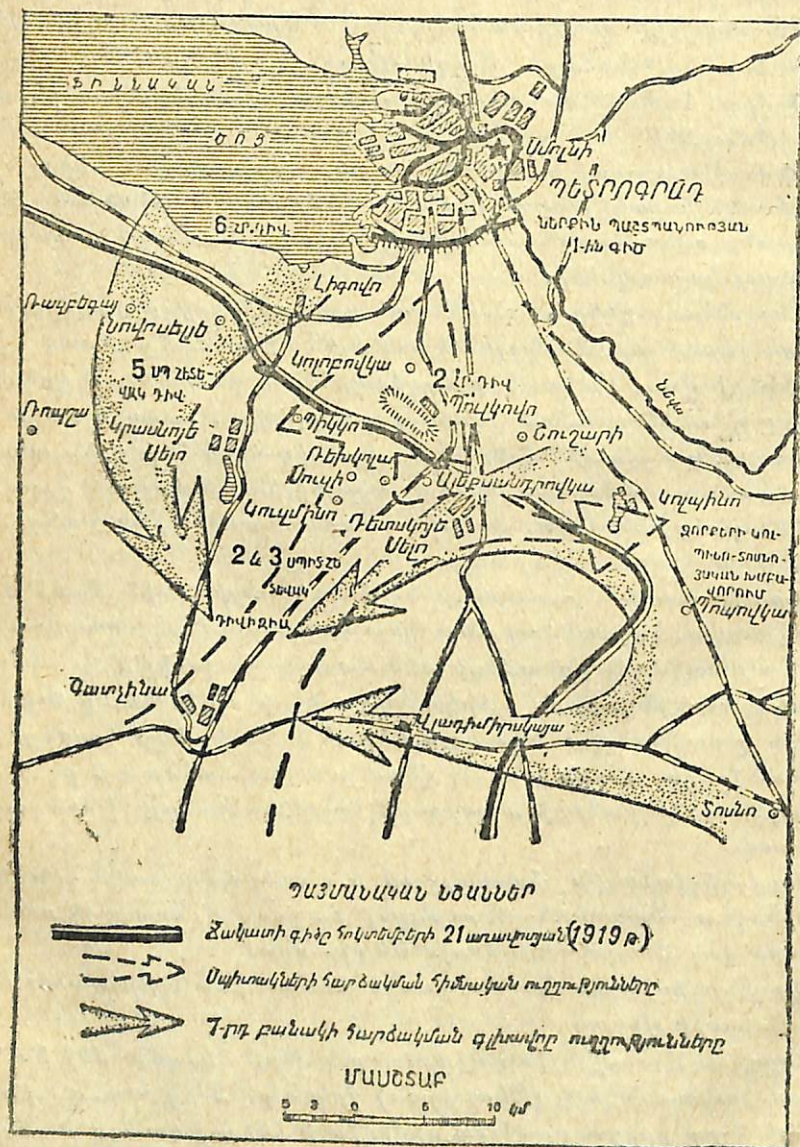
«Հակառակորդն իր ուժերի մեծ մասը խմբավորել և Վարշավյան
և Մոսկովյան-Վինգավյան յերկաթուղագծերի միջև, նեղեց 2-րդ գե-
վիղիայի զորամասերին Դեոսկոյե Սելոյի և Պավլովսկի կողմից: Վա-
ղը, հոկտեմբերի 21-ին անցնել վճռական հարձակման 6-րդ և 2-րդ
հրաձգային ղեկիղիաների և զորքերի Կոլպինո-Տոսնոյի խմբավորման
ճակատում:

6-րդ ղեկիղիային հրամայվում և գրոհել հակառակորդին Կոնս-
տանտինովկա—Նովոսելյե—Ռադեկայ ճակատում, նպատակ ունենա-
լով դուրս գալ Ռոպչա—Կրասնոյե Սելոյի վրա:

2-րդ ղեկիղիային հրամայվում և համառորեն պաշտպանել Տույ-
պոլա—Շուշարի դիրքը:

Կոլպինո-Տոսնոյի խմբավորմանը, վորի կազմի մեջ են նա-
հակվում կուրսանտների (Պիտերյան) ջոկատը, 2-րդ հրաձգային գե-
վիղիայի 2-րդ բրիգադը, 21-րդ ղեկիղիայի հեծյալ գունդը և Տոսնո-
յի ջոկատը, հրամայվում և հակառակորդին գրոհել Դեոսկոյե Սելո—

—Վանդամիզա—Վլադիմիրսկայա կիսալայարանի ճակատում, նպատակ ունենալով դուրս գալ Կրասնոյե Սելո—Գատչինա գծի վրա։ Պետրոգրադի ներքին պաշտպանության պետ լիովին պատրաստակա՞նության և բերում քաղաքի պաշտպանությանը հովանավորելը 21-ին ժամի 1-ին։

Սխեմա 14. 7-րդ բանակի զորամասերի հարձակման անցնելու պլանը, 1919 թ. հոկտեմբերի 21-ին։

Ծովային ուժերի պետը պատրաստում է Բալթյան նավատորմը, նավատորմի կրակով 6-րդ դիվիզիային աջակցելու համար։ Պետրոգրադի ողային պաշտպանության պետը ողային հետախուզություն և ուղարկում զեպի Դետսկոյե Սելո, Կրասնոյե Սելո, ռմբակոծություն կատարելով Կրասնոյե—Դետսկոյե գյուղերի ու յոնում։

Հայտարարել զորքերին, վոր Կարմիր Պիտերն սպասում է վաղվա որվա մարտի յեղին՝ հաջողության լիակատար վստահությամբ։ Կարմիր հրամանատարության ռաբրատիվ մտադրությունը դիտողաբար ցույց է տրված 14-րդ սիսեմայում։ 7-րդ բանակի զորամասերը թեկերից շրջառում եյին սպիտակ գվարդիականների հիմնական խմբավորումը Լիգովից և Կոլպինո—Տոսնոյից սկսած ուղղության վրա։ Այդ յերկու վճռական ուղղությունները վրա յեր կենտրոնացված 7-րդ բանակի բոլոր ուժերի առնվազն յերկու յերրորդ մասը, վորոնք պաշտպանում եյին Պետրոգրադի մատուցները։

Հոկտեմբերի 21-ի վաղ առավոտյան մեր զորամասերը հարձակման անցան Կրասնոյե Սելոյի և Դետսկոյե Սելոյի ուղղության վրա։

Լիգովո կայարանը և նրան կից ամառանոցային ավանը ամենամոտիկ թիկունքը զարձան Կրասնոյե Սելոյի մատուցներում ծավալված համառ մարտերի համար։ Ամառանոցային ավանն իր փայտե տներով լցված եր զորքերով։ Ճանապարհի յերկայնքով ձգված եյին գումակները։ Տնրի բակերում ծխում եյին յերթային խոհանոցները։ Տեղ-տեղ դռների վրա յերեւացին վիրակապական կայանների սպիտակ դրոշակները։ այգետից սկսեցին գալ առաջին վիրավորները։ Ճակատը համարյա մոտենում եր հենց կայարանին։

Լիգովո և Սերգիևկո ուսյոնում կենտրոնացվեցին 6-րդ հրաձգային դիվիզիայի զորամասերը—46-րդ, 47-րդ, 48-րդ, 49-րդ, 50-րդ և 51-րդ գնդերը, վորոնք իրենց ուսերի վրա կրեցին Յամբուրգից նահանջելու ամբողջ ծանրությունը։ Հոկտեմբերի 21-ին նրանք խմբավորվեցին Միշելովո, Մալ. և Բուլ. Գորովայի ուսյոնում և Վոլխովյան խճուղու յերկայնքով, Սոսնովկայի և Կուլմինոյի միջև։ Բացի դրանից, Պետրոգրադից այստեղ յեկան 7-րդ և 8-րդ հրաձգային գնդերը (կայարանի ուսյոն), 17-րդ հրաձգային գունդը (Պորոժկի), 478-րդ և 479-րդ հրաձգային գնդերը (Լիգովո, Ստարոյե և Նովոյե Պանովո ուսյոն), Բաշկիրական բրիգադը (Կոլերովի ուսյոն), Մոսկվայի կուրսանտների 7-րդ գունդը (կայարանի ուսյոն), 1-ին և 2-րդ պահեստային գնդերը (առաջինը Սոսնովկայի տակ, յերկրորդը՝ Վելիգոնտի, Մալ. և Բուլ. Ուզդոնտի ուսյոնում, նավատորմի հրաձգաժի ջոկատը (Ռազրեգա), նավաստիների 4-րդ եքսպեդիցիոն ջոկատը (Ուստ-Ռուդիցի ուսյոն) և բաւվորների բազմաթիվ ջոկատները։

Այստեղ յեկան նաև «Չերնոմորեց» և «III Ինտերնացիոնալ» զրահագնացքները: Բացի դրանից, քաղաքից մոտեցնելով ավտոգրահա-
գիվիդիոնը: Մեր մարտկոցները կրակային դիրք գրավեցին կայա-
րանի ռայոնում:

Դեռևս լույսը բոլորովին չէր բացվել, յերբ Լիզովոյի տակ կենտ-
րոնացված զորքերն անցան հարձակման: Սկսվեցին արյունալի վրձ-
նական մարտեր, վորոնք տևեցին հոկտեմբերի 21-ից մինչև 25-ը:
Շատ կետեր մի քանի անգամ ձեռքեձեռք անցան:

Կարմիր մարտիկները մարտնչում էին անդուզական հերոսու-
թյամբ և անսահման նվիրվածությամբ իրենց սոցիալիստական Հայ-
րենիքին: Հարյուրավոր մարտիկներ, հրամանատարներ, քաղաշխա-
տողներ ընկան քաջերի մահով, հակառակորդից խլելով հողը տառացիո-
րեն թիզ առ թիզ: Յերկիրը ճանաչում է Կարմիր Պիտերի բազմաթիվ
հերոս-պաշտպաններին: Բազմաթիվ հերոսների ոչ զորամասերի մասին
յերգեր են հորինված, զրքեր են գրված: Բալթիկի պանծալի նավաս-
տիկներին է նվիրված «Մենք Կրոնշտադտից ենք» հիանալի կինոնկարը:
Մասսաների, այլ վոչ թե անհատների, հերոսությունը Պետրոգրադը
պաշտպանեց սպիտակներից, պաշտպանեց պրոլետարական հեղափո-
խությունը:

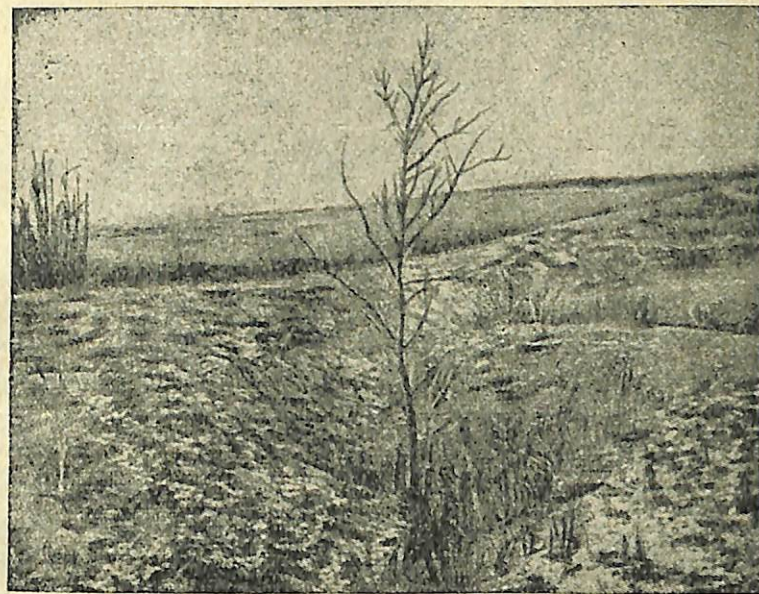
Ց-րդ հրաձգային գունդը մարտի գնաց ուղղակի վազոններից:
Նրանց խնդիր էր առաջադրված՝ տիրել Ֆինլանդական կոլոնիային:
Սպիտակները մեր հարձակվող այդ զորամասերին հանդիպեցին կա-
տաղի կրակով: Ֆինլանդական կոլոնիայի և Սերգեյեվո կայարանի
միջև ընկած էր մի փոքր պուրակ: Կարմիրները, շեշտակի զրոհելով
սպիտակների վրա՝ վերցրին այն. բայց սպիտակ գվարդիականները
հակազորոհի անցան թևից և հարկադրեցին մեզ յետ քաշվել: Հակա-
ռակորդի կողմից կիսով չափ շրջապատված Ց-րդ գնդի Յ-րդ գումար-
տակը նույնպես սկսեց յետ քաշվել: Գումարտակի կոմիսար ընկ.
Գրինբերգը, յետ մղելով ճնշող սպիտակ գվարդիականներին, վաշտե-
րից մեկի հետ կանգ առավ անտառի մոտ և շրջապատվեց: Վաշտը
հերոսաբար ճեղքելով դուրս էր գալիս շրջապատումից: Թշնամին իր
գերազանց ուժերով ընկնելով նրա վրա՝ համարյա ամբողջովին վո-
չընչացրեց նրան: Մարտում հերոսաբար ընկավ նաև ընկ. Գրինբերգը:
Այդ նույն օրը գունդը կրկին անցավ հարձակման և դուրս քշեց
սպիտակ գվարդիականներին այդ պուրակից:

Ց-րդ գնդի մարտիկների հետ միասին ուսուսի քաջաբար
մարտնչում էին Մոսկվայի կուրսանտները, վորոնք մի քանի ան-
գամ սվինամարտի գնացին:

Ձախ կողմում, յերկաթուղագծի յերկախքով, հերոսաբար կռու-
վում էր նավաստիների համահավաք ջոկատը: Այստեղ էին գործում

նաև 1-ին և 2-րդ պահեստային գնդերի զորամասերը: Հետևակի հետ
միասին մարտերին մասնակցում էին և զրահապատները:

1-ին պահեստային գնդի գումարտակը Լիզովոյից հարձակում

Խրամատների մնացորդները Կրասնոյե Սելոյի տակ

սկսեց Պեսկի-Կուստոուզի ուղղությամբ: Սպիտակ գվարդիականները
մոտիկ հեռակայությունից գումարտակին հանդիպեցին զնդացրա-
յին անակնկալ կրակով: Գումարտակը զգալի կորուստներ կրելով՝
սկսեց յետ քաշվել դեպի անտառի յեզրը, Նիկկարովոյից դեպի հյուս-
սիս: Սպիտակ գվարդիականներն այդ նկատելով՝ յիրկու զրահապատ
բաց թողին խճուղու յերկայնքով: Պարզ յերևում էր, թե ինչպես
սպիտակ գվարդիականների հետևակը Կուստոուզից հակազորոհի յե
շարժվում: Քիչ էր մնում խուճապի մատնվելին մնացած մարտիկ-
ները գնդացրային կրակի ու զրահամեքենայի սպառնալիքի տակ:
Բայց գումարտակի հրամանատարը մարտական ճակատամասի կոմի-
սարի հետ միասին վերականգնեցին կարգը ստորաբաժանումում: Գու-
մարտակը պաշտպանվեց անտառի յեզրում և յետ մղեց հակազորոհ:
Նրան ոգնություն հասավ Շլիսելբուրգի բանվորների գումարտակը:
Առավոտյան դեմ նրանք վերսկսեցին հարձակումը և դուրս քշեցին
սպիտակներին նրանց գրաված անտառից:

Այդ նույն միջոցին նավաստիների հրամկազմի ջոկատը, վորը
գործում էր արևմտյան կողմում, գիշերը հաշտաբերեց, վոր սպիտակ-

ներն ուղղում են անցնել մեր զորամասերի աջ թևը, վորոնք հարձակվում են ինչ կրասնոյե Սելոյի վրա: Զոկատը շեշտակի գրոհեց սպիտակների լիվենյան ընտիր գնդի վրա, վոր կանգ եր առել Ռադրեզայ և Վելիգոնտ գյուղերում: Ծովային կուրսանտները սկիզբնաբար տուժանագործուն հարված հասցրին թշնամուն: Գյուղում գտնված սպիտակների գումարտակը համարյա ամբողջությամբ վոչնչացվեց և նրա խղճուկ մնացորդներն իրենց գլուխն ազատեցին փախուստով: Նավատորմի հրամկադմի ջոկատը, գրավելով Ռադրեզայը, առավոտյան այգետեղ տաք կովի բռնվեց սպիտակների հետ, վորոնք գրավել են ինչ Վելիգոնտը:

Կասեցված եր սպիտակների հետագա առաջխաղացումը դեպի հյուսիս: Ծուռով ջոկատին միացան Պետերգոֆի կողմից հարձակման անցած գնդերը և ոգնության չեկած մյուս զորամասերը: Սկսվեց միահամուռ հարձակում Ռոպչայի վրա, վորը գրավվեց հոկտեմբերի 26-ի համառ մարտից հետո: Անկարգ նահանջած սպիտակ զվարդիականներից մերոնք վերցրին 2 հրանոթ, 12 գնդացի և մեկ ապրանքատար ավտոմոբիլ՝ փամփուռներ բարձած:

Բաշկիրական բրիգադի և 2-րդ հրաձգային դիվիզիայի զորամասերը համառ մարտերից հետո տիրեցին Կաբրասարի բարձրության լանջերը Մալ և Բոլ Պիկի գյուղերով: Հոկտեմբերի 22-ին սպիտակներն անցան հակադրոհի: Հակառակորդի ճնշման տակ Բաշկիրական բրիգադի զորամասերը նահանջեցին դեպի Վոլխովյան խճուղին: Այն վտանգն եր ստեղծվում, վոր սպիտակները կարող են ձեղքել ճակատը և դուրս գալ մեր այն զորամասերի թիկունքը, վորոնք մարտ են ծնում Կրասնոյե Սելոյի մատուցները յերկաթուղադծի յերկայնքով գրավելու համար: Հարձակման անցած հակառակորդի վրա կրակ բացեց «Սևաստոպոլ» գծանավին իր աշտարակային հրանոթներով: Նրա կրակային հուժկու ոգնությունը կասեցրեց սպիտակների առաջխաղացումը, իսկ ոգնության հասած 6-րդ հրաձգային դիվիզիայի զորամասերի շնորհիվ արագորեն վերականգնվեց դրությունը: Բաշկիրական բրիգադի զորամասերն այնուհետև անցան հարձակման:

Բաշկիրների հետ միասին, ուսուսի նրանց հետ սկիզբնաբար գնաց հատուկ նշանակման կոմունիստական ջոկատների հավաքական գումարտակը: Անագործայն մարտը շարունակվեց ամբողջ գնդեր: Բաշկիրական գնդերը խոշոր կորուստներ կրեցին, բայց յետ չեյին մնում կոմունիստներից, վորոնք իրենց որինակով վոգեվորում են ինչ նրանց զժվարին բոլորներին:

Վրա հասավ մառախլապատ առավոտը, հակառակորդի խորքը ներխուժած բաշկիրական գնդերի շղթաները հարձակում սկսեցին Սոլդի գյուղի վրա: Շղթաներից մեկի առջևից հարձակվում եր դասա-

կի հրամանատար ընկ. Պուզանովը: Նա իր անձնական որինակով վոգեվորում ու գրավում եր մարտիկներին: Յերը շղթան գրոհի բարձրացավ, ընկ. Պուզանովն առաջ նետվեց: Այդ մոմենտին թշնամու գնդակը ծակեց նրա կուրծքը: Նա արյան մեջ շաղախված՝ գոչեց՝ «հառնջ, բաշկիրներ», և մեռած՝ գլորվեց գետին:

Այդ միջոցին Բաշկիրական հեծյալ գունդը գրոհեց սպիտակ զվարդիականներին Վիտտովով—Կյուլմյա—Կուրիկա ուղղության վրա: Գնդի հրամանատարն ու կոմիսարն անձամբ առաջադրեցին գունդը դեպի գրոհ: Այդ կովում վիրավորվեց հրամանատար ընկ. Մալինովսկին: Նա վիրավոր ներխուժեց Տայլիկոլա գյուղը: Վերքը կապելուց հետո, ընկ. Մանիլովսկին պահանջեց շուտով իրեն թողնեն, վորպեսզի գյուղն «ամբողջությամբ վերցնի»:

Հերոսության հիանալի որինակներ ցույց տվին նաև կանայք: Այսպես՝ այդ վճռական որերին զոհվեցին յերկու սանիտար-կոմունիստուհիներ՝ ընկերներ Վորոնովան և Կոսովալովան:

Ընկ. Վորոնովան ղեկավարում եր Վասիլյեվստրովի ռայոնի բանվորական ջոկատին կից սանիտարական ջոկատը: Պրոլետար եր նա և ամբողջ հոգով նվիրված իր նոր աշխատանքին: Նա միշտ լինում եր առաջավոր շղթայում և թշնամու կրակի տակ ոգնում եր վիրավորներին: Մարտերից մեկում նա մահացու վերք ստացավ և քիչ հետո մահացավ:

Հերոսական մահով զոհվեց իր պոստում նաև բանվորուհի ընկ. Կոնովալովան: Նույն ջոկատում յերեք որ առաջ մարտի ժամանակ սպանվեց նրա մայրը: Ընկ. Կոնովալովան, իմանալով իր մոր մահվան մասին, ցանկություն հայտնեց փոխարինել նրան և չխնայել իր ուժերը, նույնիսկ իր կյանքը, փրկելով վիրավոր մարտիկներին: Վիրավորներին ոգնություն ցույց տալու ժամանակ վոտքից ծանր վիրավորվեց ընկ. Կոնովալովան և քիչ հետո մեռավ արցան վարակումից:

Մեր զորամասերի հերոսական գործողություններով բեկում ստեղծվեց ճակատում:

Զորորդ որը հաջողությունն ակնհայտորեն սկսեց մեր կողմը թեքվել: Հոկտեմբերի 25-ի առավոտյան մեր զորամասերը տիրեցին Կրասնոյե Սելոյի բարձրունքների հյուսիսային ստորոտում ընկած գյուղերը: Զնայած սպիտակ զվարդիականների հուսահատական դիմադրությանը, վորոնք բազմիցս հակադրոհի անցան, մեր գնդերը, կուրսանտական գումարտակները, նավաստիների ու բանվորների ջոկատները հասան Աննինո—Կոնստանտինովկա գծին և համառ մարտ մղեցին Կրասնոյե Սելոյին անմիջապես կից մատուցների համար: Նույն որը, մոտ ժամի 16-ին, ձեղքված են ինչ հակառակորդի լավ ամ-

բացված դիրքերը Կապրսկայա—Շուկոբորովո—Ռաուսեյայա ճակատա-
մատում, մեր զորամասերը հորձանքով ներխուժեցին ձեղքվածքը և
կրնկակոխ սկսեցին հետապնդել անկարգ նահանջի դիմած սպիտակ-
ներին: Շուկոբորովոյի մոտ մերոնք վերջին սպիտակների 4-րդ հրա-
նոթային մարտկոցը, վոր չեյին կարողացել ժամանակին տեղափոխել
դիրքերը:

Հոկտեմբերի 25-ի յերեկոյան դեմ մենք զրավեցինք Կրասնոյե
Սելոն:

* * *

Լիգովոյի ռաշոնում հարձակման անցած զորամասերի հետ մի-
ասին, ծավալվեց նաև զորքերի Կոլպինո—Տոսնոյի խմբավորման
զորամասերի հարձակումը:

Հոկտեմբերի 21-ի գիշերը շարունակում էին գալ ոգնական
ուժերը: Զորամասերը շտապով կարգի էին բերվում, մատակարարվում
էին բոլոր անհրաժեշտ միջոցներով: Յերեկոյան հայտնի դարձավ,
վոր սպիտակ գվարդիականները գրավել են Ֆյոդորովյան քաղաքա-
վանը, հետո ստացվեց նոր զեկուցագիր, թե սպիտակները ներխուժել
են Յամ-Իժորա գյուղը և զրավել են նրա հյուսիս-արևմտյան մա-
սը: Կոլպինոյի վրա յեր կախվել սպիտակ գվարդիականների հար-
ձակման անմիջական սպառնալիքը: Ամբողջ գիշեր պատրաստություն-
ներ էին տեսնվում առաջիկա հարձակման համար: Զորքերն առաջ
տարվեցին դեպի յիման դիրքերը: Կարգի էին բերվում թիկունքները:
Շտապով բացազատվում էին վերակապական կայանները...

Հոկտեմբերի 21-ին, ժամի 6-ին վերսկսվեց հրամարտը: Յերեկո-
կողմերից էլ գործել սկսեցին մարտկոցները: Մեր զորամասերն ան-
ցան հարձակման:

Հարձակման մոմենտին Կոլպինո—Տոսնոյի զորքերի խմբավոր-
ման կազմի մեջ էին մտնում՝ 9-րդ հրաձգային գունդը (Տոսնո),
2-րդ հրաձգային դիվիզիայի 19-րդ, 14-րդ և 15-րդ հրաձգային գն-
դերը (Կոլպինո—Մոսկովսկայա Սլավյանկա—Միկկոլովո ռաշոնում),
67-րդ հրաձգային գունդը (Տոսնո), 188 հրաձգային գունդը (Կոլպի-
նո), 21-րդ հրաձգային դիվիզիայի 187-րդ և 189-րդ հրաձգային գն-
դերը (վորոնք Կոլպինո էին յեկել Արևելյան ճակատից), 214-րդ
հրաձգային գունդը (Տոսնո), Պետրոգրադի կուրսանտների ջոկատը և
Մոսկովայի կուրսանտների բրիգադը—7-րդ, 8-րդ և 9-րդ գնդերը (վո-
րոնք Կոլպինո էին յեկել հոկտեմբերի 22-ի գիշերը), յերկաթուղա-
յին պահպանություն 59-րդ և 60-րդ գնդերը (Տոսնո), 5-րդ Լատիշա-
կան գունդը (Պոպովկա), Մոսկվա—Նարվյան ռաշոնի բանվորների ջո-
կատը և Պետրոգրադի ներքին պաշտպանություն ջոկատը (Կոլպինո):

Արտակարգ հանձնաժողովի Նովգորոդի և Տվերի հավաքական գումար-
տակները, Մոսկվայի հեծյալ գունդը և 21-րդ հրաձգային դիվիզիայի
հեծյալ գունդը (Տոսնո), Բաշկիրական համահավաք գունդը (Տոսնո),
Բալթիական նավաստիների ջոկատը (Կոլպինո): Այդ խմբավորման
մեջ մտնող հրետանու կազմը բաղկացած էր հետևյալ մասերից՝ 21-րդ
հրաձգային դիվիզիայի դիվիզիոնը, ՎՋԿ թեթև և ծանր մարտկոցները,
Մոսկվայի պահեստային թեթև մարտկոցը և Մոսկվայի ՋԿ թեթև
մարտկոցը: Բացի դրանից, այդ խմբավորմանը տրված էին № 60 և
№ 67 զրահագնացքները:

Առաջինը հաջողություն ունեցավ 5-րդ Լատիշական գունդը, վորը
միանգամից Պոպովկա կայարանում բեռնաթափվելուց հետո, անսկա-
տելի մոտեցավ Յամ-Իժորային վաղ առավոտյան մառախուղի մեջ
և իր հրամանատարի ու կոմիսարի գլխավորությամբ ներխուժեցին
նրա արևմտյան մասը: Կարճատև բռնամարտից հետո սպիտակները
դուրս քշվեցին գյուղից: 5-րդ Լատիշական գունդը, դադար չտալով
նահանջող հակառակորդին, կրնկակոխ հետապնդելով նրան, տիրեց
Յամ-Իժորայից դեպի արևմուտք ընկած Վոյսկոլովո գյուղը: Սպի-
տակ գվարդիականները, պաշտպանվելով անկարգ հրացան-գնդացրային
կրակով, արագաթափ նահանջեցին դեպի Պավլովսկ:

Յամ-Իժորայից յերևում են հեռվում Դետսկոյե Սելոյի բար-
ձունքները: Պարզ յեղանակին ալդտեղից կարելի յե տեսնել Դետսկո-
յե Սելոյի առանձին շենքերն ու ռադիո-կայանի կայմերի նուրբ
ցանցը: Դետսկոյե Սելոյից դեպի ձախ կարելի յե տեսնել Պավլովյան
պարկի համապաղաղ կանաչ պարիսպը: Դետին մոտիկ դաշտի միջին
նշմարվում են Մոսկովսկայա Սլավյանկա գյուղի տնակները, պար-
տեզների կիսածածկ կանաչով: Այդ հարթավայրը՝ մի կողմից սահ-
մանագծված Իժորա գետով, իսկ մյուս կողմից—Դետսկոյե Սելոյի
բարձրավանդակով, 1919 թ. հոկտեմբեր ամսին դարձավ դաժան ու
վճռական մարտերի առաջնիք:

Յերեք օրվա ընթացքում այստեղ չեր դադարում հրետանական
ու հրացանա-գնդացրային կրակը: Կարմիր բանակային և կուրսան-
տական վաշտերը, նավաստիների ջոկատներն ու բանվորական գու-
մարտակները մինչև ծնկները ցիխի մեջ, մղմղուն անձրևի տակ ու
մառախուղում, սպանվածներ ու վիրավորներ տալով, դեպի գրոհ-գրո-
հի յետևից ընթանում էին այդ դաշտերով: Դետսկոյե Սելոյի և Պավ-
լովսկի ուղղությամբ վրա ամբողջ դաշտը ծածկված էր մեր հարձակ-
վող շղթաներով: Այլ թևում, Մոսկովսկայա Սլավյանկայի և Նովայա-
յի միջով հարձակվում էին կուրսանտական զորամասերը: Նրանցից
դեպի ձախ շարժվում էին 14-րդ և 15-րդ հրաձգային գնդերը, 13-րդ
հրաձգային գունդը նրա յետևում էր՝ վորպես ռեզերվ: Պավլովյան

պարկի ուղղութեան վրա հարձակում ելին 5-րդ Լատիշական գունդը և 21-րդ հրաձգային զինվորացի 1-ին բրիգադի գնդերը: Յարակայա Սլավյանկայի վրա հարձակում եր 9-րդ հրաձգային գունդը, Պավլովսկը ձախից շրջանցելու համար:

«Չնայած անդադրուն կրակին ու հրետակոծման դրդելուն, — պատմում ե մարտիկ-կուրսանտներից մեկը, — թողնելով գործարանի բանվորներն աշխատում ելին որ ու գիշեր. գիշերը գործարանը լուսավորված եր, ծխնելույղները ծխում ելին, ղզացվում եր բանվորներին կազմակերպվածութունը: Այդ շատ եր բարձրացնում մեր տրամադրութունը»:

Կուրսանտական շրթանները շեշտակիորեն առաջ ելին նետվում դեպի Դետսկոյե Սելո: Հենց այստեղ, կուրսանտներին կողք-կողքի մարտի ելին ընթանում բանվորական ջոկատները: Բաղաքացիական հագուստ, փամփուշտներով գոտի, ուսին գցած հացի պալուսակ — ահա բանվոր-մարտիկի ամբողջ զինասարքը: Տարիքավորները չեա չեյին մնում յերիտասարդներից: Բոլորն ընթանում ելին վտանգի հանդեպ այն հաստատուն վճռականությամբ, վոր պետք ե պաշտպանել Պետրոգրադը, ինչ գնով ուղում ե լինի:

Կարմիր զորքերը հարձակում ելին Տոսնո կայարանից հիմնականում՝ Տոսնո-Գատչինա յերկաթուղու յերկայնքով: Սպիտակներն առանձնապես համառորեն դիմադրում ելին Չյորնայա գետակի անցաւորանների վրա, Լիսինո կայարանից դեպի արևմուտք: Այստեղ տեղանքը ճահճացել եր աշնանային անձրևներից: Կարմիր մարտիկները հակառակորդի հրետանային կրակի տակ, մինչև ծնկները ջրի մեջ ձեղքում անցնում ելին քայլ առ քայլ: Հասան անտառի յեզերքին: Դրանից այն կողմ ճանապարհն արգելակում եր արագահոս Չյորնայա գետակը: Սպիտակները վոչ մի կրակոցով չեյին հայտնում իրենց մասին: Սակայն հենց վոր ջոկատն սկսեց հունով անցնել, նրանք բաց արին գնդացրային ու հրացանային ուժգին կրակ: Շատ կարմիր բանակայիններ գուրս յեկան շարքից: Մարտիկներից վոմանք չեյին կարողանում հաղթահարել գետի ուժեղ հոսանքը, ուժառապում ելին և անոգնական ջուրն ելին սուզվում: Պարզվեց, վոր սպիտակները գտնվում են անտառի յեզրին: Ջոկատը, մեծ կորուստներ կրելով, յետ քաշվեց զբաղակցությունների կրակի պաշտպանութան տակ: Գիշերը կրկին հարձակման գնացին ոգնության հասած ուժերի հետ միասին: Մի մութ ու խոնավ գիշեր եր: Միայն հրանոթային ձիգերի փայլն եր լուսավորում խավարը: Կրկին սկսեցին անցնել գետակի միջով: Սպիտակները խրամատներից ընդհուպ կրակում ելին կարմիր մարտիկների վրա, սակայն այս անգամ արդեն նրանց վոչինչ կանգնեցնել չեր կարող: Գրավված եր Չյորնայա գետակի գետանցը: Այդ կռիվներում ջոկատը կորցրեց մոտ հարյուր մարդ:

Դետսկոյե Սելոյի մերձակա մատուցներում սպիտակ գվարդիականները համառորեն չեա ելին մղում կուրսանտների կրկնվող գրոհները: Վերջապես հոկտեմբերի 22-ի յերեկոյան մեզ հաջողվեց զբաղել Նովայա գյուղը, վոր գտնվում եր Դետսկոյե Սելոյի ծայրամասին մոտիկ, իսկ հոկտեմբերի 23-ի լուսաբացին Պիտերի կուրսանտներն իրենց շեշտակի գրոհով վերցրին նաև Դետսկոյե Սելոն: Այդ նույն օրը 5-րդ Լատիշական գունդը և 21-րդ հրաձգային զինվորացի 1-ին բրիգադի գնդերը միահամուռ գրոհով վոչնչացրին սպիտակների Վյատկայի գունդը, որ գրավել եր Պավլովյան պարկի յեզրը և վերցրին քաղաքը: Միաժամանակ հարձակման անցան նաև 2-րդ հրաձգային զինվորացի զորամասերը:

Նրանց հետ միասին գործում ելին «Լենին» և «Վոլոդարսկի» զբաղանցքները: Այդ կովում զբաղանցքներին դիպավ ինն արկ: «Լենին» զբաղանցքի շոգեքարշը վնասվեց, և գորոշու ու ջրի վաթածք առաջացավ շտապով վոած դուրգամների արանքներից: Յերկու զբաղանցքները, սպանունակ կրակի տակ նորոգելով հակառակորդի պայթեցրած յերկաթուղագիծը, մարտ մղելով առաջ շարժվեցին մինչև Ալեքսանդրովսկայա՝ այդտեղ՝ պաշտպանվող սպիտակ գվարդիականների թևն անցնելու համար: Նրանք, մրկային կրակ բանալով հակառակորդի թիկունքների վրա, խուճապ առաջացրին նրա շարքերում և շարքից հանեցին նրա մարտկոցը, վորը հենց այդտեղ գրավվեց մեր հետևակի կողմից:

Միաժամանակ 2-րդ, 62-րդ և 162-րդ հրաձգային գնդերը իրենց նախաձեռնությամբ գրոհեցին Բոլ. Կուզմինո գյուղի հարավային մասը գրաված սպիտակների վրա և դուրս քշեցին նրանց այնտեղից:

Սպիտակները կազմակերպված դիմադրութուն ցույց չտվին քաղաքի միջով մեր զորամասերի առաջխաղացմանը:

7-րդ բանակի քաղաքային իր կոչի մեջ գրում եր.

«Կարմիրները վերցրին Դետսկոյե Սելոն: Թշնամու հարձակումը ասեցված ե: Կարմիր զորամասերն անցան հարձակման սպիտակներին»

Ընկ. Չեկալովը, Շլիսելբուրգի խորհրդի նախագահը, վորը ղոհվել ե Պետրոգրադի մատուցների մարտերում:

դեմ: Սակայն վտանգը տակավին չի անցել: Քանի դեռ ջախջախված չե Յուզենիչի ամբողջ Հյուսիս-արևմտյան բանակը, կարմիր Պիտերը ապառնալիքի տակ կլինի: Պետրոգրադի բանվորներ, հրացաններդ ձեռքներիցդ վայր մի դրեք: Կանգնեցե՛ք պոստում: Մի թուլացրե՛ք զգոնությունը: Քաղաքը յիսկատար պատրաստականություն մեջ պահե՛ք: Կարմիր զորքեր, սկսված հարձակումը հասցրե՛ք մինչև հաղթական վախճան: Դետսկոյե Սելոյից հետո, կան դեռ ևս Կրասնոյե Սելոն և Գատչինան: Իսկ զբանցից հետո, ավելի հառաջ ու հառաջ, Մինչև վերջը չջախջախված սպիտակ իժը կարող ե նորից կենդանանալ: Նրան պետք ե ջնջել մինչև սատկելը: Զբանդադել վոչ մի ժամ: Հառաջ, առանց կանգ առնելու»:

Իուստին Ժուկ, Կարելյան սեկտորի գինավորական խորհրդի անդամ, վոր սպանվել է Պետրոգրադի մատույցներին կռիվներում:

Սպիտակ գվարդիականները նահանջեցին դեպի Գատչինա: Մեր զորամասերը խոշոր հաջողություն ձեռք բերին Դետսկոյե Սելոյի գրավումով, Պուլկովոյի հաջող պաշտպանությունը և Կրասնոյե Սելոն վերցնելով: Հնգորդյա անագորույն մարտերից հետո թշնամին յետ մղվեց և նահանջեց Պետրոգրադի մերձակա մատույցներից:

Պետրոգրադի գվարդիականները փոփոխեցին իրենց դիրքերը: Մեր զորամասերը խոշոր հաջողություն ձեռք բերին Դետսկոյե Սելոյի գրավումով, Պուլկովոյի հաջող պաշտպանությունը և Կրասնոյե Սելոն վերցնելով: Հնգորդյա անագորույն մարտերից հետո թշնամին յետ մղվեց և նահանջեց Պետրոգրադի մերձակա մատույցներից:

Դրանով կատարվեց Պետրոգրադի ոսկերացիայի առաջին

մասը, բայց թշնամին դեռևս ջախջախված չեր: Նա անհաջողություն հանդիպելով՝ չեր հրաժարվում այն հույսերից, թե կարող ե վերահանգնել իր զրույթունը: Հաջորդ օրերում համառ մարտերն սկսվեցին Կրասնոյե Սելոյից դեպի արևմուտք և դեպի հարավ և Դետսկոյե Սելոյից դեպի հարավ և դեպի հարավ-արևմուտք, Վլադիմիրսկայայի ռայոնում և այլն:

Այդ մարտերում սպիտակ գվարդիականները փոփոխեցին իրենց դիրքերը: Մեր զորամասերը խոշոր հաջողություն ձեռք բերին Դետսկոյե Սելոյի գրավումով, Պուլկովոյի հաջող պաշտպանությունը և Կրասնոյե Սելոն վերցնելով: Հնգորդյա անագորույն մարտերից հետո թշնամին յետ մղվեց և նահանջեց Պետրոգրադի մերձակա մատույցներից:

Քանի Սակայն սպիտակների այդ բոլոր ջանքերը մատնված էին անհաջողության: Թշնամին ակնհայտորեն ցամաքում եր և իժորայի գետանցներում պաշտպանվելու անհաջող փորձից հետո (Գատչինայից դեպի հյուսիս և հյուսիս-արևելք 10 կիլոմետրի վրա), նույնաբերի 2-ի գիշերը մաքրեց Գատչինան, իր հետևից թողնելով սպիտակ տերրորի զոհերի բազմաթիվ դիակներ:

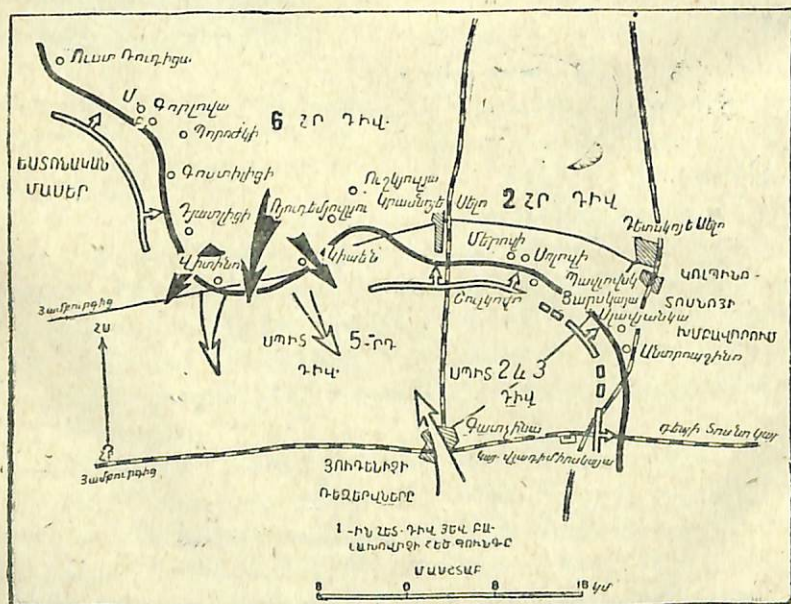
Գատչինայի գրավումով 7-րդ բանակի պետրոգրադյան ոսկերացիան կարելի չեր հիմնականում համարել ավարտված:

Զեռք բերված հաջողությունը գլխապատույտի չբերեց Պիտերի պրոլետարիատին: Պետրոգրադն անմիջապես պաշտպանելու լողունգը փոխարինվեց նոր լողունգով. «Վար չդնել դենքը, քանի Յուզենիչի բանակը ջախջախված չե մինչև վերջը»: Կուսակցության Պետրոգրադի Գոմիտեյի Բյուրոն կարգադրեց, վոր վոչ մի կոմունիստ չի կառող յետ կանչվել ճակատից, մինչև Գրովի և Յամբուրգի գրավումը:

Պետրոգրադը Հոկտեմբերյան սոցիալիստական հեղափոխության յերկրորդ տարեդարձը դիմավորեց մարտական լողունգով. «Պետրոգրադը միշտ կմնա խորհրդային»:

Սպիտակների դեմ մղվող պայքարը թևակոխում եր իր յերկրորդ փուլը: Լիովին վոչնչացնել Յուզենիչի Հյուսիս-արևմտյան ամբողջ բանակը — ահա այս եր այն պայքարի հիմնական նպատակը, վորին մասնակցեցին վոչ միայն 7-րդ, այլև 15-րդ բանակը:

Այդ միջոցին մեր զորամասերը հետեյալ կերպ էին դասավորված ճակատում (սխեմա 15)։ 6-րդ հրաձգային զինվորիան իր աջ թևով ֆնում էր իր տեղում։ Այստեղ գտնված գնդերն ու ծովայինների եքսպեդիցիոն ջոկատները գրավում էին Ուստ-Ռուդիցի, Մալև Բուլ, Գորլովա, Պորոժկի գեծը։ Դիվիզիայի մարտական տեղամասի կենտրոնում շարունակվում էր զարգանալ հոկտեմբերի 21-ին սկսված հարձակումը։ Այստեղ գործող զորամասերը գրավում էին Գոս-

Սխեմա 15. Մարտեր 1919 թ. հոկտեմբերի 26-28:

Այդ ժամանակ 2-րդ հրաձգային դիվիզիան դուրս յեկավ Շուշի ուղիով և Սալոզի գծի վրա: Կողպինո-Տոսնոյի խճաղորձան զորամասերը համառ մարտեր եյին մղում Դետսկոյե Սելոյից դեպի հարավ-արևմուտք: Պավլովսկից դեպի հարավ նրանք զբաղեւ եյին Յարսկայա Սլավյանկան և Անտրոպլինոն: Նրանք այդ ժամանակ Տոսնո-Գատչինա յերկաթուղագծի ուղղության վրա մարտ եյին մղում Վլադիմիրսկայա կիսակայանից դեպի արևելք:

* * *

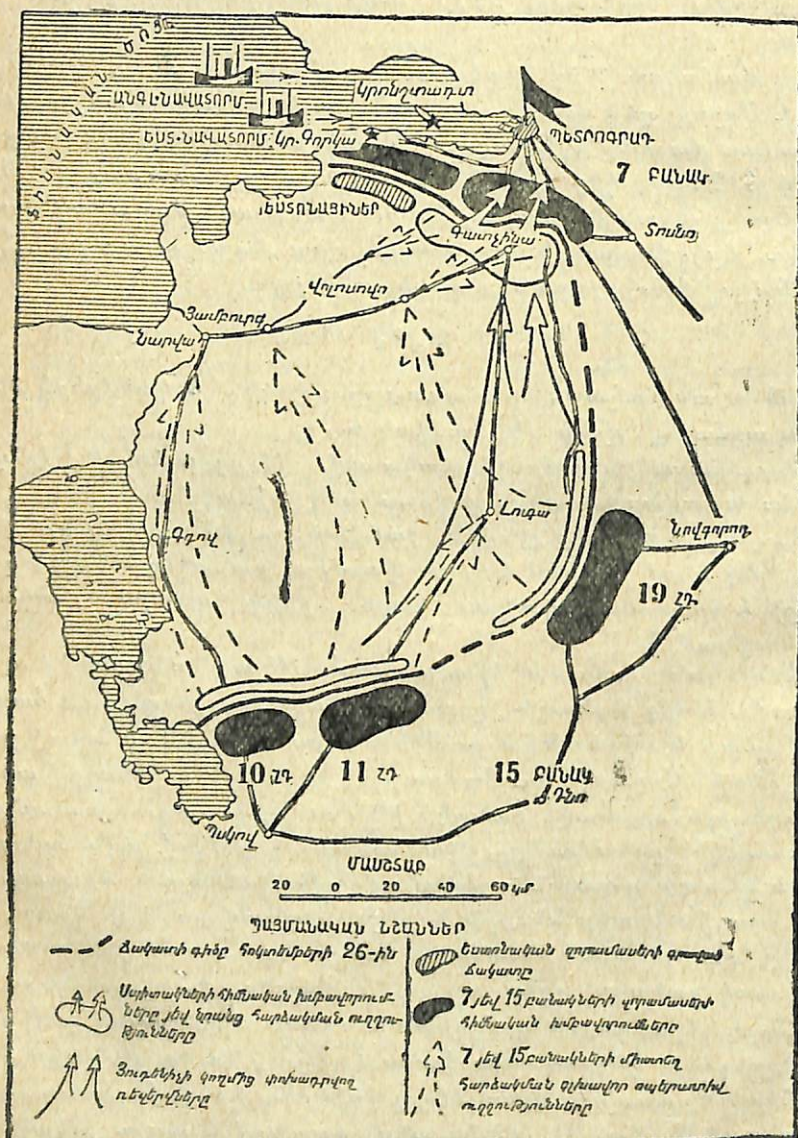
Յուդէնիչի բանակը լիովին ջախջախելու խնդիրը պետք է կատարվի՝ ինչ գնով ուղղում է լինի, կարմիր բանակայինների, կոմիտանների և հրամանատարական կազմի բոլոր ուժերի լիակատար լարվածությամբ»։

Արևմտյան ճակատի հրամանատարությունը ուղեւորելով պլանի համաձայն, 15-րդ բանակի զորամասերն իրենց յեռանդուն հարձակումով պետք է տիրեյին Լուդա-Մշինսկայա ռալյոնին և առաջ շարժվեյին դեպի Վոլոսովո ու Յամբուրգ, նպատակ ունենալով անցնելու Յուդենիչի սպիտակ բանակի թևն ու թիկունքը: Միաժամանակ 7-րդ բանակի զորամասերը, հարձակում գործելով լայն ճակատով, պետք է զետնին սեպեյին սպիտակ գվարդիականներին, հնարավորություն չտալին նրանց ներքին նոր վերախմբավորումներ կատարելու և նրանց պարտություն մատնելին Գատչինալի մատույցներում: Այս եր սպիտակ բանակը շրջապատելու և լիապես ջախջախելու պլանը:

10-րդ հրաձգային դիվիզիան և 11-րդ հրաձգային դիվիզիայի 1-ին բրիգադը շեշտադիր հարձակում սկսեց Լուզա քաղաքի վրա և այնուհետև Վոլոսովոյի վրա: 11-րդ հրաձգային դիվիզիան հարձակման անցավ Սամբո լճի գծվարանց ռայոնով՝ և դուրս յիկավ Յամբուրգի մոտ հարավից: Վերջապես, 10-րդ հրաձգային դիվիզիան գրոհեց սպիտակ գվարդիական զորամասերին Գլով տանող ճանապարհների վրա: Սպիտակները համար միանգամայն անսպասելի յեր 15-րդ

բանակի հարձակումը: Տաք կռիվներ տեղի ունեցան Լուզա քաղաքի հարավ-արևելյան մասում:

Մեր զորամասերը հարձակվում էին հրետանու, իսկ աջ թևում, բացի զրանից, և՛ զրահազնացքի կրակի ուժեղ աջակցությամբ: Մար-

Սխեմա 16. 7-րդ և 15-րդ բանակների զորամասերի կողմից Յուզենիի Հյուսիս-արևմտյան սպիտակ բանակը ջախջախելու պլանը:

տը չեք դադարում նույնիսկ գիշերը: Առաջավոր շղթաների յետևից ընթացող թնդանոթները, չնայած մթությանը, հետևակի առաջին պահանջով, կրակ էին բացում և ուղղակի նշանառությամբ քարուքանդ էին անում հակառակորդի դիմադրության ոջախները: Սպիտակ գվարդիականները կատաղի դիմադրություն էին ցույց տալիս, բայց չէին կարողանում կասեցնել մեր առաջխաղացումը:

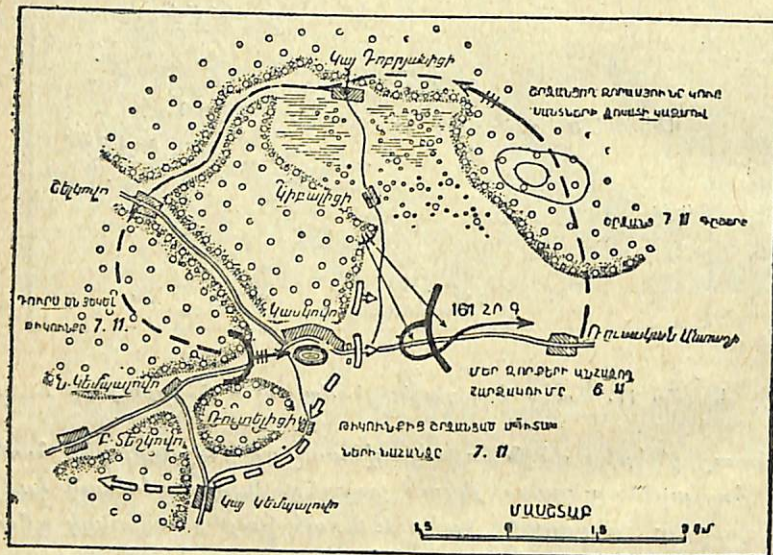
Հոկտեմբերի 29-ի լուսարացին, 19-րդ դիվիզիայի զորամասերը գուրս քշեցին սպիտակներին Ռուսինյա գյուղից: Այդ առաջին հանդուրժյունն էր: Հոկտեմբերի 30-ին սպիտակները նահանջեցին Վիչելոսկ և Սմիլովո գյուղերից, իսկ նույն օրը յերեկոյան դիմ մեր զորամասերը կատաղի մարտից հետո գուրս լեկան Կոլոդնյա - Մալ. և Բոլ. Ռակովնյա գծի վրա: Սպիտակ գվարդիականները, չողարկվելով գիշերային մթությամբ, նահանջեցին դեպի Լուզա գետի անցարանները:

Պսկովի խճուղու կողմից դեպի Լուզա ելին հարձակվում 11-րդ հրաձգային դիվիզիայի 1-ին բրիգադի գնդերը: Առաջինը շարժվեց 93-րդ հրաձգային գունդը, Հոկտեմբերի 31-ի լուսարացին նա մոտեցավ Ուրա գետին: Առաջից ընթացող 8-րդ վաշտը ընդհարվեց կամուրջը պահպանող սպիտակների պահակի հետ: Պահակը կրակ բացեց և միաժամանակ ալրեց կամուրջը, հավիթով լիբը տակառը շուռ տալով կամուրջի վրա: Գումարտակի հրամանատարն ու կոմիսարը «հառաջ» բացականչելով նետվեցին դեպի վառվող կամուրջը և իրենց յետևից տարան կարմիր բանակայիններին: Սպիտակները կրակ բաց արին մի քանի գնդացրերով կամուրջի յետևում գտնված բարձունքներից: Այդ չկանգնեցրեց կարմիր բանակայիններին: Նրանք վազեցին անցան վառվող կամուրջի վրայով և գրոհեցին խճուղու յերկու կողմում դարան մտած սպիտակների վրա: Մարտիկների մի մասը շինելներով հանգցրին կրակը:

93-րդ հրաձգային գնդի 3-րդ գումարտակը, գերիներ վերցնելով, ներխուժեց Լուզա քաղաքը: Հակառակորդը կրակալիս նահանջեց դեպի յերկաթուղային կայարանը:

Այդ նույն ժամանակ 19-րդ հրաձգային դիվիզիայի զորամասերը գրոհեցին սպիտակ գվարդիականների վրա Լուզա գետի անցարաններում և նույնպես ներխուժեցին քաղաք: Սպիտակները նահանջեցին քաղաքի միջով: Վոլոդարսկի պողոտայի և Բազարնի անցման անկյունում տեղի ունեցավ անսպասելի ընդհարում սպիտակների ու մեր 93-րդ գնդի միջև: Գումարտակի հրամանատարը կարմիր բանակայիններին գրոհի տարավ, իսկ 92-րդ և 93-րդ հրաձգային գնդերի գնդացրային խմբերի պետերը անձամբ պառկեցին գնդացիրների յետևը և կործանիչ կրակ բաց արին սպիտակների վրա: Սպիտակ

մերոնց, իսկ հետո, անտառից խփեցին մեր թևին: Այն ժամանակ կարմիրները գիշերը անտառով թիկնանց կատարեցին Շեղկովոյի միջով: Մեր առաջնորդն էր Ռուսակին Անտառից մի գյուղացի: Սմբողջ գիշերը անցնում էին անտառի կածանով: Առավոտյան դեմ կրկին դուրս յեկան խճուղու վրա, Նովո-Կեմալովոյի մոտ, սպիտակները թիկունքում և սկսեցին հարձակվել: Սպիտակներն այդպիսի հարված

Սխեմա 18. Մարտ Կասկովո գյուղի մոտ, 1919 թ. նոյեմբերի 6-7:

չեցին սպասում և միանգամից նահանջեցին դեպի Ստարո-Կեմալովո ու դուրս յեկան խճուղու վրա միայն Բ. Տեղկովոյի մոտ: Այդտեղից նրանք նահանջեցին դեպի Բեգուլիցի (սխեմա 18):

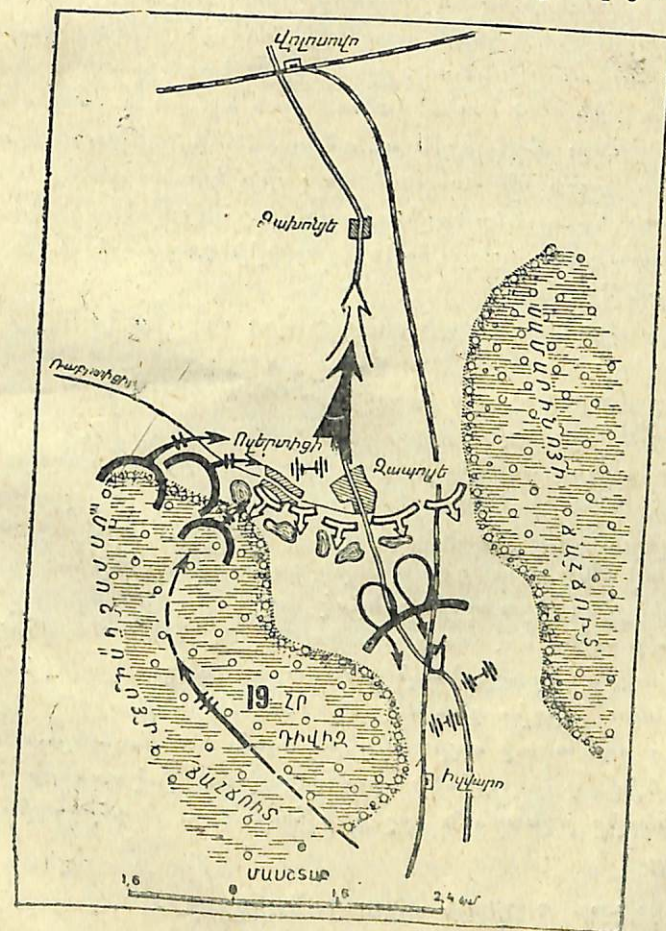
Բացառությամբ չէր Կասկովոյի տակ գիշերային համարձակ թիկնանքը: Վոչ պակաս ցուցադրական էր Վոլոսովոյի հարավային մատույցներում Զապոլյեյի և Ուկրաինի համար մղած մարտը (սխեմա 19):

Սպիտակ գվարդիականներն ամբողջ յերկու ընդարձակ ճահիճների միջև գտնվող նեղ պարանոցի վրա, նրանց աջ թևը հենվում էր Ուկրաինի գյուղի մոտ Մորոշկովոյի ճահճի խրուտներին: ձախ թևը հենվում էր Սամարինոյի ճահճներին: Այդ յերկու ճահճներն էլ ծածկված էին անտառով ու թփուտներով և համարվում էին անանցանելի: Սպիտակների կողմից գրաված գերքերի ճակատի առջև-

վում անմիջապես գտնվում էին փոքր լճակներ: Նրանց արանքները գտնվում էին գնդացրային խաչածե կրակի տակ:

Կարմիրները փորձում էին Զապոլյեյ վերցնել ուղղակի ճակատից գրոհի գնալով: Մոտեցրին հրետանին: Մեր զրահագնացքները գնդակոծեցին յերկաթուղային գծանցից:

Հետո կրակ բաց արին մարտկոցով, և հետևակը գնաց հարձակման, բայց ստիպված էր յետ քաշվել: Հրետանին արկակոծում էր որ ու գիշեր յերկու կողմից: Այն ժամանակ կարմիրները գիշերը շարժվեցին վոչ թե ճանապարհի յերկայնքով, այլ ճահճով ու անտառով, Մորոշկովոյի ճահճի միջով: Գնում էին առանց ուղեյուլի, կողմա-

Սխեմա 19 Մարտ Զապոլյե և Ուկրաինի գյուղերի մոտ:

ցւոյցով: Հաստոցավոր գնդացիները տանում էին իրենց ուսերի վրա՝ կազմատված վիճակում: Տեղ-տեղ գնում էին համարյա մինչև

Կարմիր Պետրոգրադի համար մղած մարտերում — 7

դոտին ջրի միջով: Լուսադեմին հասան Ոգերտիցի գյուղին և դուրս գալով սպիտակների թևն ու թիկունքը՝ միանգամից անցան գրոհի:

Սպիտակները փախուստի դիմեցին:

Այս ճակատամարտի յերջով վճռվում եր Վոլոսովոյի յերկաթուղային հանգույցի բախտը:

Հրաձգային գնդերը, կուրսանտական և բանվորական գումարտակները, նավաստիների ջոկատները, լայնորեն ոգտվելով աշնանային յերկարատև դիշերների մթուժյունից և անտառաճահճային վայրից, անցնելով հակառակորդի ամրացրած դիրքերի թևերն ու թիկունքը, հաղթահարելով աշնանային աննպաստ յեղանակները, անցնելով ճահճային գետերի հունով, իրենց յեռանդուն գործողություններով հնարավորություն չեկին տալիս թշնամուն յերկար կանգ առնել վոչ մի միջնական բնագծում, քշում էին նրան դեպի արևմուտք: Մեր զորամասերին մեծ ոժանդակություն եր ցույց տալիս տեղական բնակչությունը: Ճահճային ու անտառոտ անանցանելի ռայոններում կարմիր զորքերն ամբողջ մի շարք կետեր վերցրին տեղական գյուղացի ուղեցույցների ոգնության շնորհիվ: Որինակ՝ Ֆյոդորովկա և Ուլուչե գյուղերը վերցվեցին Լյալեցիի գյուղացի Գ. Ի. Մատվեյիվի աջակցությամբ:

«Այդ ժամանակ ականջովս ընկավ, վոր մերոնց համար ուղեկից ե հարկավոր դեպի Ֆյոդորովկա գյուղը, վոր դրաված եր սպիտակների կողմից,—պատմում ե ընկ. Մատվեյիվը:—Վորդուս ասացի, վոր նա գնա: Ուղարկեցի, բայց ինքս շատ անհանդիստ եյի նրա համար: Հետո՞ արդեն վորդիս պատմեց, թե ինչպես ե չեղել: Նրանք գնացել են վոչ թե ճանապարհով, այլ ճահճներով. այսպես եր հրամայել հրամանատարը: Գնդացիները տանում էին ձեռքով, հերթով: Ճանապարհի մի մասն անցնում էին սողալով ձյունի ու ցեխի միջով: Ամեն տեղ հանգիստ եր: Նույնիսկ վոչ վոք չեր հազում: Դրանից հետո, բոլորը լուռությամբ, բայց արագությամբ առաջ նետվեցին: Միանգամից սկսեցին գնդացիների տրաքտրաքոցները, լավեցին բացականչություններ: Վորդիս գեռ ուշքի չեկած, մերոնք արդեն գլուղումն են յեղել: Այդ ժամանակ սպիտակներն սկսել են փախչել...»:

Բազմաթիվ գյուղացիներ բանվորական ջոկատները մտան և զենքը ձեռքներին թշնամուն քշեցին հարազատ խորհրդային յերկրի սահմաններից:

ՍՊԻՏԱԿՆԵՐԻ ԲԱՆԱԿԻ ԲԱՅՔԱՅՈՒՄԸ

7-րդ և 15-րդ բանակների զորամասերը հարձակում ձեռնարկեցին սպիտակների դիրքերի վրա Յամբուրգի մոտ և միաժամանակ

Յամբուրգի խճուղու, Բալթյան յերկաթուղագծի և ապակու գործարանի մոտով, Լուգա գետի յերկայնքով:

Սպիտակները հրետանու պաշտպանությամբ նահանջեցին դեպի իրենց գլխավոր դիրքերը՝ կոսկովովկա գետի մյուս կողմը: Նոյեմբերի 14-ի առավոտից մարտն սկսվեց ամբողջ գծում: Գրոհելու մեր փորձերը յետ ելին մղվում սպիտակ գվարդիականների կրակով: Հրետանային կրակ տեղի ունեւր վիթխարի լարվածությամբ: 17-րդ հրաձգային գունդը հարձակվում եր անտառի միջով: 6-րդ վաշտի հրամանատարը հրամայեց իր տեղակալին շարունակել գնդացրալին կրակը, իսկ ինքն իր ընտրած միջանի լավագույն մարտիկների հետ սողաց դեպի հակառակորդի դիրքերը և նոնակներ նետեց սպիտակների վրա: Հակառակորդը զլուխը կորցրեց. վաշտի հրամանատարը հրաման տվեց՝ «դեպի գրոհ, հուռում» և իր յետևից տարավ ամբողջ վաշտը: Սպիտակները նետեցին իրենց զենքերը:

Սպիտակ գվարդիական խրամատի մնացորդների Յամբուրգի (այժմ Կինզիսկայ) մատույցներում:

6-րդ վաշտի կողմից ձակաւոր ձեղքելուց հետո մարտիկները նետվեցին գրոհի՝ գնդի ամբողջ ձակաւորով, և հակառակորդն անձնատուր լեղավ: Դերիներն այնքան շատ էին, վոր նրանց թիկունք ուղարկելու համար քիչ էին ուղեկցորդները: Սկսեցին գերիներին ուղարկել առանց ուղեկցորդների. ցույց էին տալիս նրանց միայն շտաբի ուղղությունը, և նրանք ներկայանում էին այնտեղ առանց զենքի: Մասսայական ձևով սպիտակների գերի ընկնելն ապացույց

եր, վոր Յուդենիչի բանակը քայքայվում է: Մեր զորամասերը նետ-
վեցին դեպի Յամբուրգ քաղաքի ծայրամասը:

Սպիտակ գվարդիականները միաժամանակ դուրս քշվեցին նաև
իրենց ձախ թևի դիրքերից: Կարմիրները հարձակվում էին կամեն-
յացկոյե գետակից սկսած անտառի միջով: Յերկար ժամանակ յերկու
կողմերից էլ չէր դադարում հրետանու և գնդացիների անադորույն
կրակը: Չնայած այդ կրակին մեր շղթաներն սուս էին նետվում
համարձակորեն և, վերջապես, անցան գոհի: Լավեյին ձեռքի նոնակ-
ների պայթյունների ձայները, վոր կարմիր բանակայինները տեղում
էին սպիտակների ու նրանց խրամատների վրա: Միաժամանակ
մեր զորամասերը վերցրին Մալ. Լուցկ գյուղը և ճեղքեցին Կոստո-
լովկա գետի պաշտպանութան գիծը. այդ գետը վտարով անցան մեր
զորամասերը: Սպիտակները նահանջեցին դեպի Լուգա գետը և Բու-
Լուցկ գյուղը: Այստեղ վերսկսվեց կատաղի մարտը. սպիտակներն
արդեն չերկար դիմանալ չէին կարող: Նրանք փախյալ փովածք էին
պատրաստել Բու. Լուցկի մոտ Լուգա գետն անցնելու համար: Նրանք
այդ փովածքով գետն անցան և իսկույն վոչնչացրին այն: Ջենց այդ
միջոցին կարմիրները գրավեցին Յուրկինո և Կուզմինո գյուղերը և
ներխուժեցին քաղաքը հյուսիսային կողմից: Սպիտակները նահան-
ջեցին դեպի Ալեքսանդրովսկայա գորկա—կամոտկա—ժաբինո գիծը:

Համարյա միևնույն ժամանակ սպիտակ գվարդիականների դի-
քերը ձեղքվեցին նաև Բալթյան յերկաթուղու յերկայնքով:

Սպիտակները ցույց տվին կատաղի դիմադրություն: Մեր շղթա-
ները գետնին սեպվեցին: Այն ժամանակ «Չերնոմորեց» զրահագնացքն
առաջ շարժվեց, անընդհատ կրակ վարելով թնդանոթներով ու
գնդացիներով: Սպիտակները չդիմացան և սկսեցին նահանջել: Առաջ
նետված կուրսանտներն ու նավաստիները ներխուժեցին սպիտակ
գվարդիականների խրամատները. բացված էր մուտքը դեպի քաղաք:

Առաջինը քաղաքի հարավային մատույցների սպիտակ գվար-
դիականների խրամատները ներխուժեց 19-րդ դեկտեմբերի 163-րդ
հրաձգային գունդը:

Գունդը հարձակվում էր Մլինսկայայից Լուգա գետի յերկայն-
քով: Մոտենալով Յամբուրգին, նա հայտարարեց սպիտակ գվարդիա-
կանների ամբողջունները վազույ գետի աջ (հյուսիսային) ափում:
Այստեղ սպիտակները նախորոք պատրաստել էին խրամատներ 3-4
շարք լարափակոցներով: Ճանապարհին զբաղված էր թնդանոթի Բացի
զբանից, յերկաթուղագծի վրա գործում էր զրահագնացքը՝ հողով
լցված պարկեր դարձած բաց վագոններով:

Գունդը յերկու անգամ հարձակման գնաց, իր ձախ թևով գըլ-

խավոր հարվածը հասցնելով Լուգա գետի յերկայնքով: Մեր մարտիկ-
ները գնդացրային և հրետանական ժրհատային կրակի տակ հաղա-
կան կորուստներ էին կրում և յերբեմն ստիպված էին կանգ առնել:
Շատ գնդացիներ դուրս յեկան
շարքից: Սողալով առաջ էին շարժ-
վում հետախուզները լարափակոց-
ները կտրատելու համար: Թշնամու
գնդացիները հարկադրեց նրանց պառկել
խրամում լարափակոցից 50 մետրի
վրա: Այդ ժամանակ մերոնք առաջ
բերին թնդանոթը ամենաառաջավոր
շղթան և սկսեցին գնդակոծել սպի-
տակների կրակային կետերն ուղղակի
մոտիկից: Հետևակը վտար էր կանգնեց
և նորից գնաց գրոհի: Վորոտացին
մեր գնդացիները: Հետախուզները
նրանց կրակի պաշտպանութամբ
արագությամբ կտրատեցին լարափա-
կոցների լարերը, և գունդը ներխու-
ժեց սպիտակ գվարդիական խրամատ-
ները:

Այսպես միաժամանակ մի քա-
նի տեղ ձեղքվածքներ յեղան սպի-
տակ գվարդիական խրամատներում:
Մեր զորամասերը զանազան տեղերից խուժեցին քաղաք: Թշնա-
մին վճռական պարտություն կրեց:

* *

Յամբուրգը վերցված էր: Քաղաքի համար մղած մարտերում
համարյա ամբողջութամբ վոչնչացավ սպիտակներից 2 գունդ, նրան-
ցից մեկը Թալբայան գունդն էր: 600 սպիտակ գվարդիականներ գերի
ընկան: Մենք վերցրինք հետեվյալ ռազմական ավարը՝ 20 գնդացի,
3 հրանոթ, Թալբայան գնդի զորչը, մեկ զրահապատ, վոր առաջ
սպիտակ գվարդիականները մեղանից խլել էին Կերստովոյի տակ,
գումակը և ռազմական այլ գույք: Քաղաքում աղատեցինք մեզնից
գերի ընկած մինչև 500 հոգու:

Սպիտակները ծանր ժառանգություն էին թողել մեզ, քաղա-
քում վառվում էին բնակելի տներն ու կից կառուցվածքները, այլև

Սոճի «Հինգ հարյուրի պուրակում»,
վորի վրա սպիտակ գվարդիական-
ները կախում էին իրենց զոհե-
րին:

գինավորական զորանոցները: Փողոցներում կարծազանք եյին կապի լարերը:

Քաղաքում շատ տեղեր կապված եր սպիտակներ Վայրազ, հրեշավոր տիրապետութեան հիշողութեան հետ: Որինա՞նք քաղաքում բոլորը գիտեն «Հինգ հարյուրի պուրակը»: Այդ սոճիների մի փոքրիկ պուրակ ե քաղաքի հյուսիսային մասում գերեզմանոցի և կալազորային հրաձգավայրի միջև: Այստեղ եյին բերում ամեն որ սպիտակները դատապարտվածներին գնդակահարելու և կախելու համար: Թե տղամարդիկ և թե կանայք զոհ եյին գնում սպիտակ գվարդիական անողորմ տեւորին: Սպիտակները դաժանորեն գնդակահարում եյին գերի վերցրած հրամանատարներին ու կարմիր բանակայիններին, կոմունիստներին ու կոմյերիտականներին, չքավոր գյուղացիներին, վորոնք ձերբակալվում եյին կուլակների ու գյուղի

Խրամներ, վորտեղ սպիտակները դցում եյին գնդակահարվածներին գիակները:

տերտերների մատնութեաններով: Գնդակահարութեանն ու կախաղանքը սպառնում եյին բոլոր նրանց, ովքեր թեկուզ աննշան չափով կասկածի եյին յենթարկվում խորհրդային իշխանութեանը համակրելու մեջ: Դատավարութեանը հասարակ ձևականութեանն եր: Շատ գնդակահարութեաններ կատարվում եյին առանց դատավարութեան: Սպանվածների մարմինները սպիտակները նետում եյին խրամների մեջ և հազիվ ծածկում բարակ շերտ հողով: Յամբուրգն ազատագրելուց հետո, այդ խրամները լիքն եյին չթաղված գիակների կույտերով:

Սպանված մարտիկներն ու սպիտակ գվարդիական տեւորի զոհերը թաղված են Լուգա գետից վոչ հեռու, Կարլ Մարքսի պողոտայի վրա, յեղբայրական գերեզմանատանը: Առաջին անգամ այստեղ թաղվեցին հերոսական մահով ընկած կոմիսար ընկ. Բարանովը և 13 կամիւր բանակային: Յամբուրգը սպիտակ գվարդիական ոկուպացիայից ազատագրելուց հետո, «Հինգ հարյուրի պուրակից» այստեղ տեղափոխվեցին և թաղվեցին զոհված ընկերների մարմինները:

Գերեզմանի վրա կանգնեցված ե լայն ու հարթ քարե պատվանդան՝ կենտրոնում կոթող (որելիակ): Շուրջը ծաղկանոց ե պատրաստված:

Աշխատավոր բնակչութեանը հրձիւնքով դիմավորեց մեր զորքերին քաղաք մտնելիս, սաստիկ ատելութեան տաճելով դեպի դահիճները, վորոնք վորձում եյին հրով ու սրով, կախաղաններով, գնդակահարութեաններով ու կտտանքով վերականգնել կալվածատերերի ու կապիտալիստների անիծյալ իշխանութեանը:

ՅՈՒԴԵՆԻՉԻ ԲԱՆԱԿԻ ԱՆՓԱՌՈՒՆԱԿ ՎԱՅՃԱՆԸ

Յամբուրգի գրավումով և մեր զորամասերի՝ Լուգա գետի ձախափն անցնելով կործանիչ հարված եր հասցված Յուդենիչի Հյուսիսարևմտյան սպիտակ բանակին: Արևմտյան ձախափ հրամանատարութեան կողմից առաջադրված խնդիրը կիսով չափ կատարված եր: Պետրոգրադն ազատագրված եր սպիտակ գվարդիական ոկուպացիայից: Մնում եր մինչև վերջը ջախջախել Յուդենիչին, վորպեսզի նա ընդմիջտ հնարավորութեանն չունենար կրկին ներս սողոսկելու մեր խորհրդային յերկրի սահմանները:

Հյուսիսարևմտյան սպիտակ բանակը, մարտերում ջախջախված, անընդհատ նահանջներից կաղմալուծված, Յամբուրգից նահանջելուց հետո կենտրոնացավ Յամբուրգ—Նարվա յերկաթուղագծի ռայոնում և նրանից դեպի հարավ ու հարավարևմուտք, Պլյուսա և Նարվա գետերի ռայոնում: Սակայն բանակը տակավին կենդանի ու ընդունակ եր իր հոգևաքի ջղաձգութեաններում ինչպես սատկող իժ խայթելու մեր հարձակվող զորամասերին:

Յամբուրգը վերցնելուց հետո կատաղի մարտեր տեղի ունեցան նրա արևմտյան կողմում՝ Ժաբինո—Կամոտկա—Ալեքսանդրովսկայա գորկա յերկաթուղագծի վրա, Սալա կիսակայարանից դեպի արևելք (սխեմա 20):

Սպիտակների դերքերն առանձնապես ուժեղ եյին Ալեքսանդրովսկայա գորկայի մոտ: Քարաշեն դպրոցը հարմարեցված եր համապատասխանութեան համար: Բաց մատուցները խիստ դժվարաց-

[illegible]

104

«Կարմիրները գերազանց ուժեղով համառորեն գրոհում են և տեղ-տեղ նեղում են ինձ հանձնված բանակի զորամասերին, առանձնապես Գդովի կողմից: Ամենաանշան անհաջողությունը կարող է խուճապ ստեղծել թիկունքում և կատաստրոֆի ու ամբողջ բանակի կործանման պատճառ լինել: Անհրաժեշտ է վոչ ուշ, քան վաղը, բոլոր

թիկունքները տեղափոխել Նարովայի ձախ թևը: Նախատեսում եմ հետագա նահանջի հնարավորություն և նույնիսկ անխուսափելիություն...»:

Յուդենիչի բանակի շարքերում սկսվել էր լիակատար քայքայում: Դրան զարկ էր տալիս վերնախավը, վորի մեջ քայքայումն սկսվել էր շատ առաջ: «Ձեզ ծարարությունները, հափշտակություններն ելին թագավորում ամենուրեք, կենտրոնական բարձր վարչություններից ու շտաբներից սկսած մինչև վաշտային շտաբներն ու արհեստանոցները: Սպեկուլյացիան ծաղկել էր պերճ գույնով: Խաղ էր սարքված անբախտ բանակի տանջանքների հաշվին, և այդ խաղին մասնակցում էին բոլոր մութ տարրերը՝ աստիճաններից ու կոչումներից անկախ»,—գրում է սպիտակ գվարդիականություն զեկավարներից մեկը—Գ. Ի. Գրոսսենն իր հիշողություններում:

Դեկտեմբեր ամսին խիստ ավելացավ սպիտակ փախստականները հոսանքը: «Պատա գետի վրա մերոնք հարձակվում էին յերկու զրահապատներով,—պատմում է այդ մարտերին մասնակցողներից մեկը:—Սպիտակները զրահագնացքի հետ դարան էին մտել գետի յետևում. նրանց հրետանային և զնդացրային կրակը հարկադրում էր մեզ ամեն անգամ յետ քաշվել, յերբ մենք հարձակման էլինք անցնում: Մերոնք թիկնանց կատարեցին ճահիճների միջով: Սպիտակները հույսները կորցնելով, թե կկարողանան պաշտպանել յերկաթուղային կամուրջը, պայթեցրին այն, այրեցին նրան կից փայտյա կամուրջը և նահանջեցին գետից: Դիշերը հետախուզությունը զեկուցեց, վոր սպիտակների խրամատներից շարժման ձայներ են լսվում: Մերոնք իսկույն ևեթ շղթա կապեցին: Գնդացիները լիակատար պատրաստականություն էին բերված: Թույլ տվինք, վոր սպիտակներն ընդհուպ մոտենան: «Ո՞վ է գալիս»:—Սպիտակները:—«Ինչո՞ւ յեք գալիս»:—Անձնատուր լինելու:—«Մեկ-մեկ յեկեք»: Առաջ է գալիս առաջինը և հարցնում է. «Ո՞ւր է ձեր հրամանատարը»: Առաջ յեկավ մեր վաշտի հրամանատարը: Սպիտակ սպան ներկայանում է. «Վշտակայի 2-րդ գնդի 6-րդ վաշտի հրամանատար»: Յեվ հանձնում է նազանը: Այնուհետև մեկ-մեկ զինվորները հանձնում են հրացանները: Ընդամենը 52 մարդ»:

Դրանից հետո փախստականների թիվը քանի գնում ավելանում էր. իսկ դեկտեմբեր ամսի յերկրորդ կիսին մեր կողմն անցնելու դեպքերը մասսայական բնույթ էին կրում: Հյուսիս-արևմտյան բանակն արագաթափ դեպի իր անփառունակ վախճանն էր ընթանում: Նստոնական զենքերով Տենիսոնն այսպես էր բնութագրում Յուդենիչի բանակի վիճակը. «Հյուսիս-արևմտյան բանակն արդեն գոյություն չունի, կա միայն մարդկային փոշի»:

Յեվ իրոք, Յուդենիչի բանակի քայքայումն ու կազմալուծումը ծավալվում էլին կայծակի արագություն: Դիշերները կարմիր բանակայիններն սկսել էին խառնակներ վառել, վորպեսզի ցույց տան ճանապարհը փախստականներին: Հյուսիս-արևմտյան բանակը վախճանվում էր: 1919 թ. դեկտեմբերի վերջին հաշտություն կնքվեց խորհրդային կառավարության և Նստոնիայի միջև, և դրանով վերջ տրվեց Յուդենիչի անփառունակ բանակի գոյությանը: Այդ ժամանակ ընդամենը մեր կողմն էին անցել 7611 սպիտակներ: Հյուսիս-արևմտյան բանակից նախկին սպաների, մոլի հակահեղափոխականների, դավաճանների աննշան թվով մնացորդներն անցան Նարովա գետը և գնացին Նստոնիայի տերիտորիան:

1919 թ. աշնանն ու ձմեռը մենք վճռական հաղթանակներ ձեռք բերինք հակահեղափոխության դեմ մղած պայքարի բոլոր ճակատներում: Այդ ժամանակ Ստալինի հանձարը կազմակերպեց հարավային հակահեղափոխության ջախջախումը Վորոնեժի, Ուրյոլի և Կաստորնայի տակ, վորից հետո դենիկինյան բանակները կրակակոխ փախան դեպի հարավ:

Արևելքում ջախջախվեց Կոլչակը: Նրա բանակները կատարելապես կազմալուծվեցին, իսկ 1920 թ. հունվարին Կոլչակը ձերբակալվեց և զնդակահարվեց: Հյուսիսում, ինտերվենտների հեռանալուց հետո, սպիտակ գվարդիականների զորքերն սկսեցին արագ քայքայվել և տեղ-տեղ անցնել մեր կողմը: 6-րդ բանակի զորամասերի ձեռնարկած հարձակման հետևանքով 1920 թ. փետրվարի վերջին ինտերվենտներից ազատագրվեցին Արխանգելսկն ու Մուրմանսկը:

Անտանտի յերկրորդ արշավը նույնպես, ինչպես և առաջինը, վերջացավ նրա կազմակերպիչների համար լիակատար անհաջողությամբ:

Հաղթական Կարմիր Բանակի հաջողությունները բոլոր ճակատներում հարկադրեցին բուրժուական Նստոնիային մեզ հետ բանակցություններ սկսել հաշտության վերաբերյալ: Դորպատում (նախ. Յուրյեվ) փետրվարի 2-ին մենք հաշտության պայմանագիր կնքեցինք Նստոնիայի հետ: Այդ պայմանագիրը ցույց տվեց լենինյան ստալինյան ազգային քաղաքականության հաստատուն լինելն ու հետևողականությունը, քաղաքականություն, վորը բոլոր ազգերին վերապահում է ինքնորոշման իրավունք:

Թշնամիների դեմ հաղթանակը ձեռք բերվեց ծանր կորուստների գնով: Հազարավոր հերոս կարմիր բանակայիններ, կուրսաստներ, նավաստիներ, բանվորներ իրենց կյանքը զոհեցին Լենինի քաղաքի մատուցներում և հետագա մարտերում՝ ջախջախելով անիծյալ Թշնամուն: Առանձնապես մեծ էին կորուստները հրամանատարական և քաղաքական կազմից: Յեղան աշխարհի զորամասեր, վորտեղ հրամանատարներից ու քաղաշխատողներից մեկ-մեկ հոգի էին վողջ մնացել: 7-րդ բանակը հոկտեմբերի 20-ից մինչև նոյեմբերի 10 հազարից ավելի վիրավոր, հազարից ավելի կոնտուզիա ստացածներ, 8 հազարից ավելի հիվանդներ ու ցրտահար յեղածներ, լերկու հազարից ավելի սպանվածներ: Բանակի՝ 20—25 հազար մարտիկների ընդհանուր քանակությամբ դեպքում, այդ նշանակում էր, վոր ճակատ չեկած բոլոր զորամասերը լրացնում էին միայն կորուստները: Այդ թվերը պայծառորեն վկայում են Հյուսիս-արևմտյան սպիտակ բանակի դեմ մղվող կռիվների բացառիկ համառությամբ և առողջության մասին, Կարմիր Պիտերը պաշտպանող մեր մարտիկների արեթմյան և հերոսության մասին, վորոնք իրենց կյանքի գնով պաշտպանեցին պրոլետարական հեղափոխության մեծ նվաճումները: Պուտիլովի, Իժմորայի, Շլիսսելբուրգի և մյուս գործարանների ու ֆաբրիկների բանվորական ջոկատները անվահերթությամբ մարտնչում էին ձեռք-ձեռքի տված Բալթյան նավատորմի նավաստիների և կուրսաստական գումարտակների հետ միասին: Ռազմա-ինժեներական տեխնիկումի կուրսաստների գումարտակը, կորցնելով իր կազմի մինչև 80 % -ը, այնուամենայնիվ, չնահանջեց Պավլովսկի վրա բուռն հարձակում գործող Թշնամու առաջ: Նույնը պետք է ասել նաև լատիշական հրաձիգների, 479-րդ հրաձգային գնդի մարտիկների մասին, 21-րդ հրաձգային դիվիզիայի 3-րդ բրիգադի գնդերի մասին: Կոմունիստական հավաքական գունդը բազմաթիվ անգամ սվինամարտի գնաց՝ իր յետևից տանելով կարմիր բանակային զորամասերը և դուրս քշելով սպիտակ զվարդիականներին նրանց խրամատներից: Առանձնահատուկ պատվավոր տեղ պետք է տալ մեր պանծալի կուրսաստներին ու նավաստիներին, նրանք ուղարկվում էին աշխտեղ, վորտեղ անկայունություն էր ստեղծվում, և նրանք պատվով էին կատարում իրենց առաջադրված մարտական խնդիրները: Նովգորոդի և Չերկասկի կուրսաստներն իրենց դրոշներն անթառամ փառքով պահեցին Կարմիր Պիտերի մատուցների համար մղված բեկուռնային

մարտերում: Բալթյան նավաստիները Կրասնոյե Սելոյի մոտ գնդացրային կրակի տակ դրոշի գնացին՝ առանց զլուխները խոնարհելու: Պիտերի կուրսաստները՝ Ուստուլով և Նովիյ Բուգոր գլուղերի տակ չտատանվեցին տանկային դրոշի առաջ, ընդհուպ գնդակոծելով Թշնամուն զրահափակ գնդակներով:

Լենինը հաղթանակի առթիվ շնորհավորելով Պիտերի պրոլետարներին՝ գրում էր.

«Սորհրդային հանրապետության լերկամյա տարեդարձի որը առաջին վողջույնին արժանի չեն Պետրոգրադի բանվորները: Պետրոգրադի բանվորները, վորպես հեղափոխական բանվորների ու զինվորների ավանգարդ, վորպես Ռուսաստանի և համայն աշխարհի աշխատավորների ավանգարդ, առաջինը տապալեցին բուրժուազիայի իշխանությունը և բարձրագրին պրոլետարական հեղափոխություն գործը ընդդեմ կապիտալիզմի ու իմպերիալիզմի...»

Հենց վերջին որերին անդրախան ռեակցիոներ իմպերալիստներն իրենց վերջին խաղաթուղթը գրին Պետրոգրադը վերցնելու համար: Ամբողջ աշխարհի բուրժուազիան, և՛ ուսականն առանձնապես, արդեն կանխապես վախելում էր հաղթանակը: Սակայն նրանք հաղթանակի փոխարեն հարված ստացան Պետրոգրադի տակ:

Յուդենիչի զորքերը ջախջախված են և նահանջում են:

Ընկեր բանվորներ, ընկեր կարմիր բանակայիններ, լարեցեք բոլոր ուժերը, ինչ գնով ուղում ե լինի՝ հետապնդեցեք նահանջող զորքերին, հարվածեք նրանց, հանգիստ մի տաք նրանց վոչ մի ժամ, վոչ մի րոպե: Այժմ առավել ևս մենք կարող ենք և պետք է հարվածենք վորքան կարելի չե ավելի ուժեղ, վորպես լի վերջնականապես ջախջախենք Թշնամուն»:

Լենինի քաղաքի բանվորները, Բալթյան նավաստիները, կարմիր բանակայիններն ու կուրսաստները խանդավառությամբ կատարեցին այդ կոչը:

Անմահ են Կարմիր Պիտերի հերոսական պրոլետարիատի սխրագործությունները: Նա յեր, վոր մահացու վտանգի մոմենտին 7-րդ բանակի զորամասերի շարքերը մտավ, վոր ուժասպառ էր թվում եր թե բոլորովին կորցրել է մարտնչելու ընդունակությունը, և վորդեհեց նրանց իր յեռանդով ու զեպի հաղթանակն ունեցած հաստատականություն: Այդ նա յեր, վոր հանձին իր լավագույն զավակների, հանձին իր կոմունիստական և կոմյերիտական ավանգարդի, հանդիսացավ այն ցեղանոր, վորը միաձուլեց 7-րդ բանակը մի անպարտելի ուժի մեջ հերոսական քաղաքի մատուցներում:

1 վ. Ի. Լենին, Յուդեր, հատ. XXIIV, էջ 516:

Կարմիր Պիտերի պաշտպանութունն անխզելիորեն կապված է ժողովուրդների մեծ առաջնորդ Ստալինի անվան հետ: Պետրոգրադի պաշտպանության գործում, ինչպես հայելու մեջ, արտացոլվեցին նրա խմաստությունը, արտասովոր խորաթափանցությունը, ուղեբառի և ստրատեգիական արվեստի բարձր վարպետությունն ու յերկաթե կամքը: Ստալինը սովորեցրեց Պիտերի պրոլետարիատին, թե ճակատում ինչպիսի կազմակերպվածություն պետք է լինի թշնամու դեմ զինված պայքարում, վոր հեղափոխական չթուլացող արթուն գեղձնություն պետք է ունենալ թիկունքում դասակարգային թշնամունկատմամբ: Ստալինյան պլանի կատարումն ապահովեց Պիտերի պրոլետարիատի հաղթանակը թշնամու դեմ:

1919 թ. դեկտեմբերի 5-ին բացված Խորհուրդների VII Համառուսաստանյան համագումարը վորոշեց Պետրոգրադին նվերել կարմիր դրոշմը: Կարմիր դրոշի շքանշանով Կարմիր Պետրոգրադը խորհրդային քաղաքներից առաջինը արժանի կերպով դարձավ շքանշանակիր քաղաք:

Այդ ժամանակից անցել է տասնութ տարի:

ԽՍՀՄ բանվոր դասակարգը, հաղթականորեն ավարտելով քաղաքացիական պատերազմը, Լենինի-Ստալինի մեծ կուսակցության ղեկավարութամբ, ժողովրդի բոլոր թշնամիները դեմ մղած անհաշտ պայքարում ձեռք բերեց համաշխարհային-պատմական հաղթանակներ սոցիալիզմի շինարարության գործում: Այդ շինարարության մեջ Լենինգրադի բանվորները հավատարիմ մնացին իրենց հեղափոխական լավագույն տրագիցիաներին: Մեծ Ստալինի բարեկամ և զինակից Ս. Մ. Կիրովի ղեկավարութամբ նրանք ընթանում եյին մեր սոցիալիստական շինարարության առաջին շարքերում, կատարելով և գերակատարելով ստալինյան հնգամյակները: Բանդիտների, լրտեսների ու դիվերսանտների տրոցկիստական-զինովյեվական-բուխարիական հանցագործ ֆաշիստական շայկայի վոչ մի դավադրություն չկարողացավ սասանել Լենինգրադի պրոլետարիատի յերկաթյա շարքերը: «Մենք վստահությամբ ու հաստատաքայլ դեպի սոցիալիզմ ենք ընթանում, դեն նետելով տրոցկիստներին, վորոնք փորձում են շեղել կուսակցության լենինյան ուղուց», — ասում էր Սերգեյ Միրոնովիչը, կոբժանիչ հակահարված հասցնելով բանվոր դասակարգի զարդելի թշնամիներին, վորոնք ձգտում են իրենց քայքայիչ աշխատանքով հող պատրաստել մեր յերկրում կապիտալիստական ստերկությունն ու ֆաշիստական բռնությունը վերականգնելու համար:

Պիտերի պրոլետարների սիրելի առաջնորդ Ս. Մ. Կիրովը զոհվեց իր պոստում տրոցկիստական-զինովյեվական բանդիտների—ֆաշիստների կողմից ուղարկված անարգ մարդասպանի ձեռքով: Այդ

մեծ կորուստի ծանրության տակ Պիտերի պրոլետարներն ևլ ավելի սերտորեն համախմբվեցին բոլշևիկների կուսակցության շուրջը: Այդ կորուստը, ինչպես և քաղաքացիական պատերազմի տարիներին, չառաջացրեց վոչ շփոթմունք և վոչ վհատություն նրանց շարքերում, ինչի վրա վոր հույս էր դրել նենգ թշնամին, ալլ ընդհակառակը, այդ կորուստն ավելի յեռանդ ու համառություն մտցրեց սոցիալիստական մեծ շինարարության մեջ: Պիտերի պրոլետարները, ի պատասխան այդ նենգ սպանության, ևլ ավելի բարձր պարզեցին սոցիալիստական մրցակցության դրոշմ և դուրս յեկան ստախանովականների մեծ բանակի առաջավոր շարքերը: Դրանով նրանք մի անգամ ևս ցույց տվին իրենց աներբեր հավատարմությունը հեղափոխական լավագույն տրագիցիաներին:

Իգուր չեր, վոր ընկեր Կիրովը, քաջ ճանաչելով Պիտերի բանվորներին, հարազատորեն զոգված նրանց հետ իր ամենորյա աշխատանքում, ասում էր բոլշևիկյան կուսակցության XVII համագումարում.

«Մեզանում, որինակ, Լենինգրադի բանվորներն ասում են, վոր Լենինգրադում մնացել են միայն հեղափոխական հին սքանչելի տրագիցիաները, մնացած բոլորը նոր են»:

Ինչպե՞ս կարելի յե համեմատել, ասենք թե, 1936 թ. Կիրովյան գործարանը 1913 թ. Պուտիլովյան գործարանի հետ, յերբ նրա արտադրանքն այժմ աճել է 11 անգամ: Իսկ մյուս գործարանները: Մաքս Հելցի անվան գործարանի արտադրանքն աճել է 40 անգամ, «Կրասնայա զարյա» գործարանի արտադրանքը—33 անգամ, կոշկեղենի «Սկորոխոդ» գործարանի արտադրանքը—10 անգամ, «Կրասնոյե զնամյա» գործարանի արտադրանքը—30 անգամ և այլն: Միանգամայն ակնհայտ է, վոր Լենինգրադի արդյունաբերությունը—այդ բոլորովին տարբեր արդյունաբերություն է, համեմատած ցարական մայրաքաղաք Սանկտ-Պետերբուրգի արդյունաբերության հետ: Լենինգրադի պրոլետարիատը, հավատարիմ ստալինական ընկ. Ժդանովի ղեկավարությամբ, հաղթանակից դեպի հաղթանակ է ընթանում սոցիալիստական շինարարության բոլոր ճակատամասերում:

Մեր քաղաքացիական պատերազմի հերոսական անցյալը շարունակում է վառ մնալ մեր սքանչելի Հայրենիքի բոլոր ժողովուրդների գիտակցության մեջ: Աշխատավորները Ստալինյան Սահմանադրության մեջ տեսնում են իրենց սքանչելի իղձերի կենսագործումը, վորոնց համար մարտի եյին գնում սպիտակ գվարդիականների և ռուսերկրյա գավթողների դեմ քաղաքացիական պատերազմի տարիներին: Մեր անձալքածիր Հայրենիքի միլիոնավոր աշխատավորների զգացմունքները պայծառորեն արտահայտեց Սահմանադրության

մեծ ստեղծող ընկեր Ստալինը, նա ԽՍՀՄ Խորհուրդների VIII Արտա-
կարգ համագումարում իր գեկուցման մեջ ասաց.

«Վորպես արդյունք պայքարի ու զրկանքների անցած ուղու՝
հաճելի ու բերկրալի յե ունենալ իր սեփական Սահմանադրությունը,
վորը խոսում է մեր հաղթությունների պտուղների մասին, Հաճելի
ու բերկրալի յե գիտենալ, թե ինչի համար են մարտնչել մեր մար-
դիկ և ինչպես են ձեռք բերել նրանք համաշխարհային-պատմական
հաղթությունը: Հաճելի ու բերկրալի յե գիտենալ, վոր մեր մարդ-
կանց առատորեն թափած արյունը ապարդյուն չի անցել, վոր այդ
արյունն իր արդյունքներն է տվել: Այդ հոգեպես զինում է մեր
բանվոր դասակարգին, մեր գյուղացիությանը, մեր աշխատավոր
ինտելիգենցիային: Այդ առաջ է մղում և բարձրացնում է որինական
հոլարտություն զգացմունքը: Այդ ամրապնդում է հավատը դեպի մեր
ուժերը և մորիլիդացիայի յե յենթարկում նոր պայքարի՝ կոմունիզմի
նորանոր հաղթություններ նվաճելու համար»:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմամբն Կարմիր Պիսերի դոկերի մոտ

Յամբուրգի և Պսկովի անկումը	5
Սպիտակների դադանությունները	16
Ճակատը տատանվեց	21

Ի. Վ. Սալիկը Պեսոգրադի հակահում

Պետրոգրադի հակատը, վորպես Հանրապետության ամենակարևոր հակատը	29
Հարված թիկունքի հակահեղափոխությանը	31
Բուրժուազիայի Պրետերի պաշտպանությունը	35
Պետություն լիկվիդացիան «Գերմանյա Գորկայում»	40
Կարմիր Նավաստիների հերոսական դործողությունները	47
Դեպի հարձակում ամբողջ հակատով	49
Սպիտակների ջախջախումը 1919 թ. ամառը	52

Ահարկու որեր (1919 թ. առուն)

Յուդենիչի յերկրորդ արշավը	59
Հենինի կոչով	64
Գործում են ստալինյան մեթոդները	68
Մարտական լիակատար պատրաստականությունը	71
Վճռական մարտեր	76

Յուդենիչի ջախջախումը

Շրջապատման պլանը	90
Թշնամու վերջին ճիգը	94
Գայլայումը սպիտակների բանակում	98
Յուդենիչի բանակի անվառունակ վախճանը	103

Յեզրակացություն

108

Պատ. խմբադիր՝ Հ. Դ ռ յ ո յ ա ն
Տեխ. խմբադիր՝ Լ. Ո հ ա ն յ ա ն
Սրբադրիչ՝ Ս. Շ ա հ բ ա զ յ ա ն

Գլավիճի լիազոր՝ Ա.—4127. Հրատ. № 4722.
Պատվեր 666. Տրամ 5000.
Թուղթ 62X94. Տպագր. 7 ժամուկ
Հանձնված է արտադրութան 5/IX 1938 թ.
Ստորագրված է տպագրութան 14/X 1938 թ.

Պետհրատի I տպարան, Յերեան, Լենինի փող. 65.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0415151

2037

107

was

for 9